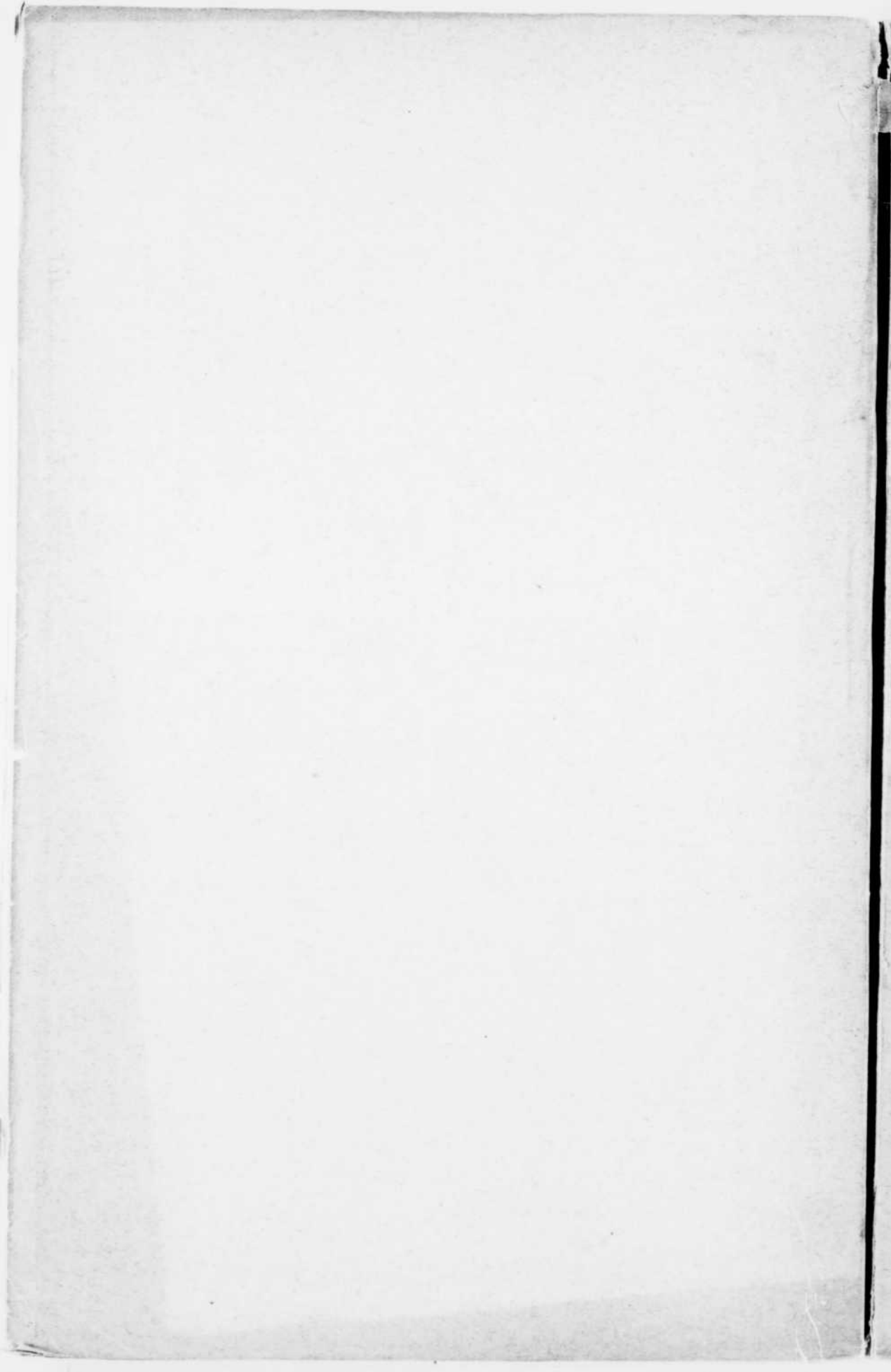

Het inlandsche Gemeentewezen
op Java en Madoera

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

Overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Ned.-Indië*, 6^e Volgr., Deel VIII.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1901.

1706

C 20

Het inlandsche Gemeentewezen op Java en Madoera

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

Overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Ned.-Indië*, 6^e Volgr., Deel VIII.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1901.

1706
C20

Het inlandsche Gemeentewezen op Java en Madoera

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

Overgedrukt uit de *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde
van Ned.-Indië*, 6^e Volgr., Deel VIII.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1901.

Koninkl.
Nederl.
Aardrijksk.
Genoots.

Eene der belangrijkste Inlandsche instellingen op Java en Madoera is ongetwijfeld het gemeentewezen, en wel niet slechts uit een wetenschappelijk, maar ook uit een staatkundig oogpunt. De aandacht van de beoefenaars der vergelijkende rechtswetenschap is, zoowel ten onzent als in het buitenland, herhaaldelijk gevallen op de aloude Arische dorpsgemeenschappen; voor ons bestuur over de Javaansche bevolking zijn van ouds de Inlandsche gemeenten, niet minder dan de invloed der voornam Javaansche geslachten, hoog te waardeeren hulpmiddelen geweest; en, wat die bevolking zelve betreft, zoo kan men veilig zeggen, dat, voor de overgrootste meerderheid, het openbaar en het huiselijk leven, de economische en de maatschappelijke toestand, met het gemeentewezen ten nauwste samenhangen, zoo niet daardoor worden beheerscht. De voortreffelijke uitkomsten van ons koloniaal systeem ten aanzien van Java en Madoera, zijn altijd toe te schrijven geweest aan het vasthouden aan twee grootte beginselen, namelijk de bevolking zooveel mogelijk te laten onder de onmiddellijke leiding van hare eigene, op grond van hunne afkomst grooten invloed uitoefenende hoofden, en in de tweede plaats het regeeren niet zoozeer over individuen als over de gemeenten, die als zedelijke lichamen elk eene min of meer aanzienlijke groep individuen in één verband samenhielden. Misslagen, welke onze Regeering en hare Europeesche dienaren, gelijk niet meer dan natuurlijk is, dikwijls, zij het te goeder trouw, in den loop der tijden hebben begaan, hadden in den regel door de werking van beide factoren niet de noodlottige gevolgen, welke zij anders misschien zouden hebben gehad. De nationale Inlandsche hoofden en de Inlandsche gemeenten waren immers oorzaak, dat bedoelde misslagen niet direct de individueele leden der bevolking troffen, en dat de ontevredenheid, welke zij anders allicht zouden hebben opgewekt, veelal achterwege bleef, door dat de schok verzacht was. Daarbij komt nog, wat het Inlandsche gemeentewezen

betreft, dat de bevolking daaraan eene groote economische weerstandskracht ontleent tegen misoogsten of andere rampen van hooger hand, ja zelfs tegen de soms drukkende lasten, van Regeeringswege opgelegd, en, dank zij het gemeentewezen, met betrekkelijk weinig moeite en geringe bestuursmiddelen ingevorderd.

Het schijnt mij toe, dat in den laatsten tijd bij velen eene richting merkbaar is om de beide steunsels, waarvan ons bestuur zich vroeger altijd met goeden uitslag bediende, zoo niet weg te werpen, dan toch in mindere mate te gebruiken, en den Europeeschen ambtenaar meer rechtstreeks met de individueele leden der bevolking in aanraking te brengen. Ook is het mij opgevallen, hoe bij de openbare gedachtenwisseling over verschillende plannen tot decentralisatie en tot het in het leven roepen van plaatselijk zelfbestuur in Nederlandsch Indië, voor zoover mij bekend op ééne uitzondering na ¹, zelfs met geen woord werd gewezen op het bestaande en historisch ontwikkelde decentraliseerende zelfbestuur der Inlandsche gemeenten, noch op de gevolgen, welke de door ons in het leven te roepen Europeesche gemeentelijke of gewestelijke instellingen zouden hebben ten aanzien van de plaatselijke Inlandsche gemeenten. Ik beschouw het daarom, juist tegenwoordig, als niet van belang ontbloomt eene schets te geven van het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera in zijn vollen omvang. Zeer zeker is de literatuur over dit onderwerp reeds talrijk; talrijker misschien dan over eepig ander gedeelte der Inlandsche huishouding. Maar met alle waardeering van hetgeen daarover reeds geschreven werd, en waarvan, gelijk uit de volgende bladzijden zal blijken, door mij een dankbaar gebruik is gemaakt, kan men toch niet ontkennen, dat tot dusverre eene systematische en algemeene behandeling ontbreekt, waarbij, met weglating van zuiver plaatselijke bijzonderheden, het licht valt op de leidende beginselen, en waarbij niet slechts het Inlandsche gewoonterecht wordt beschreven, maar ook de vervormingen, welke dat gewoonterecht tengevolge van legislatieve of administratieve innenging onzerzijds heeft ondergaan ².

¹ Namelijk in de Memorie van toelichting op het onlangs, bij Koninklijke Boodschap van 24 Juli 1900, bij de Staten-Generaal ingediende wetsontwerp tot decentralisatie van het bestuur in Nederlandsch Indië. Zie Bijlagen der Handelingen van de Staten-Generaal, Zitting 1899—1900, N° 220, p. 3. Aldaar wordt gezegd, dat het niet in de bedoeling van het wetsontwerp ligt in het Inlandsche gemeentewezen verandering te brengen.

² Behalve van de litteratuur over het gemeentewezen en van aantekeningen, door mij tijdens mijn verblijf in Nederlandsch Indië verzameld, is, bij de samenstelling van dit opstel, ook gebruik gemaakt van gegevens uit het

§ 1. Oorsprong en ontwikkeling.

Het ontstaan van het gemeentewezen op Java en Madoera is niet wel anders te verklaren dan door den invloed der Hindoe's, aan welken invloed trouwens ook de Javaansche traditie het ontstaan dezer instelling toeschrijft ¹. Men moge toegeven, dat de Javanen, reeds vóór dat die invloed zich krachtig deed gelden, een zeer geordenden staat van bestuur hadden, van het bestaan van gemeenten, met eene zekere mate van zelfbestuur en met eene juridische persoonlijkheid, afgescheiden van die van den staat, vindt men geen spoor ². Bij de volken van den Indischen Archipel, die den Hindoe-invloed niet, of althans slechts in geringe mate hebben ondervonden, bestaan hoogstens weinig ontwikkelde gemeente-instellingen, gelijk bij de zoogenaamde cosmopolitische Maleiers, of dragen bedoelde instellingen, gelijk bij de Menangkabausche Maleiers, een van het Javaansche zeer afwijkend karakter. Aan Mohammedaanschen invloed is evenmin te denken, omdat de Mohammedaansche wet het gemeentewezen niet regelt. Het is een onderwerp, dat die wet aan het plaatselijke gewoonterecht overlaat. De oorspronkelijke Islâm kende in Arabië, als onderdeelen van den staat, met eene zekere souvereiniteit in eigen kring, slechts de stammen en de familiën, waartoe men niet slechts rekende de personen, die door agnatische verwantschap met elkander waren verbonden, of heetten verbonden te zijn, maar ook de cliënten en slaven van de leden dier stammen of familiën. De min of meer duurzame nederzettingen van zulke stammen of familiën stonden

archief van het Ministerie van Koloniën, mij welwillend verstrekt door den heer J. T. Viehoff, Referendaris bij dat Departement. Als zoodanige gegevens komen vooral in aanmerking de resultaten van het onderzoek naar de verplichte diensten der Inlandsche bevolking in de verschillende gewesten, ongeveer een tiental jaren geleden ingesteld door den toenmaligen Inspecteur der Cultures, F. Fokkens. Eindelijk dank ik onderscheidene inlichtingen aan den heer H. J. W. van Lawick van Pabst, laatstelijk Hoofdinspecteur der Cultures, onlangs met verlof in Nederland. Het is hier de plaats om aan de heeren Viehoff en Van Lawick van Pabst openlijk mijne erkentelijkheid te betuigen voor hunne zeer te waardeeren hulpvaardigheid. Bij een tweetal mededeelingen van laatstgenoemde, heb ik zijn naam speciaal vermeld, omdat zij onderwerpen betroffen, waaromtrent mij alle andere bronnen ontbraken.

¹ Zie Rosemeier: De vrije keuze der dessahoofden, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. V (1891), p. 178.

² Zie Brandes, in het Tijdschrift voor Ind. T. L. en Vk., dl. XXXII (1889), p. 123 en 128, en Van der Lith: Nederlandsch Oost-Indië, 2de druk, dl. I, p. 390 en vv.

onder de stam- of familiehoofden, en, waar men in Arabië grotere nederzettingen had, als Mekka of Medina, vormde elk der daarin vertegenwoordigde stammen of familiën een zelfbesturend lichaam, waarvan de leden veelal samenwoonden in eene afzonderlijke wijk ¹. De Arabische stammen brachten dezen toestand over naar de landen, welke zij in de 7de en 8ste eeuw onzer jaartelling veroverden, en waarin zij zich daarna vestigden ². Eerst door hunne samensmelting met de inheemsche, niet-Arabische bevolking, verdween de politieke beteekenis van hun stam- of familieverband buiten Arabië: maar in dit land zelf wordt de oude toestand thans nog gevonden overal, waar geen Europeesche of Turksche invloed daarop heeft ingegrepen, of waar toevallig niet één der stamhoofden door overmacht de anderen tot erkenning en eerbiediging van zijn oppergezag heeft weten te dwingen ³. Ook in de latere ontwikkeling van het Mohammedaansche recht is, ten aanzien der Arabieren, aan dit zelfbestuur der stammen en familiën vastgehouden ⁴, maar werden voor de niet-Arabische Muzelmannen, als onderdeelen der provinciën van het rijk der Chaliefen, het distrikt en het dorp genoemd ⁵. De vraag echter, of die onderdeelen door ambtenaren van het centraal gezag zouden worden bestuurd, dan wel zelfbestuur zouden bezitten, wordt door de Arabische juristen niet beantwoord, en staat dus ter beslissing van het plaatselijke gewoonterecht of van vorstelijke ordonnantiën ⁶. Het vroeger bestaande gemeentewezen bleef intusschen veelal, ook na de bekeering der bevolking van eenig land tot den Islâm, gehandhaafd, en zoo heeft men in de meeste Mohammedaansche staten altijd eene groote mate van decentralisatie gevonden ⁷. Buiten de groote steden, waar doorgaans een door het centraal gezag aangestelde

¹ Zie Von Kremer: *Culturgeschiede des Orients*, dl. I, p. 22 en vv.; Dezelfde: *Geschiede der herrschenden Ideen des Islams*, p. 209 en vv. en 342 en vv. In hoofdzaak gaat het Mozaïsche staatsrecht van hetzelfde beginsel uit. Zie Saalschütz: *Das Mosaische Recht*, 2de druk, p. 28 en vv. en 694.

² Zie: *Culturgeschiede*, dl. I, p. 88 noot 1, 124, 128.

³ Zie Palgrave: *Central and Eastern Arabia*, p. 294 en vv., en mijn werk: *Le Hadhrāmout*, p. 32 en vv.

⁴ Zie *Maverdii Constitutiones politicae*, ed. Enger, p. 164 en vv. en 352 en vv.

⁵ Zie *Ibid.*, p. 356.

⁶ Vergl. mijne *Principes du droit musulman*, p. 2 en 8 noot 1.

⁷ De Turksche wetgeving op de plaatselijke besturen, in onzen tijd onder Europeeschen invloed in het leven geroepen, blijft hier natuurlijk buiten beschouwing.

gouverneur of onder-gouverneur resideert, wiens wil ook in zuiver locale aangelegenheden gevolgd wordt, kan men zeggen, dat bijna overal elke agglomeratie van woningen, stad, wijk of dorp, en elke erkende corporatie, de vrijheid heeft hare huishoudelijke aangelegenheden te regelen naar goedvinden, voor zooverre het geene zaken betreft van rijksbelang of speciaal in de wet voorzien, en voor zooverre op deze autonomie niet door de willekeur der hoogere autoriteiten inbreuk wordt gemaakt ¹. In het Turksche Rijk zijn bij deze zelfbesturende lichamen nog gekomen de kerkgenootschappen, ja zelfs de kerkelijke gemeenten, der onderworpen Christenen en Joden ².

Het behoeft geen betoog, dat een dergelijk recht het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera wel kon in stand laten, voor zooverre het reeds aanwezig was bij de invoering van den Islâm, maar, zoo het toen nog niet bestond, bedoeld gemeentewezen onmogelijk kan hebben in het leven geroepen. Daarbij komt, dat de Mohammedaansche wet, al laat zij het zelfbestuur van gemeenten als zedelijke lichamen toe, dit zelfbestuur tot het gebied van het publieke recht beperkt, en hoogstens aan gemeentelijke instellingen ten aanzien van het privaatrecht eene plaats inruimt, voor zooverre het onderwerpen van zeer ondergeschikt belang betreft, namelijk de onderwerpen van privaatrecht, in die wet niet geregeld, dan wel waaromtrent in die wet zelve naar het plaatselijke gewoonterecht wordt verwezen. De Javaansche gemeentelijke regelingen en instellingen hebben daarentegen eene privaatrechtelijke beteekenis van niet minder gewicht dan hare functie op het gebied van het publieke recht ³. Te dien opzichte wijkt het Javaansche gemeentewezen ook principieel af van het Nederlandsche, althans sedert de wijziging, in het laatst der 18de eeuw in ons staatsrecht gebracht ⁴. Daarentegen kent het Hindoeïsme eene bijzonder groote

¹ Zie b.v. voor Egypte, Lane: *The modern Egyptians*, 5de druk, p. 124 en v.; voor Turkije, D'Ohsson: *Tableau général de l'Empire Ottoman*, dl. VII, p. 274 en vv.; voor Perzië, De Gobineau: *Trois ans en Asie*, p. 395, 409; voor Algerië: Hanoteau en Letourneux: *La Kabylie*, dl. II, p. 4 en vv.

² Zie Ubicini: *Lettres sur la Turquie*, dl. II, *passim*.

³ Zie mijne verhandelingen over de afwijkingen van het Mohammedaansche familie- en erfrecht en van het Mohammedaansche vermogensrecht op Java en Madoera, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. VII (1892), p. 454 en vv.; en 6de Volgreeks, dl. III (1897), p. 83 en vv.

⁴ Zie De Groot: *Inleydinge tot de Hollandtsche regts-geleertheit*, I: 2 § 18, uitgave van Fockema Andreae, dl. I, p. 4, en dl. II, p. 5 en 6; Staatsregeling van 1798, artt. 28, 149.

plaats toe aan locale regelingen en instellingen (*deçadharmā*) op elk gebied van recht, naast het algemeene Hindoe-recht, gelijk het vervat is in de wetboeken van Manoe en Yājñavalkya ¹. Dit beginsel vindt men van ouds ook op Java gehuldigd ten aanzien van de gemeentelijke regelingen en instellingen ².

De oude Hindoe-rechtsbronnen erkennen het bestaan van dorps-gemeenschappen met zelfbestuur, en van dergelijke dorpsgemeenschappen vinden wij evenzeer reeds in het bekende Javaansche wetboek uit den vroegsten Mohammedaanschen tijd, den Soerja-Ngalam gewag gemaakt ³. Volgens het Hindoe-recht staat elk dier gemeenschappen van rechtswege in een zeker verband tot de 4, 8 of 10 omliggenden ⁴, eene instelling thans nog voortlevende in de Javaansche *montjā pat* (N) of *m. sĕkawan* (K) en *montjā limā* (N) of *m. gangsal* (K) ⁵. Terwijl verder het Mohammedaansche recht uitgaat van het beginsel, dat de individuen den staat vormen, zoo is, volgens het Hindoe-recht, de kleinste eenheid niet de burger, maar het gezin. De man wordt eerst een zelfstandig persoon, wanneer hij, na zijne leerjaren te hebben vol-eindigd, in het huwelijk treedt, een eigen haard bezit, in één woord wanneer hij een huisman wordt. Als hoofd van dat gezin

¹ Zie Burnell en Hopkins: *The ordinances of Manu*, Introduction, p. XXXIV en vv., en Boek I: 107 en vv.; Jolly: *Outlines of an history of Hindu-law*, p. 31 en vv.; Nelson: *Indian usage and judge-made law*, p. 24 en vv.

² In N° XVI der door Cohen Stuart gepubliceerde *Kawi-Oorkonden* wordt uitdrukkelijk gewag gemaakt van het gezag der plaatselijke gewoonten (*deçadrġta*) naast dat der Hindoe-wetten. Zie Jonker: *Een Oud-Javaansch wetboek, vergeleken met Indische rechtsbronnen*, p. 2, 20 en 21. In het bevelschrift, door Tapsir Anom, Hoofdpangoeloe van Soerakarta, in het laatst der 18de eeuw gegeven aan Jahjā, hoofd der vrije desa Tĕgal Sari, lees ik: „Pas vooral op, dat gij geene bevelen geeft, die indruischen tegen de adat van Tĕgal Sari, en die niet wettig zijn voor den godsdienst (d. w. z. den Islām). Mochten zij in overeenstemming zijn met den godsdienst, doch indruischen tegen de adat van ouds, zooals die is gevolgd door Kiahi Agoeng van Ponorogo, dan zult gij toch door mij voorbeeldig zwaar gestraft worden”. Deze, voor het Javaansche rechtsbewustzijn zoo hoogst merkwaardige, uitspraak is te vinden in het opstel van Fokkens: *Vrije desa's op Java en Madoera*, in het *Tijdschr. voor Ind. T. L. en Vk.*, dl. XXXI (1886), p. 491. Over Kiahi Jahjā, zie het opstel van denzelfden schrijver: *De priester-school te Tĕgal Sari*, *Ibid.* dl. XXIV (1877), p. 321 en vv.

³ Zie Manoe VIII: 219, en de vertaling van den Soerja-Ngalam in dit *Tijdschrift*, *Nieuwe Volgreeks*, dl. VI (1863), p. 15, 16 en 39.

⁴ Zie Yājñavalkya, ed. Stenzler, II: 152, 154; Manoe VIII: 252 en vv.

⁵ Zie *Vermogensrecht*, p. 118.

voert hij daarover het bestuur, en vertegenwoordigt hij het publiek-zoowel als privaatrechtelijk. Wordt zijn gezin ontbonden, zoo houdt hij op eene persoonlijkheid in de juridische beteekenis van dit woord te zijn, en kan hij slechts als aanhangsel van een ander gezin, b.v. van dat van één zijner zoons, blijven voortleven, ja moet hij zich liefst als kluizenaar van de wereld terugtrekken ¹. Leden der Oud-Arische dorpsgemeenschappen zijn dan ook niet de personen, die in het dorp wonen, maar de gezinnen daarin gevestigd ². Dienovereenkomstig telden de vroegere Javaansche vorsten en hoofden hunne onderdanen niet bij individuen, maar bij *tjatjah's* of huisgezinnen, en werd door hen zelfs de uitgestrektheid van hun gebied niet in eene vlaktemaat uitgedrukt, maar bij *djoeng's*, d. w. z. de uitgestrektheid, welke door vier gezinnen kan worden bebouwd of op andere wijze geëxploiteerd; terwijl dan de uitgestrektheid, aan elk gezin toegewezen, *bahoe* of *karjå* heette. Deze instelling bestaat thans nog, gelijk men weet, in de Vorstenlanden; doch in de andere residenties is eene uiting van hetzelfde beginsel, dat de volle burgers in eene Inlandsche gemeente slechts zij zijn, die een eigen gezin op een eigen erf bezitten, in die mate dat, in vele gemeenten, ontbinding van het gezin door den dood der vrouw tengevolge heeft, dat de weduwnaar, indien hij niet binnen zekeren termijn hertrouwt, als volle burger moet aftreden ³. Bij de heidensche Badoej's in Zuid-Bantam bestaat thans ook nog de instelling, dat het hoofd, de *poeoen*, gehuwd moet zijn. Sterft zijne vrouw, zoo moet hij onverwijld aftreden. Hertrouwen, ofschoon niet bepaald verboden, schijnt niet voor te komen ⁴.

In nog vele andere opzichten hebben de Inlandsche gemeenten op Java en Madoera sprekende familietrekken gemeen met de Oud-Arische dorpsgemeenschappen, gelijk zij thans nog in Britsch-Indië gevonden worden. De wetboeken van Manoe en Yājñavalkya onderstellen het bestaan daarvan, maar regelen die niet. Wel daarentegen vinden wij in andere oude bronnen van het Hindoe-recht, de zoo-genaamde *soetra's*, voorschriften omtrent hare inwendige huishouding. De dorpen worden onderscheiden van de door de Vorsten

¹ Zie Manoe II: 1 en vv., VI: 1 en vv., en vergl. voor nadere bijzonderheden, Leist: *Alt-Arisches jus civile*, dl. I, p. 494 en vv., dl. II, p. 183 en vv.

² Zie Leist: *Alt-Arisches jus gentium*, p. 34.

³ Zie beneden § 7.

⁴ Zie Jacobs en Meijer: *De Badoej's*, p. 29.

aangelegde steden ¹, als een organisch verschijnsel tegenover eene machinaal in het leven geroepen samenleving, waarvan de Ariër een ingeboren afkeer heeft. Het dorp kan bestaan uit eene agglomeratie van woningen, veelal door een aarden wal omgeven, maar evengoed uit verspreide kleine gehuchten of zelfs uit verspreide woningen. Het middelpunt van het dorpsleven, men zoude kunnen zeggen de vlaggestok van het dorp, is de heilige boom, de *ficus indica*. Ieder dorp heeft een hoofd, wiens patriarchale bevoegdheden in karakter onderscheiden zijn van de meer begrensde en van het centraal gezag afhangende functiën der vorstelijke ambtenaren over 10, 20, 100 of 1000 dorpen ². Het dorp kan door den Vorst aan één zijner grooten worden weggeschonken, in dier voege dat deze daarvan de heer wordt, en de opbrengsten ontvangt, welke anders aan den Vorst toekwamen. Bij het dorp behoort eene badplaats voor de ritueele wasschingen, en voorts eene offerplaats. Een gedeelte van het offer moet in een gemeenschappelijken maaltijd door de dorpsgenooten worden genuttigd. Het dorp als maatschappelijke en staatkundige eenheid beschermt niet slechts de daartoe behoorende gezinnen; doch ook de huisdieren liggen onder een zeker dorpsverband. Het dorp heeft voorts, binnen de grenzen van het algemeene Hindoe-recht, wetgevende bevoegdheid, ook ten aanzien van privaatrechtelijke verhoudingen. Bij het oprichten van eene nieuwe woning moet geofferd worden, en een gelukkige dag daartoe worden uitgekozen. Nevens den heiligen haard is het watervat een essentieel bestanddeel van de woning. Ofschoon vermoedelijk de dorpsgenooten oorspronkelijk tot één stam behoorden ³, zoo is daar-

¹ Dergelijke steden moeten niet verward worden met de zoogenaamde steden, welke inderdaad niet anders zijn dan een complex van aaneengebouwde dorpen, elk eene zelfstandige gemeente vormende. Dit laatste is ook op Java en Madoera de normale toestand der groote centra van bevolking. Zie ben. § 2, en vergl. Maine: *Village communities in the East and West*, 3de druk, p. 118 en v. Tegen de beschouwingen van dien schrijver is onlangs opgekomen door Baden-Powell in zijn werk: *The origin and growth of village-communities in India*. Zonder in het minst te willen ontkennen, dat laatstgenoemde veel nieuw en wetenswaardig materiaal heeft verzameld, moet ik toch opmerken, dat daardoor in hoofdzaak de arbeid van Maine eerder wordt bevestigd, dan te niet gedaan. Het klinkt onder deze omstandigheden vreemd, op p. 2 en vv. en 33 en vv. van Baden-Powell's boek, te lezen, dat de theoriën van Maine op onvoldoende en verouderde onderzoekingen berusten.

² Vergl. Manoe VII: 115, en de thans nog in de Vorstenlanden bestaande ambtelijke rangen van Panéwoe, Panatoes, enz. Zie Eindresumé, dl. III, p. 129.

³ Zie De Laveleye: *De la propriété et de ses formes primitives*, p. 66, en de daar aangehaalde plaats van Strabo.

voor toch reeds in den tijd, waaruit de oudste ons bekende Hindoesche rechtsbronnen dagteekenen, het samenwonen als grond voor den gemeentelijken band in de plaats getreden; maar de onderlinge betrekkingen der dorpsgenooten zijn aldus niet minder nauw gebleven. Trouwens bijna alle in het dorp levende familiën zijn bovendien door aanhuwelijking met elkander vermaagschapt. De niet aan elkander verwante of vermaagschapte dorpsgenooten beschouwen echter elkander geenszins als vreemden, zoodat zij onderling ook niet de plichten, jegens de gasten voorgeschreven, behoeven na te komen. Zij zijn onderling tot steun verplicht, in die mate dat zij, die niet zelf in hun levensonderhoud kunnen voorzien, ten laste van het dorp komen. Belangrijke huiselijke gebeurtenissen moeten in het dorp worden omgeroepen. Zij, die tijdelijk het dorp verlaten, b.v. om te studeeren, blijven daartoe behooren, en eindelijk heeft het dorp de bevoegdheid sommige personen uit de gemeenschap te stooten ¹.

Deze Arische ² dorpsinrichting heeft zich tot op onzen tijd in hoofdzaak in Britsch-Indië staande gehouden, ondanks de vele politieke stormen, welke over dat land zijn heengegaan. Vooral onder den invloed der in het begin der 11de eeuw onzer jaartelling begonnen heerschappij der Muzelmannen zijn vele steden ontstaan, met eene zeer gemengde en in geen gemeentelijk verband levende bevolking; maar de aan zijne zeden en zijn godsdienst gehechte Hindoe heeft steeds aan het dorpsleven de voorkeur blijven geven. Het Hindoesche dorp is eene wereld in het klein gebleven, dat

¹ Zie, voor nadere bijzonderheden en voor de bewijsplaatsen, Jus gentium, p. 31—43, en vergel. Maine: Early history of institutions, 3de druk, p. 81 en v.; Dezelfde: Ancient law, 9de druk, p. 262 en vv.; Baden-Powell, t. a. p., p. 8.

² Het moge waar zijn, dat, gelijk Baden-Powell (t. a. p., p. 45 en vv.) opmerkt, de Ariërs in Britsch-Indië altijd slechts eene kleine minderheid van de bevolking hebben uitgemaakt, uit dit feit met hem de gevolgtrekking te putten, dat de dorpsgemeenschappen, althans die met individueel grondbezit, niet van Arischen oorsprong kunnen zijn (ibid. p. 63 en vv., 103 en vv. en 111 en vv.), gaat m. i. te ver. De niet te loochenen gelijkenis in vele opzichten van de dorpsgemeenschappen in Britsch-Indië ook met die van andere Arische volken, speciaal Slaven en Germanen, blijft op deze wijze absoluut onverklaarbaar; terwijl verder door dien schrijver vergeten wordt, dat wel het gemeenschappelijke grondbezit, waar het bestaat, een hoogst belangrijken factor uitmaakt van het gemeentelieven, maar niet de eenige is. Het wegvallen van dien factor behoeft dus volstrekt niet te beletten, dat er eene dorpsgemeenschap ten aanzien van andere belangen blijft bestaan, en dat die even goed Arisch kan zijn als de dorpsgemeenschap met communaal bezit.

zooveel mogelijk alle elementen voor het bestaan der bewoners in zich vereenigt. De landbouw is de hoofdbezigheid der bevolking; maar naast de landbouwers vindt men in elk dorp de noodige bestuurders, beambten, handwerkslieden en kleinhandelaren, tot een priester, een astroloog, eene vroedvrouw, eene danseres en een geldschiet toe. Ofschoon verder de gemeentelijke huishouding noodzakelijk verband houdt met den privaatrechtelijken toestand der ingezetenen, en zich vooral wijzigt naar de agrarische instellingen, zoo is toch het bestaan zelf van dien gemeentelijken band niet afhankelijk van een bepaalden vorm van grondbezit. Er zijn dorpen, waar individueel eigendomsrecht op den grond wordt aangetroffen, zelfs met groote versnippering; in anderen heeft men een gemeenschappelijk recht op den grond door de gemeente uitgeoefend, al dan niet met gemeenschappelijke bebouwing of met verdeling in aandeelen; in weder anderen behoort de grond aan een landheer, en hebben de dorpsgenooten daarop slechts contractueele rechten, hetzij als pachters, hetzij uit anderen hoofde; terwijl die landheer eindelijk kan zijn een pachter in het groot van de regeering, een geestelijk of militair leenman, enz. Evenmin is het bestaan van den gemeentelijken band afhankelijk van de vragen, hoe het dorpsbestuur is samengesteld, en wie het dorps hoofd benoemt. Het bestuur kan bestaan uit het dorps hoofd alleen, bijgestaan door beambten, dan wel uit het dorps hoofd met eenige andere leden van het dorpsbestuur, met een raad van oudsten, of met eene vergadering van gezinshoofden. Het dorps hoofd kan worden verkozen door de bevolking, benoemd door den Vorst, of zijn ambt krachtens erfrecht bekleeden. Waar het grondbezit communaal is, wordt de macht van het dorps hoofd in den regel door den invloed der deelgerechtigden meer beperkt dan in gemeenten met individueel grondbezit ¹.

Wanneer men de hier gegeven korte schets van de inrichting der Oud-Arische dorpsgemeenschappen vergelijkt met de verder in dit opstel te ontwikkelen huishouding der Inlandsche gemeenten op Java en Madoera is de gelijkenis, juist in de meest principieele trekken, zoo treffend, dat hier aan eene toevallige overeenkomst kwalijk te denken valt. Ook de Javaansche naam voor „dorps-

¹ Zie: *Jus gentium*, p. 25 en vv.; *Village communities*, p. 12, 18, 40, 68, 103 en v., 107 en v., 113 en v., 122 en vv., 150 en v., 155 en vv., 175 en vv.; *Ancient law*, p. 260 en v.; *Baden-Powell*, t. a. p., p. 9 en vv., 18 en vv., 59 en vv.

gemeenschap», d é s ā (N) of d o e s o e n (K), is noch van Polynesischen, noch van Arabischen, maar van Hindoe-oorsprong, zij het dan dat, in het Sanskriet, het woord d é ç a niet »dorp», maar »plaats» of »landstreek» beteekent. Men vindt trouwens de gemeentelijke band tusschen de bewoners van een dorp ook op het tot dusverre steeds aan het Hindoeïsme getrouw gebleven Bali, en wel door dezelfde beginselen beheerscht als op Java en Madoera. Op Bali nu is natuurlijk noch aan Mohammedaanschen, noch aan Europeeschen invloed te denken bij de verklaring van den oorsprong dezer instelling ¹.

De Oost-Indische Compagnie had met het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera bijna geene aanrakingen. Zij bestuurde de bevolking door tusschenkomst van hare Regenten, en liet zich met de inwendige huishouding der regentschappen niet in, dan alleen wanneer ongeregelde heden in het regentschap haar dwong tusschenbeide te komen. Nog minder bemoeienis had de Compagnie met de binnenlandsche aangelegenheden der streken, door Inlandsche Vorsten bestuurd. Waar geen Vorsten, noch zelfs Regenten bestonden, als ter hoofdplaats Batavia, werd naar Europeesche en niet naar Inlandsche begrippen het bestuur ingericht. Intuschen blijkt uit verschillende plakaten, dat in 's Compagnie's gebied wel degelijk Inlandsche dorpen met eigen dorpschouften bestonden, over welke dorpen in bedoelde plakaten gesproken

¹ Zie, voor de Balische dorpsgemeenschappen, Liefcrinck: Bijdrage tot de kennis van het eiland Bali, in het Tijdschr. voor Ind. T. L. en Vk., dl. XXXIII (1890), p. 265 en vv. In het vervolg van mijn opstel zal ik aan de hand dezer Bijdrage op enkele bijzonder sprekende punten van overeenkomst tusschen de gemeente-instellingen op Java en Madoera en die op Bali wijzen. Alleen moet hier reeds worden opgemerkt, dat, volgens dezen schrijver (p. 344 en vv.), de macht en de zelfstandigheid der Balische gemeenten moeten dateeren van vóór den tijd der invoering van het Hindoeïsme op dat eiland. Zijne gronden komen mij evenwel weinig afdoende voor tegenover de groote overeenkomst, ook van het Bali'sche gemeentewezen, met het gemeentewezen in Britsch-Indië. In het bijzonder vervalt zijn hoofdargument, dat het Bali'sche gemeentewezen geene rekening houdt met het kastenverschil, omdat hetgeen hij daaromtrent mededeelt, zich ook in Britsch-Indië voordoet. Vergel. Village communities, p. 176. Natuurlijk is het zeer wel mogelijk, dat reeds vóór de invoering van het Hindoeïsme op Bali, evenals elders, agglomeraties van woningen bestonden met een zeker verband tusschen de ingezetenen; maar het zijn juist de aard en de vorm van dit verband, welke in de dorpsgemeenschappen van Britsch-Indië, van Java en van Bali zoozeer overeenkomen, dat daarvan noodwendig een gemeenschappelijke oorsprong moet worden aangenomen.

wordt als over lichamen met eene zekere rechtspersoonlijkheid ¹.

Eerst onder Daendels, en vooral onder Raffles, begon het Inlandsche gemeentewezen de bijzondere aandacht te trekken van het Europeesch gezag. Laatstgenoemde landvoogd gaf, in artt. 11—14 zijner Revenue-Instruction en in artt. 7, 8, 10, 24 en 45 van zijn Reglement op het beter beleid der justitie op Java, beiden van 11 Februari 1814, de eerste wettelijke omschrijving van de samenstelling en de functiën van het dorpsbestuur. Commissarissen-Generaal brachten in die regelingen geene wezenlijke verandering. Alleen werden bij Ind. Stbl. 1819 N° 13 voorschriften gegeven omtrent de verkiezing der dorpschouffers; zoo ook bij artt. 2—20 van het Reglement op de administratie der politie enz. onder den Inlander (Ind. Stbl. 1819 N° 20) omtrent hunne politie-macht, en bij Ind. Stbl. 1818 N° 14 en 1819 N° 5 omtrent hunne bemoeienissen met de landrente; terwijl bij Ind. Stbl. 1819 N° 36 bepaald werd, dat de gronden der Inlandsche gemeenten geacht zouden worden gehoord te zijn van het Gouvernement door de hoofden en inwoners dier gemeenten ².

Bij de invoering der nieuwe wetgeving in 1848 werden de evengenoemde bepalingen van het Reglement op de administratie der politie verbeterd en uitgebreid in artt. 7—35 van het Inlandsch Reglement; terwijl eenige jaren later het Regeeringsreglement van 1854, in art. 71, het recht der Inlandsche gemeenten bevestigde om hare hoofden en bestuurders te verkiezen en hare huishoudelijke belangen te regelen, onder de noodige beperkingen, en voor zooverre dat recht niet in strijd zoude blijken met de instellingen des volks of met verkregen rechten. De vroegere Regeeringsreglementen hadden over deze aangelegenheid gezweigen. Sedert laatstgenoemd voorschrift zijn de vroeger, vooral onder het cultuurstelsel, zoo talrijke inbreuken op de gemeentelijke autonomie van den kant der Europeesche bestuursambtenaren of der Inlandsche hoofden aan-

¹ Zie o. a. Van der Chijs: Nederlandsch-Indisch Plakaatboek, dl. II, p. 530, 531, dl. V, p. 124, 523, dl. VI, p. 24, dl. VIII, p. 697, dl. X, p. 931, 938, 940, enz.

² Nader werd dit laatste beginsel uitgesproken in artt. 74—76 Regeeringsreglement van 1830 en artt. 62—64 Regeeringsregl. van 1836, waar echter de Preanger-Regentschappen werden uitgezonderd. Door de latere regelingen omtrent de landrente en de agrarische toestanden zijn de hier genoemde bepalingen vervallen.

merkelijk verminderd; ja zelfs zoude men de opmerking kunnen maken, dat blijkbaar de lagere koloniale wetgever door bedoeld voorschrift, meer dan gewenscht, huiverig schijnt geworden te zijn om in het Inlandsche gemeentewezen in te grijpen. Het duurde tot 1878 (Ind. Stbl. N° 47) alvorens eene hoog noodige nieuwe ordonnantie op de verkiezing en het ontslag der dorpschouten tot stand kwam, sedert gewijzigd bij Ind. Stbl. 1883 N° 229 en 1897 N° 272. Eerst bij het Gouvernementsbesluit van 1 April 1879 N° 9 (Bijbl. N° 3398) werden regelen gesteld voor de samenvoeging of de splitsing van Inlandsche gemeenten, later vervangen door de regelen, geformuleerd in het Gouvernementsbesluit van 2 October 1895 N° 43 (Bijbl. N° 5083). Behalve deze organieke voorschriften, waarvan, zonderling genoeg, de laatsten niet in wettelijken vorm werden afgekondigd, vindt men in het Indische staatsblad slechts enkele, hier en daar verspreide en niet principieele bepalingen omtrent de functiën der dorpsbesturen ten aanzien van belastingen, agrarische aangelegenheden, enz. De koloniale wetgever is tot dusverre getrouw gebleven aan het systeem, om het Inlandsche gemeentewezen in hoofdzaak te laten beheerschen door de eigen instellingen der bevolking, of hoogstens door gewestelijke administratieve regelingen, van de Residenten uitgegaan. Die hoofdambtenaren zijn namelijk tot alle regelingen omtrent het bestuur der Inlandsche gemeenten bevoegd volgens art. 28 hunner, in 1859 vastgestelde, en in 1867, bij Ind. Stbl. N° 114 litt. A, in wettelijken vorm afgekondigde Instructie, voor zooverre daardoor niet aan het in art. 71 Regeeringsregl. nedergelegde beginsel wordt te kort gedaan, en voor zooverre het geene zaken geldt, door den kolonialen wetgever of door de Indische Regeering tot zich getrokken. Van die bevoegdheid werd echter gedurende vele jaren door de Residenten over het algemeen een bijzondere spaarzaam gebruik gemaakt. Ongewijfeld droeg deze onthouding er toe bij, dat het Inlandsche gemeentewezen zich in ons rechtstreeksch gebied over het algemeen krachtig en in nationalen geest ontwikkelde; maar aan den anderen kant valt niet te ontkennen, dat daardoor ook vaak misbruiken in de inwendige huishouding der gemeenten konden post vatten, welke bij een tijdig ingrijpen niet zoo grooten omvang zouden hebben verkregen. Eerst in 1888 en volgende jaren werden voor de verschillende residentiën op Java en Madoera, van Regeeringswege goedgekeurde, en allen op dezelfde leest geschoeide gewestelijke regelingen bij Residentsbesluiten tot stand gebracht, betreffende de

verhouding, waarin het aantal bestuurders tot de grootte der bevolking eener gemeente moest staan, de voordeelen, aan de betrekking van hoofd of bestuurder eener gemeente verbonden, de gemeentediensten, enz. ¹. In sommige residentieën had de instelling van de verkiezing der dorpschouffens zelfs tot groote misstanden omtrent een en ander aanleiding gegeven. Invloedrijke kiezers b.v. moesten er geregeld worden gewonnen door de belofte van, na het zegevieren van een candidaat, eene betrekking in de gemeente te zullen bekomen. Aldus ontstonden tal van onnutte functionarissen in het dorp, en, waar communaal bezit van bouwgronden bestond, werden al die functionarissen met landbezit bezoldigd. De verkiezing was in zoodanige streken veelal slechts een strijd om het recht de gemeente ten behoeve van zich en zijne partijgenooten te mogen exploiteeren; terwijl dan op de onderliggende partij soms bijna geheel, maar altijd voor een onevenredig groot deel de lasten der gemeente werden verhaald ².

Kan men dus in het algemeen zeggen, dat het Inlandsche

¹ Zie de besluiten der Residenten van Kedoe dd. 4 en 18 Dec. 1888, van Bagelen dd. 21 Dec. 1889 en 19 Maart 1891, van Banjoenas dd. 17 Dec. 1890, van Soerabaja dd. 30 Dec. 1890, van Pekalongan dd. 13 Maart 1891, van de Preanger-Regentschappen dd. 23 Mei 1891, van Batavia dd. 11 Juni 1891, van Rembang dd. 17 en 29 Juni 1891, van Krawang dd. 4 Aug. 1891, van Kediri dd. 10 Aug. 1891, van Tegal dd. 31 Oct. 1891, van Cheribon dd. 10 Dec. 1891, van Probolinggo dd. 24 en 25 Febr. 1892, van Besoeeki dd. 31 Maart 1892, van Madioen dd. 27 April 1892, van Madoera dd. 3 Juni 1892, van Samarang dd. 20 Juni 1892, van Bantam dd. 30 Juli en 15 Dec. 1892, van Japara dd. 30 Juli en 24 Nov. 1892, en van Pasoeroean, datum niet opgegeven, allen te vinden onder de bijlagen der Indische Begrooting voor 1891 N° 39, en in de Koloniale Verslagen van 1891 Bijl. O, 1892 Bijl. Q en 1893 Bijl. O. Alleen van Soerabaja zijn de regelingen der gemeentelijke politiediensten van 1887 en 1888 niet in het Koloniaal Verslag gepubliceerd. Men vindt eerstgenoemde (Besl. v. 9 Mei 1887) echter bij Schmallhausen: Voorstel tot afschaffing der heerendiensten en tot inkrumping der gemeentediensten in de afdeeling Djombang, p. 97 en vv. De nadere regeling van 1888 heb ik nergens gepubliceerd gevonden, en zij is zelfs niet in het archief van het Ministerie van Koloniën aanwezig. Vergl. Kol. Versl. van 1892, p. 65. De regeling van Batavia (Buitenzorg) betreft alleen de gemeentelijke politiediensten, maar niet het dorpsbestuur, enz. Vergl. ben. p. 16 noot 1. De regelingen van Bantam van 1892 zijn in 1898 ten aanzien van de gemeentelijke diensten herzien. Zie Kol. Versl. van 1899, p. 90. Deze herziening is echter niet gepubliceerd, noch zelfs op het Departement van Koloniën aanwezig. Ik heb er dus geen gebruik van kunnen maken voor dit opstel.

² Zie de overwegingen van de in de vorige noot aangehaalde gewestelijke regelingen.

gemeentewezen, sedert de aandacht der Europeesche bestuurders er meer bijzonder op gevestigd werd, door onze wetgeving bevorderd is, men gaat stellig te ver door te beweren, dat onze wetgeving de autonomie der Inlandsche gemeenten heeft in het leven geroepen ¹. Het gemeentewezen bestond reeds, blijkens het bovenstaande, op Java en Madoera van den Hindoe-tijd af. Eerst in het begin der 19de eeuw heeft echter het Europeesch bestuur zich meer opzettelijk daarmede bezig gehouden, en men kan dus in zekeren zin zeggen, dat het toen werd „ontdekt“ ²; want in dit woord ligt opgesloten, dat het gemeentewezen vooraf moet hebben bestaan. De Regeeringsreglementen, vóór 1854, zwijgen wel is waar van de autonomie der Inlandsche gemeenten; maar dit stilzwijgen kan allermint worden geïnterpreteerd als eene afschaffing dier autonomie. Genoemde reglementen immers waren geene koloniale charters in dien zin, dat de rechten, welke zij niet toekenden, ook niet bestonden; maar zij bevatten slechts voorschriften voor bepaalde aangelegenheden. Daarnaast gold het feitelijk bestaande en geëerbiedigde recht, d. w. z. voor Europeanen het Oud-Hollandsche, naar plaatselijke behoeften gewijzigd, en voor Inlanders hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. En deze laatsten kenden, gelijk uit het bovenstaande blijkt, de autonomie der gemeente wel degelijk ³. Het eenige gebied, waar door ons toedoen Inlandsche gemeenten zijn ontstaan, is het voormalige domein Bloeboer in Buitenzorg. Dit was tot 1863 een particulier land,

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 131, 189, en De Louter: Handleiding tot de kennis van het staats- en administratief recht in Nederlandsch Indië, 4de druk, p. 220.

² Vergl. Van der Wijck: Historische nota over de desabesturen op Java, p. 178. Deze Nota is gepubliceerd als Bijl. N. van het Koloniaal Verslag van 1877, en herdrukt als Bijl. P. in dl. III van het Eindresumé, naar welken laatsten druk ik de Nota verder in dit opstel zal citeeren.

³ Zie in denzelfden geest: Nederburgh: Het dessabestuur op Java, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaargang 1877, dl. I, p. 420 en vv. en 437 en vv.; Margadant: Het Regeeringsreglement van Nederlandsch Indië, dl. III, p. 55 en vv.; en Hekmeyer: De rechtstoestand der Inlandsche Christengemeenten, in Wet en Adat, afl. December 1896, p. 6. Ik ben echter niet zeker, of ik laatstgenoemden geachten schrijver ten deze wel goed begrepen heb, daar hij eerst zegt, dat de desa niet, zooals het distrikt en de afdeeling, een zuiver door ons ingestelde administratieve eenheid is, doch reeds lang te voren bestond, en dan eenige regels verder verklaart de hierboven, in de vorige noot, aangehaalde plaats uit het Eindresumé, p. 131, te beamen, alwaar in substantie te lezen staat, dat de desa eerst een zedelijk lichaam is geworden onder den Europeeschen invloed.

waarvan de Gouverneur-Generaal de inkomsten trok, en dat beheerscht werd door het algemeene reglement van Ind. Stbl. 1836 N° 19. Evenmin als op de andere particuliere landerijen in de residentie Batavia, bestonden aldaar zelfbesturende gemeenten. In dat jaar werden de inkomsten van Bloeboer door den staat overgenomen, en stap voor stap de bevolking in den toestand van die der gewone Gouvernementslanden gebracht. Aldus heeft zich op bedoeld domein het te voren niet bestaande gemeentewezen ontwikkeld tot hetgeen het thans is ¹.

Met het hier aangevoerde is uit den aard der zaak geenszins beweerd, dat alle gemeenten op Java en Madoera uit den Hindoe-tijd dagteekenen. Slechts met enkele is dit blijkbaar het geval ²; maar de overgrootste meerderheid is later gesticht, zelfs niet zelden in een tijd, welke betrekkelijk nog niet ver achter ons ligt ³. Dit belet echter niet, dat de instelling, of liever dat het rechtsbewustzijn, hetwelk aan eene ook in onze dagen gestichte agglomeratie van woningen het karakter van eene juridische persoonlijkheid toekent, op Java en Madoera uit den Hindoe-tijd afkomstig is, en misschien zelfs als eene latente traditie onder de bevolking is blijven voortleven.

§ 2. Verbreiding en vorm.

Inlandsche gemeenten treft men aan op geheel Java en Madoera, met uitzondering van de Vorstenlanden, de residentie Batavia (behalve het domein Bloeboer), de erfpachtsperceelen, en sommige particuliere landerijen beoosten de rivier Tji-Manoek. In de Vorstenlanden hebben zij vroeger stellig bestaan. In de Javaansche Wetten uit de 18de en het begin der 19de eeuw vinden wij het woord *désa* herhaaldelijk gebezigd in een zin, die beslist doet denken

¹ Dat thans op Bloeboer de agglomeraties van woningen als gemeenten worden beschouwd, die hunne eigene huishouding zelf regelen, is uitgemaakt door §§ 5 en 6 van Ind. Stbl. 1896, N° 15, waar gesproken wordt van de gemeente, als belast met een zeker quantum arbeid, hetwelk zij onder hare leden moet verdeelen. Voor agglomeraties van woningen, die geen zedelijke lichamen vormen, zou dit wettelijke voorschrift geen zin hebben. De mededeeling, voorkomende in het Koloniaal Verslag van 1892, p. 65, en in onderscheidene vroegere officieele stukken, dat op Bloeboer geen eigenlijk dorpsbestuur aanwezig zoude zijn, is onjuist. In § 2, litt. a, van Ind. Stbl. 1896, N° 15, wordt wel degelijk van „leden van het dorpsbestuur” op Bloeboer gesproken, als vrijgesteld van heerdienst. Zie ook ben. § 5.

² Zie Eindresumé, dl. II, p. 282.

³ Ibid., p. 283.

aan zedelijke lichamen met eigen gebied, eigen bestuurders en zelfstandig gezag over hunne ingezetenen ¹. Trouwens in de zoogenaamde Montjå-Nëgārāsche landschappen, d. w. z. de tegenwoordige residentiën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, werden, bij de overname door ons bestuur in 1830, Inlandsche gemeenten aangetroffen, die ook door het Vorstenbestuur als zoodanig werden aangemerkt, al ware het slechts omdat zij, als lichaam, verplicht waren tot het opbrengen van belastingen en het leveren van heerendienstplichtigen ². De tegenwoordig in de Vorstenlanden bestaande toestand, dat de dēsā slechts is eene onder een bepaalden naam bekend staande agglomeratie van woningen, al dan niet met bouwgronden, welke agglomeraties verpacht zijn aan zoogenaamde bĕkĕl's ³, is blijkbaar een gevolg van het opdrijven der pachten, het daarmede gepaard gaande splitsen van perceelen, het gunnen daarvan aan den meestbiedende, en vooral aan het pachten der dorpen door de dorpschouffden zelf, waardoor de functiën van hoofd en van pachter ineen vielen, of liever het hoofd in den pachter onderging, en het dorp van eene gemeente tot één of meerdere pachtperceelen werd verlaagd ⁴. Dit alles werd, sedert het begin der 19de eeuw, door de apanagehouders meer en meer in praktijk gebracht om aan hunne toenemende zucht naar weelde en hunne daarmede gelijken tred houdende chronische geldverlegenheid te gemoet te komen. Tegen deze, ook in de laatste jaren van het Vorstenbestuur in de Montjå-Nëgārāsche landschappen merkbare, ongunstige omstandigheid ⁵, was het Inlandsche gemeentewezen niet bestand, en het is

¹ Zie Anggĕr Agĕng, artt. 3, 4, 5, 10, 16, 48; Nawālā Pradātā, artt. 3, 11, 15, 25, 26; Anggĕr Goenoeng, art. 93, naar de uitgave en vertaling van Oudemans: Javaansche wetten, enz., en in denzelfden geest Nederburgh, t. a. p., p. 437.

² Zie b.v. Eindresumé, dl. II, Bijlagen, p. 47 en 65.

³ In 1883 hadden in Djokjakarta de bĕkĕl's elk gemiddeld slechts vijf huisgezinnen onder zich, en vond men in de meeste agglomeraties zes à zeven bĕkĕl's. Zie Rosemeier, t. a. p., p. 180. In Soerakarta vond ik onderscheidene bĕkĕl's met één, somtijds zelfs met geen enkel huisgezin onder zich. Zie, over de bĕkĕl's in de tegenwoordige Vorstenlanden, en over de dorpsverhuur in het algemeen, Vermogensrecht, p. 113 en vv. en 175 en vv.

⁴ Op Madoera zijn tijdens het Vorstenbestuur de hoedanigheden van pachter van een dorp en dorpschouff blijkbaar altijd streng onderscheiden gebleven. Zie o. a. de pachtbrieven medegedeeld door Van Vleuten: Het grondbezit in de afdeeling Pamĕkassan, p. 28 en vv.

⁵ Zie Eindresumé, dl. II, Bijlagen, p. 64, en Kollmann: Bagelen onder het bestuur van Soerakarta en Djokjakarta, in het Tijdschr. v. Ind. T. L. en Vk., dl. XIV (1864), p. 352 en vv.

in die landschappen vermoedelijk alleen behouden, door dat zij onder ons bestuur zijn gekomen, alvorens het mercantiele karakter, dat de verhuur der als apanage afgestane dorpen langzamerhand aannam, bedoeld gemeentewezen aldaar geheel heeft kunnen dooden. Dat de ingezetenen van het dorp in de Montja-Nëgaräsche landschappen onder het Vorstenbestuur, behalve in het gemeentelijke verband, veelal nog in eene betrekking van hoorigheid tot verschillende algemeene hoofden hebben gestaan, is wel eene ingewikkelde, maar geene onmogelijke rechtsverhouding ¹. Wat de residentie Batavia betreft, de wijze waarop die streek door de Oost-Indische Compagnie werd veroverd, en waarop zij, na het verloop of de verdrijving der inheemsche bevolking, nieuwe bewoners verkreeg, levert voldoende verklaring op voor het feit, dat aldaar van, uit den Hindoe-tijd dagteekenende, instellingen, als het gemeentewezen, moeielijk sprake kan zijn ². Op de erfpachtsperceelen kan de bevolking alleen gevestigd zijn krachtens overeenkomst met den landheer, en is dus het ontstaan van eene staatsrechtelijke instelling, als de gemeente, onmogelijk. De bevolking der particuliere landerijen beoosten de rivier Tji-Manoek is voor een deel daarop eveneens gebracht; maar voor een deel was zij daarop reeds gevestigd, toen het land werd afgestaan als privaat eigendom. Dit verschil beheerscht, voor zoover kan worden nagegaan, de vraag of zij al dan niet in een gemeentelijk verband leeft ³. Op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek, in Bantam, Krawang en Cheribon, bestaan Inlandsche gemeenten met geregelde besturen. Het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek (Ind. Stbl. 1836 N° 19) verbiedt geenszins gemeentelijke instellingen. Het bepaalt alleen, dat de dorpshoofden door den landheer worden benoemd, en het kent geen gemeentelijk grondbezit tegenover het eigendomsrecht van den landheer ⁴. Beide beginselen leveren echter

¹ Vergl. Eindresumé, dl. III, p. 129 en vv. Ook in Nederland kunnen b.v. ingezetenen van dezelfde gemeente tot verschillende waterschappen behooren.

² Zie Pennink: Het Reglement van 28 Februari 1836 voor de particuliere landerijen, p. 12 en vv.; Faes: Ontwerp nieuw reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tji-Manoek, p. 225 en vv.

³ Vergl. Ind. Stbl. 1880, N° 150, art. 2, en zie Van Dissel: Rapport over de particuliere landerijen beoosten de rivier Tji-Manoek, in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië, dl. XXII (1878), p. 270, 271, 283, 291, 296, 297, 300, 308, 309, 453 en vv. In het Eindresumé, dl. III, p. 189, wordt minder juist evengenoemd Staatsblad voorgesteld als op de landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek betrekking hebbende.

⁴ Zie Ind. Stbl. 1836, N° 19, artt. 2 en vv. en 52.

geen beletsel op tegen het bestaan van een gemeentelijken band, tusschen de bewoners eener agglomeratie van woningen. Dat die gemeentelijke band op de particuliere landerijen in de residentie Batavia niet bestaat, is dan ook geenszins aan bedoeld Reglement, maar aan de zooeven genoemde toevallige omstandigheid te wijten.

Het aantal Inlandsche gemeenten op Java en Madoera bedraagt bijna 31000 ¹. Hun zielental is echter zeer verschillend, en varieert tusschen de 100 en 10000. Over het geheel vindt men de kleinste gemeenten in de residentie Kedoe, waar het gemiddeld zielental nog geen 280 bedraagt, en de grootsten in de residentie Preanger-Regentschappen, waar dit cijfer tot even boven de 1500 klimt. De negen Inlandsche gemeenten op Bloeboer tellen zelfs te zamen meer dan 24000 zielen. De gemeenten in de vlakten zijn doorgaans grooter dan die in de bergstreken ². De groote centra van bevolking vormen nergens in hun geheel eene Inlandsche gemeente, maar bestaan uit een complex van verschillende gemeenten, elk met haar eigen bestuur ³. De wijken der Europeanen en Vreemde Oosterlingen, op die plaatsen aangetroffen, vallen buiten het Inlandsche gemeenteverband, en worden rechtstreeks door de Gouvernementsambtenaren bestuurd. Vgl. art. 32 Inl. Regl. Dit geldt ook van de Inlanders in die wijken gevestigd, en zelfs van sommige, uitsluitend door Inlanders bewoonde, wijken op de hoofdplaatsen, vooral langs het Noorderstrand ⁴.

Het gebied eener Inlandsche gemeente strekt zich niet slechts uit over de bewoonde gedeelten, hetzij dorpen, hetzij gehuchten, maar ook over de binnen de grenzen der gemeente gelegen bouwgronden, vischvijvers, enz., ja zelfs over de binnen die grenzen gelegen woeste gronden, behoudens, wat laatstgenoemden betreft, de bij algemeene verordening gestelde beperkingen ten aanzien van het recht van beschikking of gebruik door anderen ⁵.

¹ Zie Koloniaal Verslag van 1898, Bijlage P. Holle: De dessabesturen op Java en Madoera, in het Tijdschrift v. h. Binnenlandsch Bestuur, dl. VI (1892), p. 276, spreekt van 32000 Inlandsche gemeenten.

² Zie Nederburgh, t. a. p., p. 424, 425, verbeterd naar Bijlage A van het Kol. Verslag van 1897 en Bijlage P. van dat van 1898.

³ Vergl. boven p. 8 noot 1.

⁴ Zie Eindresumé, p. 187, 188, en Vorderman: Opgave van de namen der désas en kampongs, waaruit de voornaamste plaatsen van Java bestaan, in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, Tweede Serie, dl. VIII (1891), p. 719 en vv. Uit dit opstel blijkt tevens dat, vooral in West-Java, somtijds de administratief vastgestelde grenzen der hoofdplaatsen dwars door Inlandsche gemeenten loopen.

⁵ Zie nader over dit laatste onderwerp ben. § 8.

De Inlandsche dorpen bestaan meestal uit aan elkander grenzende, met vruchtboomen en andere gewassen beplante woonerven, die door levende of doode heggen dan wel door greppels van elkander gescheiden zijn. Alleen in eenige gemeenten van de residentiën Bantam, Preanger-Regentschappen, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen en Soerabaja, en in de geheele afdeeling Banjoewangi is de toestand anders. Daar staan de woonhuizen met hunne bijgebouwen op een algemeen, groot erf, dicht bij elkander, en veelal onregelmatig, zonder afbakening van erfjes, zoodat men langs de, tusschen de huizen gelatene, doorgaans boomlooze, ruimte in alle richtingen vrij door het dorp loopen kan. Wanneer nog in de aldus gebouwde dorpen door sommige bewoners kleine plantsoenen zijn aangelegd, worden die plantsoenen hoogstens door lage dijkes gescheiden. Alleen de hoofden hebben soms in die dorpen behoorlijk door heggen afgebakende erven met eenig plantsoen van beteekenis; doch in den regel staan hunne woningen op het algemeene erf, tusschen de woningen der ingezetenen in ¹. In Bantam is deze toestand grootendeels ontstaan, doordat, in 1844, het Europeesch Bestuur last gaf, dat de bevolking, wier woningen tusschen de bouwgronden verspreid lagen, zich op bepaalde plekken bijeen zoude vestigen. Die plekken werden aangewezen zonder veel acht te slaan op de bestaande rechten der bezitters daarvan, en de woningen zooveel mogelijk naast elkander op rijen geplaatst ². Steenen woningen van Inlanders vindt men bijna alleen op de hoofdplaatsen. Elders zijn die zeldzaam. Het gewone materiaal, waaruit de woningen zijn gebouwd, is hout, waar dit te bekomen is, en anders bamboe. De houten huizen op de hoofdplaatsen zijn meestal met pannen gedekt; anders is het dekmateriaal atap of sirap. Het dorp is bijna altijd omgeven door eene algemeene, levende of doode, heg, welke hooger en steviger is dan de heggen tusschen de verschillende erven; het wordt veelal doorsneden door eenige, elkander soms rechthoekig snijdende wegen, en heeft dikwijls, ongeveer in het midden, een pleintje (aloen-aloen), met een waringin-boom ³.

De Javaansche naam voor „dorp” is désa (N) of doesoen (K),

¹ Zie: Eenige mededeelingen omtrent Banjoewangi, in dit Tijdschrift, 3de Volgreeks, dl. I (1866), p. 338; Eindresumé, dl. I, p. 169 en vv.

² Zie Eindresumé, dl. I, p. 175 en vv.

³ Zie Ibid., p. 12; Veth: Java, dl. I, p. 597 en vv. en dl. III, passim; Poensen: Iets over de Javaansche desa, in de Mededeelingen van het Nederlandsch Zendelinggenootschap, dl. XXXVII (1893), p. 226 en vv.; Nederburgh, t. a. p., p. 421 en vv.

en, wanneer daartoe geene bouwgronden behooren, kampoeng. In de Madoereesche streken worden deze woorden respectievelijk als *disah* en *kampung* uitgesproken; terwijl men in het Maleisch van *désa* en *kampoeng* spreekt. *Kampoeng* is ook in gebruik voor „wijk” van eene hoofdplaats, al heeft die wijk geen zelfbestuur. In het Soendaasch worden de woorden *lëmboer* en *kampoeng* door elkander voor „dorp”, en het laatste ook voor „wijk” gebezigd. Wel te onderscheiden van de dorpen zijn de gehuchten, in het Javaansch *doekoeh*, *paḍoekoehan* of *tjantèlan*, en in het Soendaasch *tjantilan* of *babakan* geheeten. Langs het Noorderstrand is daarvoor nog het woord *ampéjan* in gebruik, ook in Bantam. In tegenoverstelling van de gehuchten heet het hoofddorp, waaronder zij ressorteeren, in het Javaansch *kradjan* of *krådjà*; terwijl eindelijk eene onder een algemeenen naam bekende hoofdplaats, uit verschillende dorpen bestaande, in het Javaansch *nĕgārā* (N) of *nĕgari* (K), in het Madoereesch *nagarĕh* en in het Soendaasch *nagara* of *dajeuh* heet, speciaal wanneer aldaar een Vorst of Regent resideert. In het Maleisch wordt op Java en Madoera zulk eene, uit verschillende dorpen bestaande, plaats *kota* genoemd, een woord dat in die beteekenis ook in het Javaansch in den vorm *koetā* (N) of *kiṭā* (K), in het Soendaasch in de vormen *koeta* en *kota*, en in het Madoereesch in den vorm *koṭah* bekend is. Intusschen zijn het gebruik en de geographische verbreiding van alle deze uitdrukkingen lang niet in alle opzichten scherp belijnd ¹.

De gehuchten zijn veelal in den aanvang slechts nederzettingen van inwoners van het dorp bij nieuwe ontginningen, door hen aangelegd. Volgens art. 30 al. 1 lul. Regl. is voor zoodanige nederzetting vergunning noodig van het Distriktshoofd, het betrokken dorpshoofd gehoord. In de meesten der hierboven ² vermelde gewestelijke regelingen is het stichten van nieuwe gehuchten verboden, tenzij minstens een zeker getal werkbare mannen daartoe het verzoek doen ³. De nederzettingen bij nieuwe ontginningen hebben niet

¹ Zie de Woordenboeken s. vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII (1894), p. 124 en vv.; Resumé van Bantam, p. 8; Eindresumé, dl. III, p. 187.

² Zie p. 14 noot 1.

³ Dit getal is in de Preanger-Regentschappen en Krawang 10, in Cheribon 20, in Tegal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Semarang, Japara, Madioen en Kediri 12, in Pasoeroean, Probolinggo en Besoeki eveneens 10, behalve in de afdeelingen Malang, Loemadjang, Djember en Banjoewangi, alwaar het 5 bedraagt. In de Preanger-Regentschappen, Krawang en Ban-

zelden slechts een tijdelijk bestaan. Wordt de ontginning, wegens onvruchtbaarheid van den grond of om andere redenen, verlaten, zoo verdwijnt het gehucht, en dit is dan ook in den aanvang slechts samengesteld uit woningen van zeer lichte en onkostbare constructie. Dikwijls gebeurt het echter, dat de nederzetting een blijvend karakter aanneemt, dat ook anderen dan de primitieve ontginners er zich vestigen, dat er langzamerhand woningen verrijzen als in het moederdorp, en dat voor een aldus in bloei toenemend gehucht afzonderlijke leden van het dorpsbestuur worden aangewezen. Hiervoor is, volgens art. 30 al. 2 Inl. Regl., eene schriftelijke voordracht noodig van het Distriktshef, het dorpshef gehoord, aan den Regent, die het stuk onder mededeeling van zijn gevoelen zal doen toekomen aan den Resident. Dit stellen onder een afzonderlijk bestuur is in den regel de eerste stap tot afscheiding van het moederdorp, en tot het ontstaan van eene nieuwe gemeente. Een tweede stap is, dat het gehucht een afzonderlijk grondgebied erlangt, waarop de bewoners van het hoofddorp geene rechten meer zullen uitoefenen, evenmin als dan voortaan de bewoners van het gehucht meer rechten zullen uitoefenen op het gebied van het hoofddorp¹. In de streken met communaal grondbezit heeft dit ten gevolge, dat de bewoners van het gehucht geen aandeel meer bekomen in de gemeene bouwgronden van het hoofddorp, evenmin als de bewoners van dit laatste dan ook een aandeel meer bekomen in de gemeene bouwgronden van het gehucht. Een derde stap eindelijk is, dat de repartitie der verplichte diensten, belastingen en leveringen in het gehucht en in het hoofddorp afzonderlijk geschiedt over elks bewoners. Nevens deze opgekomen gehuchten, treft men echter ook omgekeerd gehuchten aan, welke vroeger zelfstandige dorpen zijn geweest, doch, wegens volksverloop of om andere redenen, bleken geen zelfstandig bestaan te kunnen ophouden, en dan als gehucht bij een naburig dorp zijn gevoegd. Zoo is het wel eens voorgekomen, dat het moederdorp in betrekkelijk korten tijd een gehucht werd van een dorp, dat oorspronkelijk als gehucht daaruit was

joemas is het aangegeven cijfer niet verplichtend, ingeval de bestaande dorpen of gehuchten niet voor uitbreiding vatbaar zijn, en in Tegal en Pekalongan, indien de nieuwe nederzetting strekt ter uitbreiding van de vrijwillige koffiecultuur. De hier bedoelde vergunning tot het vormen eener nederzetting is natuurlijk geheel onafhankelijk van de vergunning tot ontginning van den grond, bedoeld bij Ind. Stbl. 1896, N° 44.

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 139.

voortgekomen ¹. In het algemeen kan men zeggen, dat de bewoners van een gehucht gaarne tot eene zelfstandige gemeente worden verheven, maar omgekeerd die eener gemeente zich zoo lang mogelijk verzetten tegen de inlijving bij eene andere. De reden hiervan is, dat het hoofddorp veelal tracht de gehuchten te exploiteeren, of althans de bewoners daarvan achter te stellen bij die van het hoofddorp ². Behalve de hier beschreven splitsing en samenvoeging van gemeenten, kunnen deze maatregelen ook genomen worden, wanneer een dorp zich te zeer heeft uitgebreid, niet door het ontstaan van nieuwe gehuchten, maar door aanbouw van de kom van het dorp, en omgekeerd door dat, van twee of meer, met hunne kommen aan elkander grenzende, dorpen, elk op zich zelf geen voldoende reden van bestaan blijkt te hebben.

Regelen voor de splitsing en samenvoeging zijn gegeven in het Gouvernementsbesluit van 1 April 1879 N° 9 (Bijblad 3398) ³, sedert gewijzigd bij het Besluit van 27 December 1881 N° 1 (Bijbl. N° 4013), en laatstelijk vervangen door het Besluit van 2 Oktober 1895 N° 43 (Bijbl. N° 5083) ⁴. De vigeerende regeling luidt in substantie als volgt. Het doel der splitsing of vereeniging moet zijn geleidelijk te geraken tot het verkrijgen van redelijk groote gemeenten, wier gebied één aaneengesloten geheel vormt, begrensd zooveel mogelijk door natuurlijke grenzen (art. 1). Tot de splitsing kan worden overgegaan, wanneer het gebied eener gemeente te groot blijkt om door een flink dorpshoofd naar behooren te worden bestuurd (art. 2). Ruiling van grondgebied tot het doen verdwijnen van enclaves

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 139. Gelijksortige toestanden omtrent het ontstaan en vervallen van gemeenten treft men op Bali aan. Zie Liefrinck, t. a. p., p. 265 en vv.

² Zie Poensen t. a. p., dl. XXXVII, p. 347 en vv.; Massink: Bijdrage tot de kennis van het vroeger en tegenwoordig bestuur op het eiland Madoera, p. 61; Proeve van beschreven désa-adats, in de Indische Gids, Jaarg. 1891, dl. II, p. 1910.

³ Vóór 1879 bestond omtrent dit onderwerp slechts het voorschrift van art. 2 van het Gouvernementsbesluit van 12 December 1867 N° 21 (Bijbl. N° 2083), houdende dat de Hoofden van Gewestelijk Bestuur niet mochten overgaan tot splitsing van Inlandsche gemeenten zonder machtiging der Regeering.

⁴ Deze regelingen hebben geene betrekking op de zoogenaamde „vrije” desa's. De splitsing of samenvoeging daarvan is onbepert aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden. Bijbl. N° 4396. Zie, over de werking van het Besluit van 2 Oktober 1895, Van Aalst: Nota betreffende de nieuwe regeling omtrent desavereenigingen, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. XVII (1899), p. 423 en vv.

kan ten allen tijde geschieden (art. 3) ¹. Wanneer het wenschelijk voorkomt het gebied eener gemeente met dat van één of meer der omliggenden te vereenigen, wordt daaromtrent een onderzoek ingesteld (art. 4) ². Wie het initiatief tot splitsing of vereeniging moet nemen, staat in het Besluit niet omschreven. Alleen vordert dit een „voorstel“ daartoe aan den Resident (art. 5). Het initiatief zal dus kunnen uitgaan van het Plaatselijk, dan wel van het Inlandsch Bestuur. Het woord „voorstel“, verbiedt echter m. i., dat belanghebbenden zelf de zaak bij den Resident aanhangig maken ³. Bij het voorstel moeten, volgens hetzelfde artikel, worden overgelegd eene schetskaart van den ouden en van den nieuwen toestand; eene statistiek omtrent de uitgestrektheid der bouwgronden, het zielental en den veestapel, zoo van de bestaande als van de te verkrijgen gemeenten; een proces-verbaal ⁴ van bespreking der zaak door het Distriktshoofd en den Controleur met de leden der betrokken gemeenten, voor zoover deze stemgerechtigden zijn bij de verkiezing der dorpschoude, en eindelijk het advies van den Regent en den Assistent-Resident. Ingeval de meerderheid van de bevolking ⁵ met het voorstel genoegen neemt, kan de Resident, na raadpleging der kadastrale ambtenaren, bij gemotiveerd besluit tot de voorgestelde, geheele of gedeeltelijke splitsing of vereeniging overgaan; maar

¹ Door wien? Zooals het artikel luidt kan men dit slechts zoodanig opvatten, dat de betrokken Inlandsche gemeentebesturen ten deze zelfstandig mogen handelen, zonder verder iemand in de zaak te kennen. Het in en door elkander liggen van het gebied der verschillende gemeenten (toempang paroe) was oudtijds vooral in Midden-Java en op Madoera bijna de natuurlijke toestand. Zie Kollman, t. a. p., p. 354; Massink, t. a. p., p. 17; Eindresumé, dl. III, p. 130, 131. Onder ons bestuur is aan dien toestand grootendeels een einde gemaakt. Zie Eindresumé, dl. III, p. 132; Massink, t. a. p., p. 61.

² Volgens art. 4 der vorige regeling was het onderzoek naar de wenschelijkheid der samenvoeging verplichtend, zoo dikwijls de betrekking van hoofd eener kleine gemeente openviel. Dit is eigenlijk het eenige principieele onderscheid tusschen Bijbl. 3398 en Bijbl. 5083.

³ Indien dit de bedoeling van den wetgever is geweest, zoo is blijkbaar niet gelet op art. 55 al. 2 van het Regeeringsreglement, dat den Inlander het recht waarborgt om overal vrijelijk klachten in te leveren, ja zelfs niet op art. 112 ibid. betreffende het recht van petitie. De Inlandsche gemeenten, als zijnde ontegenzeggelijk erkende zedelijke lichamen, kunnen ook verzoekschriften, alleen door hun bestuur onderteekend, indienen bij de bevoegde macht.

⁴ Over hetgeen dit proces-verbaal moet bevatten, zie Bijbl. N° 4436.

⁵ Die meerderheid moet, ingeval van samenvoeging, in elke gemeente afzonderlijk verkregen zijn. Bijbl. N° 3834.

verplicht is hij daartoe niet. Het besluit van den Resident tot samenvoeging treedt hetzij dadelijk in werking, hetzij eerst bij het ontstaan eener vacature van hoofd van ééne der gemeenten, al naar mate de meerderheid der stemgerechtigden zich voor de eene of de andere oplossing heeft verklaard. Bij het in werking treden van het besluit wordt door de bevolking der nieuwe gemeente in elk geval een nieuw hoofd gekozen ¹. Neemt echter de bevolking met de splitsing of samenvoeging geen genoegen ², zoo is de Resident bevoegd, maar wederom niet verplicht, langs hiërarchieken weg aan den Gouverneur-Generaal in overweging te geven de splitsing of samenvoeging bij Gouvernementsbesluit te gelasten ³. Het Gouvernementsbesluit tot samenvoeging bepaalt dan tevens, wanneer deze maatregel in werking treedt ⁴; terwijl eindelijk voor de nieuw gevormde gemeente een naam wordt gekozen in overleg met de bevolking (art. 6). De samenvoeging belet geenszins, dat elk der vroegere gemeenten in de nieuwe als een afzonderlijke kring kan worden beschouwd met eigen rechten op den grond ⁵. Elke zelfstandige Inlandsche gemeente staat met een eigen naam en nummer iugeschreven in de bevolkings- en belastingsregisters. Bij splitsing blijft het nummer behouden, doch worden de verschillende nieuwe gemeenten b.v. als 6^a, 6^b, enz. aangegeven. Bij samenvoeging erlangt de nieuwe gemeente een gecombineerd nummer, b.v. 6/10 ⁶.

In nauw verband met de splitsing en samenvoeging van Inlandsche gemeenten staat de bepaling harer grenzen. Het Gouvernement heeft te dien aanzien altijd vastgehouden aan het oude Javaansche, thans ook nog in de Vorstenlanden gehuldigde, en hierboven ⁷ reeds met een enkel woord vermelde rechtsbeginsel, dat tot het gebied eener gemeente niet slechts behooren de woonerven en de bebouwde gronden, maar dat ook alle onbebouwde gronden, hoe afgelegen ook, onder het gezag van eenig naburig dorpshoofd staan.

In bebouwde streken worden de grenzen tusschen de gemeenten

¹ Het blijkt niet, of, bij splitsing, in beide gemeenten een nieuw hoofd gekozen moet worden, dan wel alleen in de nieuwe gemeente.

² Zie noot 5 der vorige pag.

³ Zie, omtrent de beginselen door de Regeering ten deze aangenomen, Bijbl. N° 4436.

⁴ Omtrent het besluit tot splitsing ontbreekt een dergelijk voorschrift.

⁵ Zie Eindresumé, dl. III, p. 186.

⁶ Zie Eindresumé, dl. III, p. 187, en Bijblad N° 4435.

⁷ Zie boven, p. 19.

gevormd door die der bouwgronden, welke onmiddelijk aan elkander palen, en voorts door wegen en rivieren. Waar de grens door nog niet in cultuur gebrachte gronden gaat, heeft men waterloopen, ravijnen, kloven, berg- en heuvelruggen als grenzen aangenomen, en niet zelden ook denkbeeldige grenslijnen getrokken van en naar uitstekende rotsblokken of alleen staande, licht herkenbare, boomen, welke dan veelal worden gemerkt. Ook ziet men soms bamboestaken op de grenspunten opgericht. In Rembang gebruikt men, als grensteekenen tusschen de verschillende gemeenten, ook wel de merkpalen, door de Regeering gesteld op de hoekpunten der onder geregeld beheer gebrachte bosschen. In Bantam had reeds spoedig na de invoering van ons rechtstreeksch bestuur algemeene grensbepaling der gemeenten plaats; terwijl vroeger ten deze de meest mogelijke onzekerheid schijnt te hebben bestaan. Ook in de Preanger-Regentschappen schijnt, sedert het herstel van het Nederlandsche gezag, in een aantal gemeenten grensbepaling van hooger hand te hebben plaats gehad, en zoo ook in de residentieën Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, na de overname daarvan, gelijk mede in Pekalongan, Semarang, Rembang en Probolinggo bij verschillende gelegenheden, meestal om aan geschillen tusschen gemeenten een einde te maken. Bij splitsing van gemeenten worden tegenwoordig de grenzen der beide nieuwe gemeenten van hoogerhand op het terrein bepaald; doch de meeste gemeenten zijn nog in het bezit hunner oude grenzen, welke, voor zooverre men zich de vaststelling herinnert, zijn afgebakend door de betrokken dorpschoude in onderling overleg, na raadpleging van oude lieden of andere deskundigen ¹.

In verreweg het grootste gedeelte van Java vormt elk dorp met de daaronder ressorteerende gehuchten eene afzonderlijke gemeente. De begrippen „dorp” en „gemeente” vloeien aldaar in elkander. Ook in Hollandsche administratieve taal worden de woorden „dorp” en „desa” voor „gemeente” gebezigd, en wel over geheel Java en Madoera. Men spreekt b.v. van dorps- of desa-hoofd, wanneer men het hoofd der gemeente bedoelt; maar, daargelaten dat de Javaansche „dorpen”, gelijk hierboven bleek ², lang niet allen plattelandsgemeenten zijn, zoo is dit gebruik, wat de Soenda-landen en Madoera betreft, minder juist. In de Soenda-landen namelijk is het woord *désa* alleen als een Javanisme bekend, en bestaan bovendien de

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 132 en vv., 154 en vv.

² Zie p. 19.

gemeenten meerendeels niet uit één dorp met zijne gehuchten, doch uit meerdere dorpen al dan niet met hunne gehuchten, ongeveer als tegenwoordig nog de Friesche plattelandsgemeenten ten onzent, oudtijds „grietenijen” genoemd. Wel is waar zijn in elk der dorpen, waaruit zoodanige gemeente bestaat, afzonderlijke bestuurders geplaatst; maar elk dier dorpen op zich zelf heeft daarom nog geene autonomie. Eene gemeente vormen zij slechts te zamen. De gemeente heet dan ook in het Soendaasch niet *lëmboer* of *kampoeng*, d. w. z. „dorp”, maar *kaloerahan*, d. w. z. het gebied van een loerah of burgemeester. Alleen in sommige Soendasche streken, b. v. het Soemedangsche, is de gewone toestand, dat elk dorp eene afzonderlijke gemeente vormt. En wat Madoera betreft, wel is waar is aldaar het woord „desa” met de uitspraak *disah* voor „gemeente” in gebruik; maar die gemeenten bestaan voor het grootste gedeelte niet uit eigenlijk gezegde „dorpen”, doch uit een min of meer groot aantal, meerendeels kleine, groepen van huizen op min of meer groote afstanden van elkander gelegen¹. Intusschen zal in dit opstel het gewone spraakgebruik worden gevolgd, en van „dorpshoofd”, „dorpsbestuur”, enz. worden gesproken, in stede van de stellig juistere, maar op Java eenmaal ongebruikelijke woorden: „gemeentehoofd”, „gemeentebestuur”, enz. te bezigen.

De loerah's of hoofden over meerdere dorpen in de Soendalanden moeten wel worden onderscheiden van de zoogenaamde „tusschenhoofden”, welke men vroeger in de meeste gewesten van Java had, ook in de Soendalanden. Dit waren hoofden van gemeenten, die tevens toezicht uitoefenden op eenige omliggende gemeenten. Zij brachten de bevelen van het Europeesch of Inlandsch Bestuur aan de hoofden van laatstbedoelde gemeenten over, en strekten hun tot raadsman, speciaal bij de uitvoering dier bevelen. Door een en ander was hun de weg opengesteld om zich met het geheele bestuur der hun ondergeschikte gemeenten te bemoeien, en waren zij feitelijk, ofschoon niet rechtens, tegenover het distriktsbestuur de verantwoordelijke personen. Zij genoten grootere inkom-

¹ Zie Veth: Java, dl. I, p. 589; Van Marle: Beschrijving van een kaloe-
rahan in de Noorder-afdeeling van het Regentschap Tjiandjoer, in dit
Tijdschrift, Nieuwe Volgreeks, dl. IV (1862), p. I en vv.; Resumé van
Bantam, p. 5 en vv.; Massink, t. a. p., p. 17; Kinder de Camareeq: Bijdrage
tot de kennis der volksinstellingen in de Oostelijke Soendalanden, in het
Tijdschrift voor de Indische T. L. en Vk., dl. X (1861), p. 262, en de gewes-
telijke regelingen van Bantam, de Preanger-Regentschappen, Krawang en
Madoera, vermeld hierboven, p. 14 noot 1.

sten in hunne eigene gemeente, dan waarop zij anders aanspraak zouden kunnen maken, en deelden bovendien in de inkomsten der hun ondergeschikte dorpschoufden. Zij genoten hooger aanzien, en voerden hoogere titels ¹ dan gewone dorpschoufden, en dan de omvang van hunne gemeente op zich zelf misschien zoude gevorderd hebben. Voor de aanstelling van zoodanige middenpersonen tusschen het distrikts- en het dorpsbestuur golden geene vaste regels. Hier hadden zij eene aanstelling van het Europeesch, elders van het Inlandsch Bestuur. Gewoonlijk was de aanstelling eene belooning voor dorpschoufden, die zich door ijver, geschiktheid en langen dienst hadden onderscheiden. Soms waren het echter ook houfden over belangrijke dorpen, aan wie men eene zekere suprematie over de kleineren in den omtrek gaf. In elk geval was hunne positie, ofschoon tot op zekere hoogte door art. 33 Inl. Regl. geconsacreerd, eene onzuivere; want volgens al. 2 van bedoeld wetsvoorschrift, bleven de dorpschoufden verplicht tot persoonlijke verschijning voor het Distriktschoufd op de rapport-dagen. De tusschenhoufden waren ook kwalijk vereenigbaar met de autonomie der gemeenten, in het Regeeringsreglement erkend. Immers werden vele gemeenten aldus onderworpen aan een bijzonder gezag, dat naar willekeur kon worden in het leven geroepen of afgeschafft door even onbevoegde autoriteiten. Het nut, dat in de praktijk ontegenzeggelijk nu en dan van deze tusschenpersonen werd getrokken, woog niet op tegen de hier geschetste nadeelen, en bij het niet gepubliceerde Gouvernementsbesluit van 28 Januari 1866 N° 24 werden dan ook de Residenten aangeschreven om, in afwachting eener eerlang te nemen beslissing omtrent de afschaffing der tusschenhoufden, de voorkomende vacatures niet aan te vullen. De officieele afschaffing heeft intusschen nimmer plaats gegrepen, en tot in 1874 schijnt men aan het Besluit niet overal de hand te hebben kunnen houden, wegens de onvoldoende organisatie van het distriktsbestuur. Tegenwoordig zullen echter door tijdverloop wel niet veel meer zoodanige functionnarissen zijn overgebleven ².

¹ B.v. pëtinggi (Krawang en Preanger-Regentschappen), koewoe-aris (Cheribon), loerah (Tegal), panatoes (Pekalongen, Kedoe, Banjoemas), glondong (Bagelen), palang, panglawé of dëmang (Madioen), këpalang (Kediri), bahoe-aris (Soerabaja), pëtinggi-aris (Pasoeroean en Besoeki).

² Behalve de onwettige tusschenhoufden, die tevens dorpschoufden waren, hadden men in sommige gewesten ook nog andere houfden tusschen het distrikts- en dorpsbestuur, als de panglawé in Semarang, de mantripëtinggi

§ 3. Het dorps hoofd ¹.

Het bestuur der Inlandsche gemeenten bestaat uit twee wel te onderscheiden elementen; het dorps hoofd en de leden van het dorps bestuur ². Daarenboven heeft men in West-Java, en sporadisch ook elders, eene soort van raden van oudsten, en overal in belangrijke gevallen een referendum aan de stemhebbende leden der gemeente.

De titel van het dorps hoofd is in Bantam *djaro*, *djoeragan* of *loerah* en, bij de Badoej's, *poeoen*; in Krawang *loerah* of *mandor*; in Buitenzorg (Bloeboer) en in de Preanger-Regentschappen *loerah*, en in het regentschap Tjiandjoer ook *koewoe*; in Cheribon *koewoe*; in Tegal *bëkël*; in Pekalongan, Semarang, Banjoemas en Madioen *loerah*; in Bagelen *bëkël*, *loerah* en *kapâlâ*, in Kedoe *bëkël* en *loerah*; in Kediri *kapâlâ*; in Japara, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo en Besoeke *pëtinggi*, in Soerabaja *loerah* en *pëtinggi*, en op Madoera *klèboen* (*kliwon*) ³. Intusschen hebbe men ook ten deze niet te denken aan scherpe geographische grenzen.

Het dorps hoofd wordt tegenwoordig, behalve op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek, gelijk mede op sommige dergelijke landerijen beoosten die rivier, en behoudens de straks te vermelden uitzondering ten aanzien der zoogenaamde „vrije” *desa's* ⁴, overal, waar Inlandsche gemeenten bestaan, in overeenstemming met art. 71 al. 1 van het Regeeringsreglement, gekozen door de stemhebbende leden der gemeente, doch door den

en de *pradjoeritan* in Japara, de *loerah-pëtinggi* of *loerah-palang* in Rembang, de *tampa-kërsa*, *plawangan* of *aris* in Probolinggo, en de *djaga-kërsa* in Besoeke. Als zijnde geene dorps hoofden vallen zij buiten het onderwerp van dit opstel. Zie over deze en de in den tekst behandelde tusschenhoofden: Van Davelaar: Middenpersonen tusschen de districts-beambten en *desa*-hoofden op Java, in het Tijdschrift v. Ind. T. L. en Vk., dl. XXXIV (1891), p. 365 en vv. Bedoelde schrijver brengt echter minder juist ook de *loerah's* in Zuid-Bantam tot deze soort van hoofden, evenals trouwens in het *Resumé* van Bantam, p. 5, en in het *Eindresumé*, dl. III, p. 207, 208, is geschied. Zie overigens Van der Wijck, t. a. p., p. 192 en vv.

¹ Zie boven, p. 27.

² Zie voor Bali, Liefcrinck, t. a. p., p. 312 en vv.

³ Zie *Eindresumé*, dl. III, p. 209. Op Madoera schijnt ook een enkele maal de titel *panggitik* voor te komen. Zie Massink, t. a. p., p. 17.

⁴ Op de hoofden dezer beide soorten van gemeenten zijn ook de andere wettelijke en administratieve bepalingen, in deze en de volgende paragraaf te vermelden, niet van toepassing, behalve de voorschriften, in het Inlandsch Reglement vervat. Zie voor nadere toelichting ben. § 10.

Resident ontslagen, volgens de regelen gesteld in de Ordonnantie van 1 Januari 1878 (Ind. Stbl. N° 47). Volgens die Ordonnantie moet, wanneer de betrekking van dorpshoofd is opge gevallen, door het Distriktshoofd, na overleg met den betrokken Controleur, binnen den tijd van ééne maand eene bijeenkomst van alle kiesgerechtigden worden belegd tot verkiezing van een ander hoofd (art. 1). Die bijeenkomst heeft plaats binnen de gemeente, tenzij de Resident machtiging verleent tot het houden daarvan in eene andere gemeente, mits binnen hetzelfde onderdistrikt. Zoodanige machtiging kan alleen om gewichtige redenen gegeven worden. In elk geval geschiedt de verkiezing ten overstaan eener commissie, bestaande uit den Controleur en het betrokken Distrikts- of Onderdistriktshoofd (art. 2). De verkiezing geschiedt bij volstrekke meerderheid van stemmen. Is die niet verkregen, dan wordt dadelijk tot eene nieuwe vrije keuze overgegaan; doch bij deze is de eenvoudige meerderheid voldoende, en wordt zelfs, bij het uitbrengen van een gelijk getal stemmen op meerdere personen, als gekozen beschouwd degen, die, naar het oordeel van den Controleur en het betrokken Distrikts- of Onderdistriktshoofd, de meeste waarborgen van geschiktheid oplevert (art. 3). Een proces-verbaal van de verkiezing wordt door hen opge maakt, en binnen vijf dagen aan den Resident ingezonden (art. 4). Deze beslist binnen ééne maand, na den betrokken Regent te hebben gehoord, omtrent de goedkeuring der verkiezing. Bij goedkeuring daarvan, wordt aan den gekozene een bewijs uitgereikt op ongezegeld papier, in de Nederlandsche en in de landstaal (art. 5). De goedkeuring mag niet worden verleend in drie gevallen, namelijk: wanneer de verkiezing niet overeenkomstig het bepaalde bij artt. 1—3 heeft plaats gehad; wanneer de gekozene bekend staat als te zijn verslaafd aan opium, dan wel wegens gedrag, ziels- of lichaamsgebreken ongeschikt is voor het ambt, en wanneer hij vroeger wegens wangedrag als dorpshoofd of ambtenaar was ontslagen, dan wel eene vrijheidsstraf heeft ondergaan (art. 6). Bij niet goedkeuring der keuze heeft, binnen veertien dagen na ontvangst der kennisgeving daarvan door het Distriktshoofd, eene nieuwe verkiezing plaats, en, ingeval bedoelde termijn in de Mohammedaansche vastenmaand ¹ zou eindigen, veertien dagen na het eindigen dier maand. Bij deze nieuwe verkiezing zijn de stemmen, uitgebracht op den persoon, wiens keuze niet is goedgekeurd, van onwaarde, aan

¹ Aan het bestaan van Christen-dorpen schijnt dus niet te zijn gedacht, zelfs niet aan dorpen met gemengde bevolking.

welke bepaling de kiesgerechtigden moeten worden herinnerd, zoo-
wel bij de oproeping, als onmiddellijk vóór den aanvang der ver-
kiezing (art. 7). Een dorpsheofd kan alleen bij gemotiveerd besluit
van den Resident worden ontslagen (art. 8). Eervol ontslag kan
worden verleend op verzoek, of wegens verhuizing naar elders, en
voorts wegens ziekte, ouderdom, ziels- of lichaamsgebreken, en
eindelijk ook om redenen van openbaar belang, niet vallende in
de termen van oneervol ontslag (art. 9) ¹. Niet eervol ontslag wordt
verleend, nadat de betrokken Regent is gehoord, wegens het zich
bij herhaling schuldig maken aan wangedrag, plichtsverzuim of ver-
grijpen tegen den dienst, gelijk mede ingeval van veroordeeling
tot eene vrijheidsstraf (art. 10). Ingeval eene strafrechtelijke ver-
volging ² tegen een dorpsheofd is ingesteld, wordt hij door den
Resident geschorst. Na de uitspraak van den rechter wordt hij ont-
slagen of in zijne functiën hersteld (art. 11). Bij zijn jaarverslag
doet de Resident aan de Regeering omstandig mededeeling van
hetgeen door hem, met betrekking tot de goedkeuring of niet-
goedkeuring van de verkiezing en met betrekking tot het ontslag
van dorpsheofden, is verricht; terwijl hij van alle beslissingen van
bijzonderen aard ten deze terstond kennis moet geven aan de
Regeering (art. 12) ³. Deze bepalingen zijn niet van toepassing op
de Inlandsche gemeenten, die vallen in de uitzondering gesteld bij
art. 71 al. 3 Regeeringsregl., tot welke uitzondering in het bijzonder
de meergenoemde vrije desa's te rekenen zijn. De hoofden dezer ge-
meenten worden benoemd en ontslagen door den Gouverneur-Generaal
(art. 13), en, sedert de wijziging van al. 2 en 3 van dat artikel bij
Ind. Stbl. 1897 N° 272, door den betrokken Resident, met inacht-
neming zooveel mogelijk van het beginsel der erfopvolging ⁴.

¹ Bij de Badoej's treedt het dorpsheofd ook van rechtswege af, indien zijne
vrouw komt te sterven. Zie boven p. 7 en Jacobs en Meijer, t. a. p., p. 29.

² D. w. z. voor den Landraad of hoogerem rechter. Zie Bijbl. N° 3972. Eene
dergelijke beperking ontbreekt ten aanzien van artt. 6 en 10 der Ordonnantie.
De geringste politie-overtreding kan dus beletten, dat iemand dorpsheofd wordt,
of dwingen een goed dorpsheofd oneervol te ontslaan. Zie Poppie: De hoofden
der Gouvernements-dessa's op Java en Madoera, in het Tijdschr. v. h. Binnenl.
Best. dl. XIX (1900), p. 48, en Abell: Artikel 6 sub c van Staatsblad 1878
N° 47 (Dessaverkiezingen), ibid. p. 58 en vv.

³ Zooals dit artikel luidt na de wijziging bij Ind. Stbl. 1883, N° 229. Wat
„beslissingen van bijzonderen aard” zijn, staat geheel ter beoordeeling van den
Resident, behoudens zijne hierarchieke verantwoordelijkheid aan hoogere
autoriteiten. Zie Bijbl. N° 4223.

⁴ Over de verschillende soorten van vrije desa's, zie Vermogensrecht, p.
165 en vv., en voor nadere bijzonderheden omtrent het gemeentewezen
aldaar, beneden § 10.

De belangrijkste wijziging, door de Ordonnantie van Ind. Stbl. 1878 N° 47 in den toestand gebracht, is dat daardoor gebroken werd met de periodieke verkiezing der dorpschouten, hier en daar in zwang, en in de Publicatie van Ind. Stbl. 1819 N° 13 door de Commissarissen-Generaal zelfs nog als de normale toestand aangenomen ¹. Van eene critiek der Ordonnantie meen ik mij te mogen onthouden ². De aandachtige lezer zal zelf wel hebben opgemerkt, dat de redactie te wenschen overlaat, en dikwijls tot onzekerheid aanleiding moet geven. Bovendien schijnt eene nieuwe regeling reeds sedert lang in overweging ³. Zooveel is intusschen zeker, dat de Ordonnantie nog een tweetal gewichtige punten, op de verkiezingen betrekkelijk, aan de plaatselijke gebruiken heeft overgelaten, namelijk de vraag wie kiesgerechtigden zijn, en de vraag op welke wijze de stemming moet geschieden. Wat de kiesgerechtigden betreft, zoo zijn dit in West-Java, in vele gemeenten van Bagelen en Banjoemas en algemeen in Kedoe alle mannelijke meerderjarige ingezetenen, met uitzondering van afhangelingen en inwonenden. In Semarang, met uitzondering van Kendal, in Madioen, Kediri, Pasoeroean, Probolinggo, Besoeki en op Madoera, kiest de geheele mannelijke bevolking, op eene enkele gemeente na, echter met uitzondering van ouden van dagen en jongelieden. In Pamalang en Brebes zijn alleen de erfbezitters kiezers; doch in alle andere hier niet genoemde streken slechts de sawah-bezitters of, bij communaal bezit, zij aan wie een sawah-aandeel is toegevoegd. Ook in Madioen en Pasoeroean komt deze toestand sporadisch voor; terwijl in het Regentschap Pekalongan zelfs weduwen, die een sawah-aandeel hebben, mogen medestemmen ⁴.

Wat het tweede punt, namelijk de wijze van verkiezing, betreft, die heeft plaats bij persoonlijke en openbare stemming. De oproeping der kiesgerechtigden geschiedt massaal. Komt een deel hunner niet op, zoo is dit hunne zaak. Aan de onderlinge controle der opgekomenen wordt het overgelaten bij de ambtenaren, die de verkiezing leiden, verzet te doen tegen het stemmen

¹ In de landstreken beoosten Soerabaja en in Japara had de verkiezing van ouds jaarlijks plaats; in het Soerabajasche zelf varieerde deze periode tusschen één en drie jaren; zoo ook in Cheribon. Zie Overduin: Verkiezing en ontslag van desa-hoofden, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. VIII (1893), p. 71, 72.

² Zie ten deze: Van der Kemp: Désahoofdverkiezingen, in de Indische Gids, Jaarg. 1880, dl. I, p. 13 en v.; Essche: De positie der désahoofden, ibid. Jaarg. 1891, dl. II, p. 1321 en vv.; Poppie, t. a. p., p. 42 en vv.

³ Zie Kol. Verslag van 1892, p. 64, en van 1893, p. 70.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 276 en vv.

door een onbevoegde. Deze contrôle is, bij een verkiezingsstrijd, veelal voldoende; terwijl het, bij eenstemmigheid, toch strikt genomen onverschillig is, of er misschien een onbevoegde heeft medegestemd. Eene verkiezing, welke ik vele jaren geleden in het Semarangsche bijwoonde, verliep als volgt. De kiesgerechtigden zaten op den grond op het dorpspleintje. Een paar schrijvers van het Distrikthoofd fungeerden als stemopnemers. Aan den eersten kiezer, die naar voren kwam, werd gevraagd: „Kowé pilih sâpâ?“ d. i. „Wien kiest gij?“ waarop hij antwoordde: „Noewoen, piambak,“ d. i. „Met permissie, mijzelf.“ Dit beteekende, dat hij zich candidaat stelde. Eenige anderen, naar voren komende, gaven hetzelfde antwoord. Deze kandidaten moesten nu elk op eene afzonderlijke plek, maar in elkanders nabijheid, op het pleintje gaan zitten, en de overige kiezers kwamen man voor man naar voren, en verklaarden op afvraag, voor welken candidaat zij stemden. Zij plaatsten zich daarop achter hem. In den loop der stemopneming kwam het nog een paar malen voor, dat kiezers het: „Noewoen, piambak“, deden hooren, en aan dezen werd dan eene plaats bij de reeds bekende kandidaten aangewezen. Groote hilariteit verwekte het bij de kiezers, toen degeen, die het laatst zijne stem moest uitbrengen, zich ook nog op dezelfde wijze candidaat stelde. Aanteekening was gehouden van de uitgebrachte stemmen; maar daarna werden nog eens de kiezers, achter elken candidaat gezeten, overgeteld. Op andere plaatsen schijnt het gebruik mede te brengen, dat de kiezers niet mondeling hoofd voor hoofd verklaren, op wien zij stemmen, doch dat, ingeval er geene eenstemmigheid bestaat, de kandidaten dadelijk, elk op eene afzonderlijke plek, gaan zitten, en dat de kiezers hunne stem uitbrengen, door zich achter den candidaat hunner keuze te plaatsen, waarna het getal der achter elken candidaat zittenden wordt geteld ¹. Slechts bij uitzondering, speciaal wanneer men vreest, dat sommige kiezers niet aan hunne dorpsgenooten durven bekend maken, wie de persoon hunner keuze is, laat men hen, man voor man, bij de commissie komen, en alleen aan deze mondeling hunne stem bekend maken ². Vóór de

¹ Zie Van Oosterzee: Schets van een desa-bestuur in de bergdistrikten van het Regentschap Cheribon, in de Indische Gids, Jaarg. 1882, dl. II, p. 390; Overduin, t. a. p., p. 77; Stoorvogel: Eene verkiezing op Java, in de Indische Gids, Jaarg. 1889, dl. I, p. 889 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 244 en vv.; Poppie, t. a. p., p. 46, 47.

² Zie het opstel: Desaverkiezingen, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. XVI (1899), p. 487 en vv.

verkiezing hebben natuurlijk in de gemeente en daarbuiten allerlei, soms zeer laakbare, handelingen plaats om stemmen te werven. De lezer kan zich die echter gemakkelijk zelf voorstellen, aangezien zij alleen in vorm, doch niet in karakter, verschillen van hetgeen men ten deze in Europa somtijds waarneemt ¹.

De verkiezing der dorpshoofden is niet, gelijk het gemeentewezen zelf, op Java en Madoera overal eene oude instelling. Het spreekt echter van zelf, dat de vraag, of eene agglomeratie van woningen eene gemeente vormt, niet beheerscht wordt door de vraag, of het hoofd daarvan benoemd dan wel verkozen wordt. De Nederlandsche gemeenten zijn evengoed gemeenten als die in Frankrijk, ofschoon in het eene land de burgemeesters door de Kroon worden benoemd, en in het andere de maire's door de gemeenteraden worden verkozen. Daar bij sommige schrijvers ² over het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera ten deze een minder juist inzicht schijnt te bestaan, moest ik op dit punt uitdrukkelijk wijzen.

In de residentien Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri werd de verkiezing der dorpshoofden door de gemeentenaren eerst ingevoerd bij de overname der gewesten van de Inlandsche Vorsten, in 1830, in Bantam in 1844, in het regentschap Pamekasan in 1858, in de Preanger-Regentschappen in 1865, en in de regentschappen Soemenep en Bangkalan respectievelijk in 1883 en 1885, op het domein Bloeboer (afd. Buitenzorg) in 1866. In de residentien Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri werden onder het Vorstenbestuur de dorpshoofden benoemd door de apanagehouders, of, voor zoover het niet in apanage uitgegeven gemeenten betrof, door de Inlandsche bestuurshoofden, bij welke benoeming intuschen op bloedverwantschap met den vorigen titularis werd gelet. Zonder dat deze gewichtige wijziging aanleiding blijkt te hebben gegeven tot voorafgaande gedachtenwisseling, werden bij de overname van Banjoemas, Bagelen, Madioen en Kediri, alsof het van zelve sprak, de voorschriften van Ind. Stbl. 1819 N° 13 omtrent de verkiezing der dorpshoofden ingevoerd, sedert door de bovenuiteengezette bepalingen van Ind. Stbl. 1878 N° 47 vervangen. Het heeft echter nog vele jaren geduurd, alvorens de volkskeuzen overal in bedoelde gewesten feitelijk werkte. Eerst drie jaar na de overname werd de Resident van Kediri tot invoering der verkiezingen „gemach-

¹ Vergl. Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 243 en vv.; Proeve, enz., p. 1908.

² Zie laatstelijk nog Van den Broek: Is de desa-verkiezing eene Javaansche instelling?, in de Indische Gids, Jaarg. 1900, dl. II, p. 998 en vv.

tigd». Tot in 1846 werden in de geheele residentie Banjoemas nog de dorpshoofden benoemd door het betrokken Distriktshoofd, soms op verzoek der bevolking of na haar te hebben geraadpleegd, doch meestal geheel buiten haar om. In het regentschap Poerbalingga hadden de verkiezingen eerst in 1862 algemeen plaats, en in het regentschap Tjilatjap zelfs niet vóór 1865. Thans nog schijnt de bevolking in die residentie over het algemeen weinig waarde aan haar kiesrecht te hechten. Slechts enkele liefhebbers, in de volks-taal djago, d. i. «vechthaan», genoemd, stellen zich doorgaans op den voorgrond, en zijn dan de kandidaten. Het schijnt somtijds bepaald moeite te kosten de bijeengekomen kiezers aan het verstand te brengen, dat zij toch op iemand moeten stemmen; de meesten zeggen: «Soemonggã mawon kěrsannipoen nġgari», d. w. z. «Ik voeg mij geheel naar het verlangen van het Bestuur.» In Bagelen vond men tot in 1868 nog dorpshoofden, die door de Regenten waren aangesteld ¹.

In Bantam werden de dorpshoofden onder het Sultansbestuur benoemd door den Vorst, of, in de als apanage afgestane dorpen, door den apanagehouder, hetzij deze leenman was, hetzij een ambtenaar, die de inkomsten van het dorp als bezoldiging genoot ². Bij deze keuze werd echter op familiebetrekking met den vorigen titularis gelet. Bij de Badoej's is de betrekking van dorpshoofd thans nog erfelijk ³. Na de opheffing van het Sultansbestuur geschiedde de aanstelling, naar het schijnt, door onze ambtenaren, op voordracht van de oudsten der gemeente of van het Inlandsch Bestuur. Eerst in 1844 werd door den toenmaligen Resident bij administratieven maatregel de verkiezing door de bevolking ingevoerd ⁴. Op dezelfde wijze werd gehandeld in de Preanger-Regentschappen. Vóór 1840 stelde aldaar het Distriktshoofd de dorpshoofden aan. Later deed het Distriktshoofd eene voordracht aan den Regent, die benoemde onder nadere bekrachtiging van den Resident. Bij de benoeming werd echter zeer sterk op erfrecht gelet. De zoon was de natuurlijke opvolger zijns vaders; daarna kwamen de broeders of verdere familieleden van het vorige hoofd in aanmerking. De zoon was bovendien reeds bij het leven zijns vaders diens vervanger in geval

¹ Zie Hasselman: De vrije keuze der dessahoofden, in het Tijdschrift v. h. Binnenl. Bestuur, dl. V (1891), p. 99, 104; Van der Wijck, t. a. p., p. 198, 206 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 272.

² Zie Vermogensrecht, p. 157.

³ Zie Jacobs en Meijer, t. a. p., p. 28.

⁴ Zie Resumé van Bantam, p. 7.

van verhindering, en, bij ontbreken van familieleden, was de adjunct van het vorige dorpshoofd diens door de landsgewoonten aangewezen opvolger. Rechtstreeksche verkiezingen, vroeger meer dan eens te vergeefs beproefd, slaagden in 1864 in de regentschappen Soemelang en Limbangan. In het volgende jaar werden zij zonder eenig bezwaar in de geheele residentie ingevoerd ¹.

Op het eiland Madoera werden de dorpshoofden vroeger rechtstreeks benoemd door de Vorsten, en, in de als apanage uitgegeven dorpen, door de geapanageerden. De invoering van de verkiezingen aldaar was een stilzwijgend gevolg van de verordeningen, waardoor in 1858 voor Pamekasan, in 1883 voor Soemenep en in 1885 voor Bangkalan werd verklaard, dat het Inlandsche zelfbestuur was opgeheven, en die landen als gewone regentschappen op Java werden ingericht ².

Het domein Bloeboer in Buitenzorg was tot 1863 een gewoon particulier land. De verkiezing der dorpshoofden was aldaar een gevolg van het brengen in den toestand van Gouvernementsgebied ³, en werd bij het niet-gepubliceerde Gouvernementsbesluit van 26 Januari 1866 N° 3 van overheidswege ingevoerd.

Zelfs in de streken, waarvoor in 1819 het voorschrift van Ind. Stbl. 1819 N° 13 omtrent de verkiezing der dorpshoofden heette te zijn afgekondigd, is die verkiezing lang niet algemeen eene nationale instelling. In Demak b.v. is de instelling te danken aan het Engelsche tusschenbestuur. In Kedoe herinnerde men zich bij de statistieke opneming in 1870 nog zeer goed, dat oudtijds de dorpshoofden niet door de bevolking werden gekozen, maar door de apanagehouders werden aangesteld. In Cheribon, Japara, Rembang, Pasoeroean en Besoeki vond men in 1868 nog verschillende gemeenten, waar het ambt van hoofd erfelijk was, of althans bij de verkiezing de erfelijkheid zooveel mogelijk werd in acht genomen, of ook waar gevallen van voordracht door het distriktsbestuur bekend waren. In het Soerabajasche werden nog vele jaren na 1819 de dorpshoofden benoemd door de Regenten, en schijnt zelfs thans de bevolking weinig aan haar kiesrecht te hechten.

¹ Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 198. Bij de reorganisatie in 1870 werd van de verkiezing der dorpshoofden geene bijzondere melding gemaakt. Vergl. Ind. Stbl. 1870, N° 121—124.

² Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 199; Van Vleuten, t. a. p., p. 6 en vv.; Massink, t. a. p., p. 11, 18; Ind. Stbl. 1858 N° 54, 1883 N° 242 en 243, 1885 N° 144.

³ Zie boven, p. 15, 16.

Ook in dat gewest komt het voor, dat het moeite kost iemand in de gemeente te vinden, die dorpschoofd wil zijn. In een ambtelijk rapport lees ik, dat in de afdeeling Salatiga (Semarang) de verkiezing eerst algemeen in gebruik kwam na de afkondiging der Ordonnantie van Ind. Stbl. 1878 N° 47. Deze afwijkingen van de regelmatige toepassing van Ind. Stbl. 1819 N° 13 zijn natuurlijk, in rechtskarakter, wel te onderscheiden van misbruiken bij de verkiezingen in den vorm van ongeoorloofde pressie, wel eens door Europeesche of Inlandsche ambtenaren uitgeoefend, om van onrechtmatige heffingen, waaraan aan te stellen dorpschoofden vroeger soms onderworpen waren, niet eens te spreken. Dergelijke inbreuken op de verkiezingen waren immers nooit in het nationale rechtsbewustzijn der bevolking geworteld, en zij, die ze pleegden, wisten evengoed als iedereen, dat daardoor onrechtmatig werd gehandeld; terwijl omgekeerd de hierboven vermelde afwijkingen van het verkiezingsrecht door de betrokkenen te goeder trouw plaats hadden ¹. Eindelijk moet, bij het hier gegeven betoog omtrent de invoering van de verkiezing der dorpschoofden in de meeste streken, door ons gezag, niet worden vergeten dat, moge die verkiezing al oorspronkelijk met het plaatselijke Inlandsche gewoonterecht weinig in harmonie zijn geweest, ditzelfde thans niet meer zonder voorbehoud kan worden gezegd. De verkiezing der dorpschoofden werkt nu reeds gedurende zoovele jaren overal op Java en Madoera, waar het Inlandsche gemeentewezen bestaat, dat die instelling, ook in de overgrootste meerderheid der gemeenten, waar zij oudtijds onbekend was, gewoonterecht is geworden, of althans op weg is te worden ².

Blijkens het hierboven reeds medegedeelde art. 6 van Ind. Stbl. 1878 N° 47 zijn er alleen vier wettige redenen van onbevoegdheid om tot dorpschoofd te worden verkozen, namelijk: verslaafdheid aan opium, ongeschiktheid voor het ambt wegens ziels- of lichaamsgebreken, vroeger ontslag als dorpschoofd of ambtenaar wegens wan-gedrag, en veroordeeling tot eene vrijheidsstraf. Het niet meer vigeerende Ind. Stbl. 1819 N° 13 vorderde in § 5 nog, dat men

¹ Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 198 en vv.; De Residentie Kadoe naar de uitkomsten der statistieke opname, p. 66; Eindresumé, dl. III, p. 271 en vv.; Proeve, p. 1907.

² Zie in denzelfden geest Poppie, t. a. p., p. 41. Deze waarheid wordt m. i. te veel voorbijgezien door de schrijvers, die dit onderwerp behandelen, en door sommige bestuursambtenaren in Indië, die tegenwoordig op afschaffing der verkiezingen aandringen. Zie b.v. Van den Broek, t. a. p., p. 997, 1005.

„in de dessa hoort, en in dezelve woonachtig is.“ Ofschoon thans geen wettelijk vereischte meer om te worden verkozen, wordt het ingezetenschap der gemeente door het onbeschreven Inlandsche gewoonterecht toch overal gevorderd. Diezelfde rechtsbron vordert bovendien overal, dat men zij meerderjarig en van het mannelijk geslacht. In een min of meer groot aantal gemeenten van Krawang, Cheribon, Bagelen (Koetoardjo en Ambal), Semarang (regentschap), Japara, Madioen, Soerabaja (zuidelijk gedeelte) en Besoeke (Banjoewangi) wordt gevorderd, dat men behoort tot de dienstplichtige grondbezitters; in enkele gemeenten van de Preanger-Regentschappen zelfs tot de vermogende grondbezitters. In zeer vele, overal op Java en op Madoera verspreide, gemeenten vordert men het bezit van een eigen huis en erf; in Bantam eischt men hier en daar het bezit van genoegzame middelen van bestaan; in Pekalongan algemeen dat men in eigen onderhoud kunne voorzien; terwijl eindelijk algemeen in de Preanger-Regentschappen, Tegal en vooral in Probolinggo slechts min of meer bemiddelde personen in aanmerking schijnen te komen ¹. Ofschoon de Regeering in 1860 ² officieel verklaarde, dat, wat haar betrof, kennis van lezen en schrijven geene voorwaarde was voor de goedkeuring eener verkiezing tot dorpshef, zoo wordt toch in enkele gemeenten van de Preanger-Regentschappen aan die kennis als voorwaarde van verkiesbaarheid vastgehouden ³. In diezelfde residentie en op Madoera vordert men ook hier en daar, dat men zij van gezond lichaamsgestel en vlug ter been. In andere streken wordt niemand gekozen, die niet vooraf, liefst als lid van het dorpsbestuur, bewijzen van geschiktheid voor het ambt van dorpshef heeft gegeven; elders weder vordert men plaatselijk andere lofwaardige, en soms ook wel niet-lofwaardige eigenschappen ⁴.

De voordeelen aan het ambt van dorpshef verbonden zijn ⁵:

(a) 8 pCt. collecteloon van de belastingen, waarvan hem bij alge-

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 274: Van Vleuten, t. a. p., p. 7; Proeve, enz., p. 1910.

² Bijblad N° 855.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 276. In 1888 konden ongeveer 57 pCt. der dorpsheffen op Java en Madoera de landtaal met eigen letter lezen, en 41 pCt. die aldus schrijven. Zie Holle, t. a. p., p. 289.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 274 en vv.

⁵ Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 219 en vv.; Essche, t. a. p., p. 1332 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 355; Poppie, t. a. p., p. 49 en vv. In vele gewesten was reeds vóór 1888 (zie p. 13, 14) getracht het ambtelijk landbezit en het recht op dienstplichtigen, aan vaste regels te binden. Zie Proeve, enz., p. 1910, 1911.

meene verordening de inning is opgedragen, d. w. z. de landrente (Ind. Stbl. 1872 N° 66 art. 6 en 219^b art. 7¹, 1896 N° 126 art. 17), de belasting op de vischvijvers (Ind. Stbl. 1893 N° 30 art. 5), de belasting op het bedrijf (Ind. Stbl. 1878 N° 12 art. 12), het hoofdgeld (Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 6), en de belasting op het slachten van rundvee, buffels en paarden (Ind. Stbl. 1898 N° 348 art. 7).

(b) Vrijstelling der belasting op het bedrijf (Ind. Stbl. 1878 N° 12 art. 2 sub 3°) en van het hoofdgeld (Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 1).

(c) in de gemeenten bij de Gouvernementskoffiecultuur ingedeeld, als cultuurprocenten, 24 duiten per pikol der van de tuinen zijner gemeente ingeleverde koffie (Ind. Stbl. 1850 N° 24 art. 1).

(d) vrijstelling van heeren-, gemeente- en cultuurdiensten, ook na een eervol ontslag². Zie litt. B sub *a* en *c* van de Beginselen omtrent de koffiecultuur goedgekeurd bij Gouvernementsbesluit van 28 Juli 1887 N° 36^a, Bijbl. N° 4737, en § 2 litt. *a* en *b* der ordonnantiën houdende gewestelijke regelingen van de heerendiensten in Bantam, bij Ind. Stbl. 1898 N° 203, in Batavia (domein Bloeboer in Buitenzorg), bij Ind. Stbl. 1896 N° 15, in de Preanger-Regentschappen, bij Ind. Stbl. 1896 N° 264, in Krawang, bij Ind. Stbl. 1896 N° 261, in Cheribon, bij Ind. Stbl. 1898 N° 336, in Tegal, bij Ind. Stbl. 1898 N° 325, in Pekalongan, bij Ind. Stbl. 1898 N° 338, in Banjoemas, bij Ind. Stbl. 1896 N° 199, in Bagelen, bij Ind. Stbl. 1895 N° 180, in Kedoe, bij Ind. Stbl. 1894 N° 282, in Semarang, bij Ind. Stbl. 1898 N° 339, in Japara, bij Ind. Stbl. 1898 N° 326, in Rembang, bij Ind. Stbl. 1896 N° 260, in Madioen, bij Ind. Stbl. 1898 N° 328, in Kediri, bij Ind. Stbl. 1898 N° 342, in Zuid-Soerabaja, bij Ind. Stbl. 1898 N° 322, in Noord-Soerabaja, bij Ind. Stbl. 1898 N° 323, in Bawean, bij Ind. Stbl. 1898 N° 324, in Pasoeroean, bij Ind. Stbl. 1898 N° 320, in Probolinggo, bij Ind. Stbl. 1898 N° 321, in Besoekei, bij

¹ Ind. Stbl. 1872 N° 219^b schijnt thans nog alleen te gelden voor het domein Bloeboer in Buitenzorg. Zie ben. pag. 48 noot 3.

² De vrijstelling van gemeentediensten rust niet op wettelijke of administratieve bepalingen, maar op het gewoonterecht in de gemeenten. Voor vrijstelling van heerendiensten na eervol ontslag is, behalve in Buitenzorg, noodig, dat het hoofd minstens vijf jaren in functie zij geweest.

Ind. Stbl. 1898 N° 344, in Banjoewangi, bij Ind. Stbl. 1898 N° 345, in Madoera, bij Ind. Stbl. 1898 N° 327 ¹.

(e) ambtelijk landbezit ².

(f) beschikking over dienstplichtigen voor huiselijke werkzaamheden ³. Deze huisdienstplichtigen heeten in het Javaansch *pantjèn*, in het Madoereesch *kěmmèt*, en in het Soendaasch *rahajat* (v. h. Arab. *ra'îjah*, meerv. *ra'âjâ*) ⁴. Hunne werkzaamheden bestaan gewoonlijk in het bewaken en schoonhouden van het erf en de stallen, het hakken van hout, het halen van water, het snijden van gras, het verzorgen van het paard van het hoofd, het bedienen van gasten, enz. Hun wordt door het hoofd voeding verstrekt. Zij zijn vrij de diensten af te koopen, in welk geval het dorpshoofd de afkoopsom ontvangt; doch laatstgenoemde mag hunne diensten niet verhuren, noch hen voor iets anders dan huisdiensten gebruiken ⁵. Dit beginsel schijnt intusschen nog niet overal te zijn doorgedrongen, en met name schijnt nog steeds hier en daar het misbruik te bestaan de huisdienstplichtigen, voor een deel of voor eenige uren daags, ook veldarbeid te laten verrichten. De huisdiensten bij de dorpshoofden worden tot de gemeentelijke diensten gerekend, maar moeten desniettenstaande in de registers der heerendiensten worden vermeld ⁶. Het getal dezer huisdienstplichtigen werd van ouds in den regel bepaald in overleg met de ingezetenen, telkens bij het optre-

¹ Volgens art. 57, al. 2, Regeeringsregl. moeten de hier bedoelde ordonnantiën om de 5 jaren worden herzien. Korthedshalve citeer ik alleen de thans vigeerenden. Voor de residentie Kedoe werd in 1899 geene nieuwe ordonnantie afgekondigd, omdat eene wijziging der ordonnantie van 1894 niet wenschelijk werd geacht.

² Zie over de ambtsvelden, de geheel of gedeeltelijke vrijstelling van landrente daarvan, en de geheel of gedeeltelijk kosteloze bewerking, Vermogensrecht, p. 158 en vv.

³ Alleen in Buitenzorg (Bloeoer) hebben de dorpshoofden sedert de reorganisatie in 1863 (zie boven p. 15 en 16) geene huisdienstplichtigen.

⁴ Deze huisdienstplichtigen wel te onderscheiden van de gemeenteleden, die het dorpshoofd behulpzaam zijn bij de bebouwing zijner velden, enz., of die hem, ten getale van hoogstens twee, volgens Ind. Stbl. 1824 N° 13, art. 5, al. ult., bij plechtige gelegenheden als volgelingen mogen vergezellen. Het woord *pantjèn* is ook in de Hollandsche administratieve taal overgegaan.

⁵ Vergl. Kol. Verslag van 1892, p. 70, noot 1.

⁶ Zie Bijblad N° 1711. Behalve in Cheribon en Tegal worden die diensten ook in den regel alleen gedragen door hen, die heerendienstplichtig zijn, hetgeen met de andere gemeentendiensten uitzondering is. Zie meer ben. in §§ 7 en 8. De bevolking schijnt de diensten in quaestie dan ook niet als zuivere gemeentendiensten te beschouwen. Vergl. Eindresumé, dl. III, p. 90.

den van een nieuw dorps hoofd ¹. Bij de hierboven vermelde ² regelingen, door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur in het leven geroepen, is het getal der huisdienstplichtigen, waarop de dorps hoofden aanspraak kunnen maken, bepaald in verhouding tot het getal dienstplichtige ingezetenen der gemeente, in dier voege echter dat, behalve in de afdeeling Trenggalek van Kediri, in Madioen en in Besoeeki, dit nergens het getal van zes mag overschrijden. Alleen in Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Bagelen, Kedoe, Rembang, Madioen, Pasoeroean, Probolinggo en Besoeeki mag het normale cijfer met één vermeerderd worden, indien aan het dorps hoofd geene ambtsvelden zijn toegekend. En aangezien nu dit normale cijfer in Cheribon, Semarang, Bagelen en Kedoe een maximum van zes mag bedragen, zoo kunnen in die gewesten de dorps hoofden zonder ambtsvelden tot een getal van zeven huisdienstplichtigen opklimmen. In Japara hebben zelfs dorps hoofden zonder ambtsvelden op het dubbele getal huisdienstplichtigen, en daarenboven op vaste bedienden ³, en in Kediri op twee huisdienstplichtigen meer aanspraak, dan zij anders zouden hebben; doch aangezien in eerstgenoemde residentie het normale maximum drie bedraagt, en in laatstgenoemde vier, zoo kan toch ook aldaar het getal van zes niet worden overschreden. Voor de zooeven genoemde afdeeling Trenggalek is geen maximum vastgesteld, maar blijft de Resident vrij voor elke gemeente naar goedvinden het aantal huisdienstplichtigen te bepalen, waarop het hoofd aanspraak heeft; terwijl in Madioen en Besoeeki wel eene schaal, maar geen maximum is aangegeven in de regeling. Bovendien is in alle gewesten aan de bevolking toegestaan zich, bij het optreden van een nieuw dorps hoofd, tot andere diensten of voordeelen ten zijnen behoeve vrijwillig te verbinden. Tot deze diensten behooren o. a. de hulp bij de exploitatie der ambtsvelden en de later, in § 5, te bespreken vaste bedienden. Zoowel op de processen-verbaal der verkiezing als in de akten van aanstelling der dorps hoofden moeten het getal hunner huisdienstplichtigen, hun

¹ Vergl. Eindresumé, dl. III, p. 88, 293; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 319 en vv.; Arminius: Distributie van heeren-, desa- en cultuurdiensten in de desa, in het Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur, dl. I (1888), p. 206.

² Zie boven, p. 14 noot 1.

³ Zie meer over deze bedienden ben. p. 71, 72. Minder juist wordt in de Ind. Gids, Jaarg. 1900, dl. II, p. 1182 beweert, dat de dorps hoofden zonder ambtsvelden ook in Semarang van rechtswege aanspraak hebben op bedienden. Volgens het daar aangehaald Residentsbesluit is zulks in bedoeld gewest alleen met de leden van het dorps bestuur het geval.

ambtelijk landbezit, en de door de bevolking vrijwillig toegezegde diensten of voordeelen worden aangeteekend ¹.

(g) andere voordeelen van plaatselijk zeer uiteenlopenden aard en

¹ Zie de regelingen, vermeld in noot 1 van pag. 14, en Vermogensrecht, p. 160. Alleen in Rembang worden de ambtsvelden niet op de bedoelde processen-verbaal en akten bekend gesteld, omdat daarvan in dat gewest een afzonderlijke legger bestaat. De volledige regeling van het aantal der huisdienstplichtigen, waarover de dorpschouffers mogen beschikken, is als volgt:

BANTAM.

In gemeenten met			
1 tot en met	25 heerendienstplichtigen	hoogstens	1 pantjèn daags
26 " " "	50	"	2 pantjèn's "
51 " " "	75	"	3 " "
76 " " "	100	"	4 " "
101 en daarboven	"	"	5 " "

PREANGER-REGENTSCHAPPEN.

In gemeenten met			
1 tot en met	50 werkbare mannen	2 pantjèn's	
51 " " "	100	"	3 "
101 en meer	"	"	4 "

KRAWANG.

In gemeenten met			
1 tot en met	25 pantjèn-dienstplichtigen	1 pantjèn	
26 " " "	50	"	2 pantjèn's
51 " " "	100	"	3 "
101 en meer	"	"	4 "

CHERIBON.

In gemeenten met			
1 tot en met	50 pantjèn-dienstplichtigen	hoogstens	2 pantjèn's
51 " " "	125	"	3 "
126 " " "	200	"	4 "
201 " " "	350	"	5 "
351 en meer	"	"	6 "

TEGAL EN PEKALONGAN.

In gemeenten met			
1 tot en met	50 pantjèn-dienstplichtigen	hoogstens	2 pantjèn's
51 " " "	100	"	3 "
101 en meer	"	"	4 "

BANJOEMAS.

In gemeenten met			
1 tot en met	50 pantjèn-dienstplichtigen	2 pantjèn's	
51 " " "	125	"	3 "
126 " " "	200	"	4 "
201 " " "	350	"	5 "
531 en meer	"	"	6 "

BAGELEN.

In gemeenten met			
1 tot en met	49 heerendienstplichtigen	1 pantjèn	
50 " " "	74	"	2 pantjèn's
75 " " "	99	"	3 "
100 " " "	124	"	4 "
125 " " "	149	"	5 "
150 en meer	"	"	6 "

meerendeels zeer veranderlijk. Veel hangt daarbij af van de persoonlijke verhouding, tusschen het dorpschoofd en de gemeentenaren bestaande. Die voordeelen kunnen worden teruggebracht tot: hulpbetoon bij het onderhoud der woning van het dorpschoofd zoowel in den vorm van materialen als van arbeid: geschenken in geld of goederen bij huwelijks- of andere feesten in de gemeente, bij overdracht van onroerende goederen, bij den rijstooft, bij het slachten van vee, bij grondontginning, enz., enz. Daarbij moeten nog in rekening worden gebracht de geschenken, van Europeanen of Vreemde Oosterlingen ontvangen, bij gelegenheid van het sluiten van overeenkomsten met de ingezetenen, bij welke overeenkomsten het dorpschoofd veelal als tusschenpersoon fungeert. Sommigen dezer geschenken zijn inderdaad opbrengsten ten behoeve der gemeente, welke zij geheel of ten deele

KEDOE.

In gemeenten met		25 heerendienstplichtigen geen pantjèn	
minder dan	25		
25 tot en met	49	1	
50 " " "	74	2	pantjèn's
75 " " "	99	3	"
100 " " "	124	4	"
125 " " "	149	5	"
150 en meer		6	"

SEMARANG.

In gemeenten met		25 pantjèn-dienstplichtigen hoogstens 1 pantjèn	
1 tot en met	25		
26 " " "	50	"	2 pantjèn's
51 " " "	125	"	3 "
126 " " "	200	"	4 "
201 " " "	350	"	5 "
351 en meer		"	6 "

JAPARA.

In gemeenten met		39 volle heerendienstplichtigen hoogstens 1 pantjèn daags	
1 tot en met	39		
40 " " "	99	"	2 pantjèn's "
100 en meer		"	3 " "

REMBANG.

In gemeenten met		24 heerendienstplichtigen hoogstens 1 pantjèn daags	
1 tot en met	24		
25 " " "	99	"	2 pantjèn's "
100 en meer		"	3 " "

MADIOEN.

In gemeenten met		50 pantjèn-dienstplichtigen hoogstens 2 pantjèn's	
1 tot en met	50		
51 " " "	100	"	3 "
101 " " "	200	"	4 "
en daarboven voor elke 100		"	1 pantjèn

KEDIRI (behalve TRENGGALEK).

In gemeenten met		20 pantjèn-dienstplichtigen hoogstens 1 pantjèn	
1 tot en met	20		
21 " " "	50	"	2 pantjèn's
51 " " "	75	"	3 "
76 en meer		"	4 "

aanwendt om het dorpshoofd te bezoldigen ¹. In dit geval moeten de voordeelen in quaestie ook op de hierboven ² vermelde processen-verbaal en akten van aanstelling worden aangeteekend. Eindelijk heeft men nog andere, onwettige of althans minder kiesche, wijzen, waarop sommige dorpshoofden het aanzien en den invloed, aan hun ambt verbonden, weten om te zetten in klinkende munt. Bij de beoordeeling van dit feit mag echter niet uit het oog worden verloren, dat dikwijls de wettige inkomsten der dorpshoofden onvoldoende zijn, vooral indien men in aanmerking neemt de vele kosten, welke zij zich somtijds voor den dienst, speciaal voor het opsporen van strafbare feiten, moeten getroosten ³.

Overigens is voor de dorpshoofden noch ambtskleeding noch een ambtelijk distinctief vastgesteld, maar kunnen hun, als bewijs van hooge onderscheiding, de gewone medailles voor burgerlijke verdiensten worden toegekend; terwijl zij in zeer buitengewone gevallen, na bekomen eervol ontslag, voor onderstand uit 's lands kas in aanmerking kunnen worden gebracht ⁴.

SOERABAJA.

In gemeenten met		volle heerendienstplichtigen		hoogstens		1 pantjèn	
20 of minder							
21 tot en met	50	"	"	"	"	2	pantjèn's
51 " " "	100	"	"	"	"	3	"
100 en meer		"	"	"	"	4	"

PASOEROEAN en PROBOLINGGO.

In gemeenten met		1 tot en met 50 pantjèn-dienstplichtigen		hoogstens		2 pantjèn's	
51 " " "	100	"	"	"	"	3	"
101 en meer		"	"	"	"	4	"

BESOEKI.

In gemeenten met		1 tot en met 50 pantjèn-dienstplichtigen		hoogstens		2 pantjèn's	
51 " " "	100	"	"	"	"	3	"
101 " " "	200	"	"	"	"	4	"
en daarboven voor elke 100		"	"	"	"	1	pantjèn

MADOERA.

In gemeenten met		1 tot en met 50 heerendienstplichtigen		1 kěmmèt	
51 " " "	100	"	"	2	kěmmèt's
101 " " "	150	"	"	3	"
151 en meer		"	"	4	"

Voor Buitenzorg (Bloecoer) zie boven, p. 40, noot 3.

¹ Zie meer hierover ben. § 8. Daar bovendien de gemeentekas doorgaans niet streng gescheiden is van de particuliere kas van het dorpshoofd, zoo vloeien ook de begrippen van gemeente-ontvangsten en voordeelen aan het ambt van dorpshoofd verbonden, niet zelden ineen.

² Zie p. 41.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 293 en vv.; Essche, t. a. p., p. 1336 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 255 en vv.; Hadiningrat: Knevelarij van dessahoofden, in het Tijdschrift: Het Recht in Nederlandsch Indië, dl. XXVII (1876), p. 193 en vv.; Iets over desa-besturen, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. III (1889), p. 228, 231; Poppie, t. a. p., p. 56, 57.

⁴ Zie Bijbl. Nos 2500, 2733 en 3179; Essche, t. a. p., p. 1357 en vv.

Wegens tekortkomingen in den dienst, welke niet onder het bereik der strafwet vallen, kunnen op de dorpschouffden, volgens het Gouvernementsbesluit van 21 December 1854 N° 15 (Bijbl. N° 137), door hunne hierarchieke supérieures, als disciplinaire maatregelen worden toegepast: vertrouwelijke vermaning, openbare berisping, arrest op het voorerf van het Distriktschouff of van den Regent voor niet langer dan ééne maand, ontzetting uit het ambt, waar noodig voorafgegaan door schorsing. Voor ontslag is echter steeds noodig een gemotiveerd besluit van den Resident¹.

§ 4. Ambtsplechten van het Dorpschouff.

De functiën van het dorpschouff zijn tweeledig: hij is in zijne gemeente de vertegenwoordiger van het centraal gezag, en tevens is hij de vertegenwoordiger van de ingezetenen zijner gemeente. Hij is verantwoordelijk voor de uitvoering der bevelen van het Bestuur in zijne gemeente, en is tevens verplicht de belangen zijner gemeente, en, waar noodig, ook die van elk ingezetene tegenover het Bestuur voor te staan². Hij vertegenwoordigt krachtens zijn ambt zijne gemeente in en buiten rechten³. Zijne rechten en verplichtingen worden in de eerste plaats beheerscht door algemeene verordeningen en administratieve voorschriften van de Regeering en van het Gewestelijk, Plaatselijk of Inlandsch Bestuur, en voorts door de gebruiken en regelingen bestaande in zijne gemeente krachtens haar recht van autonomie⁴. Zijn zedelijke invloed is, wanneer zijne persoonlijke minder goede eigenschappen dit niet beletten, zeer groot. Zijne meening beheerscht veelal die der ingezetenen, wier tolk hij is bij het Bestuur. Ofschoon in den regel niet van hoogere afkomst dan de gewone landbouwers, zoo wordt toch in de gemeente met een zeker ontzag tegen het dorpschouff opgezien, vooral wanneer het schouff zijn ambt jaren lang heeft bekleed, en nog meer wanneer reeds zijn vader of ander familielid dit vóór hem bekleed heeft⁵. De gemeentelijke huishouding moet het dorpschouff in haar vollen omvang

¹ Zie Esche, t. a. p., p. 1356, en, voor de geschiedenis van het hier vermelde Besluit van 21 December 1854, Van der Wijk, t. a. p., p. 214 en vv.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 210; Sollewijn Gelpke: Naar aanleiding van Staatsblad 1878 N° 110, dl. I, p. 17.

³ Zie o. a. de vonnissen der landraden van Modjokerto, Indramajoe en Cheribon, respectievelijk dd. 12 Maart, 10 April en 9 Aug. 1879, gepubliceerd in het Indische Weekblad van het Recht, Jaarg. 1879 N° 847 en 850, en van den Raad van Justitie te Semarang, dd. 16 Febr. 1898, te vinden in Wet en Adat, dl. III, Kleine Bijdragen, p. 262.

⁴ Zie Nederburgh, t. a. p., p. 28; Proeve, enz., p. 1907.

⁵ Zie Van Aalst, t. a. p., p. 426; Poppie, t. a. p., p. 42.

besturen; maar zijne bemoeienissen als agent van het centraal gezag liggen in hoofdzaak op het gebied van politie, belastingen, heeren- of cultuurdiensten ¹. De beteekenis van het gemeentewezen voor deze onderwerpen is zoo groot, en de werkzaamheden, door de dorpschoufden, te dien aanzien te verrichten, zijn zoo gewichtig, dat men zich moeielijk eene voorstelling kan maken, hoe op Java en Madoera met onze betrekkelijk geringe bestuursmiddelen alles er uit zoude zien, indien men het gemeentewezen en de dorpschoufden wegdenkt, of zelfs als die dorpschoufden niet over het algemeen voor hunne taak berekend waren ².

De functiën van het dorpschouf ten aanzien der politie zijn geregeld in het Inlandsch Reglement, welke voorschriften intusschen niet alleen op de schoufden der Inlandsche gemeenten betrekking hebben, maar evenzeer op de schoufden der dorpen en wijken, welke geene gemeenten vormen. In hoofdzaak komen die voorschriften op het volgende neder. De dorpschoufden zijn in hun gebied belast met de uitoefening der politie en de opsporing der misdrijven en overtredingen onder de Inlanders en Vreemde Oosterlingen, voor zooverre natuurlijk laatstgenoemden niet onder eigen bestuur zijn gesteld (art. 1) ³. Onder het toezicht en de bevelen van het distriksbestuur moeten zij zorgen voor de openbare rust, de veiligheid en de goede orde in hunne gemeenten (art. 7). Eenmaal 's weeks verschijnen zij op een gezetten dag voor hun Distrikschouf om verslag te doen van het voorgevallene in de laatst verloopen week (art. 8) ⁴. De bevelen, hun van hooger hand ten aanzien van de uitoefening der politie gegeven, moeten zij stiptelijk nakomen (art. 9). Zij moeten beletten, dat gewapende personen

¹ Zie Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 327 en vv.

² Zie in denzelfden geest Poppie, t. a. p., p. 40. De dikwijls, ook in ambtelijke stukken, geuite klachten over het slechte gehalte der Inlandsche gemeentebesturen mogen voor enkele gemeenten gegrond zijn, over het algemeen zijn zij stellig onjuist, en in elk geval overdreven. Het zoude anders onmogelijk zijn, dat op Java en Madoera zulk een ordelijke toestand heerschte. In hoeverre nu dit resultaat ondanks, dan wel ten gevolge der door ons algemeen ingevoerde verkiezingen (zie boven p. 34 en vv.) verkregen is, laat ik in het midden. Scherp vindt men de hierbedoelde klachten uitgesproken in het reeds geciteerde anonieme opstel: Iets over desabesturen, p. 227 en vv., en bij Van den Broek, t. a. p., p. 797.

³ Zie boven, p. 19.

⁴ Bij dit verslag zal natuurlijk moeten vermeld worden, niet slechts wat op het gebied der eigenlijke politie is voorgevallen, maar ook wat betrekking heeft op alle andere onderwerpen, welke speciaal in hunne instructie (Ind. Stbl. 1867, N° 114, litt. C) aan de zorg van de Distrikschoufden zijn opgedragen, b.v. de volksgezondheid.

zonder een blijkbaar geoorloofd doel des nachts vereenigd rondgaan (art. 10), en voorts moeten zij eene nachtwacht oprichten, waaraan elk daarvoor geschikt ingezetene verplicht is bij beurten deel te nemen (art. 11). Deze nachtwacht zal alle verdachte personen aanhouden, en voor het dorpshoofd brengen (art. 12). Ingeval duidelijk blijkt, dat geenerlei vermoeden tegen de aangehouden personen bestaat, zal het dorpshoofd hen loslaten, doch hen anders, met de in hun bezit gevonden goederen, binnen vier-en-twintig uren aan het Distriktshoofd overgeven (art. 13). De dorpshoofden zullen de aangiften van misdrijven en overtredingen ontvangen, en voorloopig onderzoeken. Zij moeten elkander bij dit onderzoek behulpzaam zijn, om ten spoedigste van de ter hunner kennis gekomen misdrijven en overtredingen, gelijk mede van hun onderzoek, verslag te doen aan het Distriktshoofd (art. 14). Zij zullen in beslag nemen en aan het Distriktshoofd overgeven de wapenen en andere stukken van overtuiging (art. 15). Bij ontdekking op heeter daad, of bij gegronde vrees voor ontvluchting, zullen zij de verdachten gevangen nemen, en met de getuigen doen brengen voor het Distriktshoofd (art. 16). Bij het vinden van een lijk, waarvan de oorzaak van den dood onbekend of verdacht is, zal het dorpshoofd zich onmiddellijk ter plaatse begeven, rapport doen aan het Distriktshoofd, en intusschen het lijk doen bewaken. Is het lijk van een onbekende, zoo wordt ook kennis gegeven aan de omliggende dorpshoofden (art. 17). In afwachting van de komst van het Distriktshoofd wordt alles gedaan, wat strekken kan om de zaak tot klaarheid te brengen of de vlucht van den schuldige te beletten (art. 18), en, als de dood nog niet geheel zeker is, getracht den verslagene in het leven te behouden (art. 19). Dit laatste geschiedt ook met in het water gevonden menschelijke lichamen, welke daaruit onverwijd moeten worden opgehaald (art. 20). Bij zware misdrijven of bij brand zal het dorpshoofd zich naar de plaats van het gebeurde begeven, en, na kennisgave aan het Distriktshoofd, alle voorloopige maatregelen nemen, die noodig zijn (art. 21, 22). De ingezetenen mogen aan geene vreemde personen nachtverblijf verleen en zonder voorkennis van het dorpshoofd (art. 23). Laatstgenoemde is verplicht om, daartoe verzocht, de goederen van reizigers in bewaring te nemen, en is dan voor die goederen aansprakelijk (art. 24). De dorpshoofden zullen verder trachten de eensgezindheid onder hunne onderhoorigen te bevorderen en te bewaren, kleine geschillen onder hen in der minne bij te leggen, in overleg met de oudsten

van het dorp, doch, indien dit niet gelukt, dan wel wanneer eenige straf of vergoeding moet worden opgelegd, de zaak verwijzen naar het betrokken Distriktshoofd (artt. 25 en 26). Bevolkingsregisters moeten door hen, of, ingeval van onbekwaamheid, door den dorpsgeestelijke of den dorpschrijver, worden aangehouden, en daarvan een uittreksel aan het betrokken Distriktshoofd worden overhandigd op den rapportdag (artt. 27, 28) ¹. Geene vreemdelingen mogen als ingezetenen van de gemeente worden toegelaten zonder verlof van het Distriktshoofd, dan wel op verklaring van twee der meest gegoede inwoners, dat zij den persoon in quaestie als goed en onschadelijk kennen (art. 29). Waar de bevolking eener Inlandsche gemeente verspreid woont, moet de Resident bijzondere maatregelen nemen ter voorkoming van de nadeelen, welke uit dien toestand voor het richtige beheer der politie zouden kunnen ontstaan (art. 31.) Eindelijk zijn de dorpschouffoorden verantwoordelijk voor de nadeelige gevolgen der feiten, welke zij ambtshalve hadden moeten en kunnen tegengaan of voorkomen (art. 34), en moeten zij in politie-, evenals in alle andere zaken, waarin de plaatselijke gebruiken zulks vorderen, in overleg treden met de oudsten van hunne dorpen (art. 35) ².

Wat de volgens algemeene verordening geheven belastingen betreft, zoo verdienen in de eerste plaats vermelding de bemoeienissen der dorpschouffoorden met de landrente. Behalve in de Preanger-Regentschappen en op het domein Bloeboer in Buitenzorg ³, wordt in deze grondbelasting de Inlandsche gemeente aangeslagen, en is zij als zedelijk lichaam aansprakelijk voor de voldoening van het totaal der bedragen, wegens de verschillende in haar gebied liggende gronden verschuldigd. Het dorpschouffoofd en twee oudsten der gemeente

¹ Zie boven art. 8. Deze registers staan naast de registers, in de meeste streken door de Inlandsche geestelijkheid aangehouden van huwelijken, enz. Die van de dorpschouffoorden hebben een statistisch doel; die der geestelijken hebben meer het karakter van onzen burgerlijken stand. Zie mijne Mohamedaansche Geestelijkheid op Java en Madoera, p. 14 noot 3; Familie- en Erfrecht p. 459 en vv.

² Over artt. 30, 32, 33, zie boven p. 19, 21, 22 en 28.

³ De individueele aanslag in de Preanger-Regentschappen is laatstelijk geregeld bij Ind. Stbl. 1896 N° 126. Op Bloeboer schijnt nog van kracht te zijn de oude Preanger-regeling der landrente, te vinden in Ind. Stbl. 1872 N° 219^b, op bedoeld domein van toepassing verklaard bij Ind. Stbl. 1872 N° 241, juncto Ind. Stbl. 1876 N° 89. Ik vind ten minste beide staatsbladen als nog geldende aangehaald in den Regeerings-Almanak voor 1900.

zijn leden der commissie belast met de voorbereiding van de classificatie der gronden (Ind. Stbl. 1872 N° 66 art. 4, en 1872 N° 219^b art. 4). Na de vaststelling van den legger der classificatie door den Resident, wordt het totale bedrag, waarvoor de gemeente is aangeslagen, ter kennis gebracht van het dorpshoofd, dat alsdan de oudsten en de landbouwers moet bijeenroepen ter bepaling van de som, door ieder verschuldigd. Van deze repartitie houdt hij, indien de Resident dit noodig acht, aantekening op een staat vermeldende de namen der landrenteplichtigen en het door elk verschuldigde bedrag; terwijl op het domein Bloeboer het kohier van den individueelen aanslag aan het dorpshoofd wordt toegezonden, waarop hij, evenals trouwens op het aanslagbiljet, elke ontvangen betaling moet aanteekenen (Ind. Stbl. 1872 N° 66 art. 5, 1872 N° 219^b art. 5, en 1874 N° 65^a). Het dorpshoofd int verder de landrente, en stort de ontvangen gelden bij den Ondercollecteur of den Algemeenen Ontvanger zoodra deze gelden het bedrag van f 50,—, dan wel, bij niet-individueelen aanslag, $\frac{1}{12}$ van het bedrag, door de gemeente in het vorige jaar opgebracht, te boven gaan. (Ind. Stbl. 1872 N° 66 juncto 1884 N° 144 art. 6, en 1872 N° 219^b art. 7). Vóór 20 December van elk jaar moet ieder zijne landrente bij het dorpshoofd hebben voldaan (Ind. Stbl. 1872 N° 66 art. 7, en 1872 N° 219^b art. 6). In de Preanger-Regentschappen geschiedt de aanslag volgens de nieuwe regeling niet dorps- maar perceelsgewijze door het Europeesch Bestuur, wat de classificatie der gronden betreft, in overleg met het Inlandsch- en dorpsbestuur en met de betrokken landbouwers, die onderling het recht van repartitie bezitten. Van het op te maken kohier wordt rechtstreeks door het Europeesch Bestuur aan elken belastingschuldige een uittreksel uitgereikt. Alleen de inning is bij het dorpshoofd gebleven (Ind. Stbl. 1896 N° 126 artt. 4, 10, 11 en 17).

Ook bij de belasting op de vischvijvers heeft het dorpshoofd zitting in de commissie belast met de voorbereiding van den aanslag (Ind. Stbl. 1893 N° 30 art. 3). Ofschoon de verwijzing naar plaatselijke gebruiken en gewestelijke, door de Residenten in het leven te roepen, regelingen (ibid. art. 2 en 4) ook bij deze belasting den dorpsaanslag, en in elk geval het recht van nadere repartitie door de gemeente, zoude toelaten, zoo schijnt het toch, dat steeds de aanslag individueel plaats heeft. In elk geval echter int het dorpshoofd het bedrag, waarvoor ieder is aangeslagen (ibid. art. 5). Van het geïnde bedrag houdt hij aantekening, en stort dat bij den

Ondercollecteur (art. 5). Vóór 20 December van elk jaar moet de belasting aan het dorps hoofd zijn voldaan (art. 6).

In de commissie, belast met de vaststelling der bedrijfsbelasting heeft het dorps hoofd geene zitting. Hij wordt in die commissie alleen ter voorlichting toegelaten; doch de inning behoort wederom tot zijne functiën. Hij houdt van de betalingen aantekening, vermeldt die op de aanslagbiljetten, en stort het geïnde bedrag bij den Ondercollecteur of den Algemeenen Ontvanger. Uiterlijk op den laatsten December van elk jaar moet de belasting geheel zijn voldaan (Ind. Stbl. 1878 N° 12 artt. 3, 12 en 13).

De aanslag in het hoofdgeld wegens afgeschafte heerendiensten, geschiedt jaarlijks door den Resident, evenals die der landrente dorpsgewijze (Ind. Stbl. 1893 N° 68 artt. 2 en 5). Als voorbereiding van den aanslag heeft elk jaar in iedere gemeente eene opneming plaats van de heerendienstplichtigen, op 1 Januari als zoodanig te boek staande, door eene commissie bestaande uit het dorps hoofd en twee leden van het dorps bestuur (Gouvernementsbesluit van 26 Februari 1893 N° 1, Bijbl. N° 4780, art. 1). De resultaten dier opneming worden in een staat bijeengebracht onder toezicht van het distriktsbestuur, en behoorlijk door den Europeeschen controleerenden ambtenaar geverifieerd (ibid artt. 2 en 3). Na de terugontvangst van het gearresteerde distriktskohier door den controleerenden ambtenaar, wordt door dezen, door tusschenkomst van het distriktsbestuur, aan elk dorps hoofd een aanslagbiljet zijner gemeente uitgereikt (ibid art. 8, en Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 6 al. 2). Indien de bevolking der gemeente eene nadere repartitie van den aanslag verlangt, kan het dorps hoofd, in overleg met de leden van het dorps bestuur, daartoe overgaan onder toezicht van het Europeesch Bestuur, mits binnen ééne maand na de uitreiking van het gemeentelijke aanslagbiljet. Bij die repartitie wordt de eventueel in de gemeente bestaande klassenverdeeling der heerendienstplichtigen als basis gebruikt (Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 7). De inning geschiedt overigens door de dorps hoofden, die de geïnde gelden afdragen aan den Ondercollecteur of diens vervanger, zoodra die gelden een door den Resident bepaald bedrag bereiken (Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 6 al. 1).

Wat eindelijk de belasting op het slachten van rundvee, buffels en paarden betreft, deze wordt geheven in den vorm van schriftelijke vergunningen, door het dorps hoofd af te geven (Ind. Stbl. 1898 N° 338 art. 4). De vergunning wordt door den belanghebbende

voor elk dier, dat hij wil slachten, aangevraagd. De blanco-bewijzen van vergunning worden aan de dorpschouten verstrekt, die eenmaal 's maands de restantbewijzen met de ontvangen belasting bij den Algemeenen Ontvanger of den Ondercollecteur brengen (ibid. art. 7).

Bij de inning van alle de hier genoemde belastingen door de dorpschouten, is, zelfs in geval van individueelen aanslag, van hun kant veel beleid noodig. Een dorpschout, dat, gelijk een ontvanger in Nederland, ten zijnent de betalingen der belasting-schuldigen zoude afwachten, en hen, bij het uitblijven der betaling op den daarvoor gestelden termijn, gerechtelijk liet vervolgen, zoude in eene Javaansche gemeente zeer weinig in zijne kas zien vloeien. Naast vele goede eigenschappen heeft de Javaan in den regel ééne slechte, namelijk die van geene orde in geldzaken te kennen. Zijn normale toestand is geldgebrek. Hij kan geen geld bewaren. Ontvangt hij, bij den verkoop van zijn oogst als anderszins, eene voor hem belangrijke som, zoo glijdt die hem door de vingers, als het water loopt door eene zeef. Gerechtelijke vervolging baat tegen dergelijke personen niet, afgescheiden nog van het feit dat de, van elk in te vorderen, belastingbedragen daartoe te gering zijn. Het dorpschout moet dus op de hoogte blijven van elke omstandigheid, waardoor één zijner belastingsschuldige ingezetenen geld in handen kan krijgen, en van die gelegenheid gebruik maken om hem, door persoonlijk bezoek of andere indirecte middelen, tot betaling, liefst tot vooruitbetaling te nopen ¹.

In §§ 5 en 6 der hierboven ² geciteerde gewestelijke ordonnantiën op de heerendiensten wordt hetzelfde beginsel als bij de land-rente en het hoofdgeld gehuldigd ³, namelijk dat wel hetgeen eene gemeente praesteeren moet, berekend wordt naar de daarin aanwezige individueele krachten, maar dat het totaal der aldus verkregen werktaken aan de gemeente als zedelijk lichaam wordt opgelegd. De verdeeling der aan elke gemeente opgelegde werktaken wordt nu weder aan haar zelve overgelaten, behoudens,

¹ Zie Kohlbrugge: De finantieele huishouding der Javanen, in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch Indië, dl. LX (1900), p. 263; Fokkens: Indisch landbouwerdied op Java, redevoering gehouden in de vergadering van het Indisch Genootschap, dd. 4 Februari 1896, p. 33; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 313 en vv.

² Zie pag. 39, 40.

³ Hetzelfde beginsel werd ook in alle vroegere heerendienstregelingen gehuldigd, te beginnen met de eerste, vastgesteld bij het Gouvernementsbesluit van 3 Sept. 1864, Bijbl. N° 1580. Zie ald. § VII.

wat sommige residentien betreft, het verzamelen van verhardingsmateriaal voor de wegen, waarvan het aandeel voor elke soort van heerendienstplichtigen door het Bestuur wordt vastgesteld. Het dorps hoofd is, voor het vervullen der werktaken door zijne gemeente, jegens het Bestuur de verantwoordelijke persoon. Volgens § 11 der hierbedoelde regelingen hebben zij geene betrekking op de cultuurdiensten ¹. Voor deze diensten zullen dus de Beginselen omtrent de koffiecultuur, goedgekeurd bij Gouvernementsbesluit van 28 Juli 1887 N° 36 (Bijbl. N° 4737), moeten worden toegepast. Ook volgens die Beginselen worden intusschen de Gouvernementskoffietuinen niet aan de cultuurdienstplichtigen individueel, maar aan de Inlandsche gemeenten als zedelijke lichamen toegewezen, en moeten de dorps hoofden in de aldus bij de koffiecultuur ingedeelde gemeenten zorgen, dat de cultuurdienstplichtigen niet slechts den gemeenschappelijken arbeid tot aanleg van koffietuinen verrichten, maar dat ook elk hunner de hem door de gemeente aangewezen boomen behoorlijk plant, verzorgt en de vruchten daarvan oogst, bereidt en inlevert.

Eindelijk zullen de dorps hoofden, op grond van hunne hiërarchieke ondergeschiktheid aan het distriktsbestuur, in het algemeen verplicht zijn de wettige bevelen van dit laatste aan de bevolking over te brengen en door haar te doen opvolgen, ook al hebben die bevelen op andere onderwerpen dan politie, belastingen of heeren- en cultuurdiensten betrekking. De onderwerpen, speciaal in de instructie der Distrikts hoofden genoemd, behooren hiertoe in de eerste plaats ²; terwijl voorts het dorps hoofd in zijn gebied toezicht moet houden op alle Gouvernementseigendommen: wegen, bruggen, gebouwen, enz. en, zoo noodig, zijne medewerking moet verleen en aan alle ambtenaren met speciale diensttakken belast ³.

De bemoeienissen van de dorps hoofden met de zuiver gemeentelijke belangen zullen, om herhaling te vermijden, ter sprake komen bij de behandeling der gemeentelijke huishouding in § 8 en bij den invloed van den gemeentelijken band op de ingezetenen in § 9.

§ 5. De leden van het dorpsbestuur.

Onder den naam „leden van het dorpsbestuur” verstaat men, in de Indische administratieve taal, de personen in de gemeente belast

¹ Voor de residentien, alwaar de Gouvernementskoffiecultuur niet meer bestaat, ontbreekt deze bepaling.

² Vergl. boven p. 46, noot 4.

³ Zie Nederburgh, t. a. p., p. 429.

met bepaalde ambtelijke functiën, welke personen, elk wat zijne functiën betreft, het dorps hoofd in het bestuur der gemeente ter zijde staan, en diens bevelen moeten opvolgen. Terwijl het dorps hoofd de volheid van het gemeentebestuur in zich vereenigt, zijn de werkzaamheden der leden van het dorpsbestuur, onder zijne leiding en bevelen, tot de hun speciaal opgedragen taak beperkt, waarbij men echter in het oog moet houden, dat die taak, als niet wettig omschreven, doch op het gewoonterecht berustende, steeds iets onbestemds en zwevends heeft, en in elk geval daarbij niet te denken valt aan scherp afgebakende bevoegdheden, als de wethouders of de ambtenaren b.v. in eene Nederlandsche gemeente bezitten. Veel hangt ten deze ook af van de persoonlijkheden. Er zijn dorps hoofden, die bijna alles zelf afdoen, en anderen, die bijna alle zaken aan de leden van het dorpsbestuur overlaten om naar eigen inzicht te behandelen ¹. In het Javaansch noemt men deze leden van het dorpsbestuur: djoendjang krawat, prabot désâ, parèntah désâ ², sarikat ³ désâ, kontjâ, kapâlâ-kapâlâ, poenggâwâ, enz., in het Soendaasch: pangkat, en in het Madoereesch: apèl ⁴.

In Bantam wordt als lid van het dorpsbestuur in de eerste plaats genoemd, de pangiwa, pawar, panglakoe of marinjoe, belast met het overbrengen der bevelen van het dorps hoofd aan de bevolking, en het toezicht op de uitvoering dier bevelen, in het bijzonder wat de verplichte diensten betreft. In de gehuchten onder eigen bestuur treedt hij als plaatsvervanger van het dorps hoofd op. Voorts heeft men in die residentie de pangoeloe of amil, d. w. z. de dorpsgeestelijke, in dorpen waar eene moskee voor het Vrijdaggebed bestaat, bijgestaan door één of meer këtib's, modin's en mërbot's. Men zoude den dorpsgeestelijke kunnen noemen het intellectueele element in het dorpsbestuur. Hij is schoolmeester, zorgt voor de vaccine, de gemeentewerken, die eene zekere technische kennis vereischen, en, waar geen afzonderlijke bestuurders voor de waterverdeeling of de functiën van dorps-

¹ Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 18, geeft een voorbeeld van een adjunct-dorps hoofd, die niet anders te doen had dan te zorgen voor de behoorlijke levering van gras ten behoeve van het paard van zijn chef.

² Onder de uitdrukking parèntah désâ, wordt echter veelal ook het dorps hoofd begrepen.

³ Van het Arab. sjarikah, d. i. „maatschap”.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 190 en vv., 243; Van Marle, t. a. p., p. 5; Massink, t. a. p., p. 19, en de Woordenboeken s. vv.

schrijver ¹ zijn aangewezen, is hij ook daarmede belast ². Eindelijk worden als leden van het dorpsbestuur vermeld de *djagakërsa*, *barisan*, *pabaris*, *kapëtëngan*, *pantjalang* of *singapati*, een politie-beambte, die tevens de gevangenen begeleidt, en als boodschapper en brievenbesteller fungeert ³, en de *djoeroetoelis* of dorpschrijver, belast met het aanhouden der administratie, de statistiek en het schrijven van brieven of rapporten ⁴. Bij de Badoej's wordt het dorps hoofd in zijne functiën bijgestaan door den *girang seurat* en den *pangasoch kokolot*, ook eenvoudig *kokolot* geheeten. Eerstgenoemde is de adjunct en overbrenger der bevelen van het dorps hoofd; laatstgenoemde regelt de zaken met de zoogenaamde „buitengehuchten“, die elk door een door de bevolking gekozen *djaro dangka* worden bestuurd, bijgestaan door *pangiwa's* of *marinjoe's* (zie boven). Ook oefenen het dorps hoofd, de *girang seurat* en de *pangasoch kokolot*, bijgestaan door eenige voorname, meest oude, personen,

¹ 5313 gemeenten hebben geen schrijver. Zie Holle, t. a. p., p. 281.

² Zie Resumé van Bantam, p. 9; Eindresumé, dl. III, p. 259, 263 en vv.; Proeve, enz., p. 1912 en vv. Wat hier omtrent de functiën der dorpsgeestelijken is gezegd, geldt voor geheel Java en Madoera, en zal korthedshalve bij de andere gewesten niet worden herhaald. Voor nadere bijzonderheden wordt verwezen naar mijne *Moh. Geestelijkheid*, p. 19 en vv. In gemeenten, voor een groot gedeelte uit Christenen bestaande, heeft men dikwijls naast den Mohammedaanschen dorpsgeestelijke een ouderling (Jav. *pinitoewā* (N) of *pinisōpoe* (K), Mal. *pēntoewa*) der kerk in het dorpsbestuur opgenomen met ongeveer dezelfde functies, wat zijne geloofsgenooten betreft. Waar de gemeente geheel uit Christenen bestaat, ontbreekt de Mohammedaansche dorpsgeestelijke, en heeft somtijds in het bestuur ook geen ouderling zitting, b.v. in Modjowarno. Zie Hekmeyer, t. a. p., p. 20 en vv.

³ Als distinctief draagt hij een kapmes en een stuk touw. Wanneer in den vervolge van den politie-beambten der gemeenten zal worden gesproken, zullen korthedshalve de functiën van begeleider der gevangenen en van boodschapper en brievenbesteller niet worden herhaald.

⁴ Zie Resumé van Bantam, p. 8 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 221; Ind. Stbl. 1900 N° 126. De omvang der werkzaamheden van de dorpschrijvers loopt zeer uiteen, niet slechts omdat de eene gemeente groter is, en eene meer ingewikkelde administratie eischt dan de andere, maar ook omdat in de eene gemeente de taak van den schrijver lichter wordt opgevat dan in de andere. Er zijn gemeenten, waar men elk jaar vele honderden vellen papier vol schrijft, en anderen, waar zoo goed als alle behoorlijke administratie schijnt te ontbreken. Zie Nederburgh, t. a. p., p. 429, 430; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 104, en vergl. ook Wijbrands: *Geen papier in de desa*, in de Indische Gids, Jaargang 1900, dl. I, p. 584 en vv. Over de gemeentelijke administratie op Bali, zie Liefcrinck, t. a. p., p. 308 en vv. en 322 en vv.

met den titel van parëkan, nog eene huishoudelijke rechtspraak uit onder de Badoej's ¹.

In Buitenzorg (Bloeboer) telt het dorpsbestuur van 2 tot 6 wakil-loerah's of adjunct-dorpshoofden, een amil of dorpsgeestelijke met één of meer wakil-amil's of adjuncten, somtijds een djoeroetoelis of schrijver, en altijd een groot aantal pantjalang's of politie-beambten.

In de Preanger-Regentschappen heeft men: de wakil, panglakoe of parèntah, ook koewoe lëtik, d.i. onderdorpshoofd, geheeten, d. w. z. de adjunct van het dorpshoofd, en zijn vervanger in de dorpen of gehuchten, waar hij niet resideert; de amil of lëbé², d.i. de dorpsgeestelijke; de pantjalang of polisi, d.i. de politie-beambte; de kapala slokan of oelo-oelo voor de waterverdeeling; de djoeroetoelis of schrijver; de mandor voor de koffiecultuur, en eenige bijloopers of helpers, zonder bepaalde functiën, poendoeh of kěbajan geheeten ³.

In Krawang is de djoeroetoelis of dorpsschrijver in sommige gemeenten tevens de adjunct en eventuele vervanger van het dorpshoofd. In andere gemeenten is dit één der hier beneden te bespreken oudsten, kamitoewa of toewa-toewa geheeten. De politie-beambte heet galandang of pantjalang, de dorpsgeestelijke amil, lëbé of pagawé; terwijl voorts het dorpshoofd eenige personen onder zich heeft, om hem in het algemeen, en niet in speciale functiën, bij te staan, welke personen parèntah of marinjoe genoemd worden ⁴.

Cheribon is het rijkst aan verschillende soorten van dorpsbestuurders. De meest voorkomenden zijn vooreerst de zoogenaamde sēsaka lima, namelijk de ngabèhi voor de cultures, de ngalam-bang voor de verplichte diensten, de raksaboemi voor de irrigatie, de ngoetjapgawé voor de wegen, en de panglima voor de openbare reinheid ⁵. In sommige gemeenten is de ngabèhi tevens adjunct en vervanger van het dorpshoofd; in anderen is

¹ Zie Jacobs en Meijer, t. a. p., p. 30, 31, 46, 47.

² Soms ook pangoeloë geheeten, in welk geval hij als adjunct een kalipah naast zich heeft.

³ Van Marle, t. a. p., p. 4 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 225 en vv., Kinder de Camareeq, t. a. p., p. 269.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 224, 225.

⁵ De functiën dezer vijf personen worden echter ook wel anders opgegeven. Vermoedelijk loopen zij in de verschillende gemeenten min of meer uiteen.

dit de raksaboemi, en in weder anderen is een afzonderlijk bestuurder met deze functiën belast, onder den naam van kliwon, bahoe of parèntah kolot. Elk der sēsaka lima is, behalve met de bovengenoemde functiën in de geheele gemeente, ook nog belast met die van hoofd van één der vijf groepen (golongan) van dienstplichtigen, waarin de bevolking van de meeste, althans van de groote, gemeenten verdeeld is, en waarvan iedere groep op een vasten dag der Javaansche week moet uitkomen ¹. Om die reden worden de titularissen ook wel eens naar den dag der week genoemd, waarop zij met hunne groep in functie zijn. Zoo vind ik b.v. den ngalambang wel eens als pon, en den ngoetjapgawé wel eens als pahing betiteld ². In enkele gemeenten heeft men de Mohammedaansche week van zeven dagen voor de groepverdeeling aangenomen, en is de bevolking in zeven groepen gesplitst. Als belangrijke elementen in het dorpsbestuur moeten verder genoemd worden: de djoeroetoelis of dorpschrijver, de glondong, polisi, pantjalang, patrol of paboeroe, d. w. z. de politie-beambte, de patok balé of concierge van het gemeentehuis, en de lëbé of dorpsgeestelijke, soms këtib getiteld. Naast en onder deze fonctionnarissen staan echter nog anderen van mindere betekenis en met zeer verschillende titels en bevoegdheden. Zoo heeft in groote gemeenten soms de dorpschrijver een adjunct, bijzonder belast met de statistiek, en djoeroetoelis përobahan geheeten. Waar een këtib aanwezig is, heeft hij eenige kaoem's als helpers. Sommige kringhoofden hebben adjuncten met de titels van loeloegoch, parèntah, loerah of kolot powé. De adjunct van den raksaboemi heet echter elders major; die van den ngoetjapgawé, kapala djalan of èmrat (van het Hollandsche „heemraad“). Waar de Gouvernementskoffiecultuur bestaat, heeft men als bijzondere beambten daarvoor de loerah kopi of de mandor kopi, en soms ook een èmrat. In onder eigen bestuur staande gehuchten, heeft men als hoofden bĕkĕl's, kĕbajan's, kliwon's of loerah tjantilan's; terwijl eindelijk de prijaji's als boden en volgelingen zonder bepaalde functies bekend zijn ³. In

¹ Soms schijnen deze groepen elk in een bepaald gedeelte der gemeente te wonen. Dit moet ik opmaken uit het feit, dat golongan ook wel door „kring” vertaald wordt, en de sēsaka lima „kringhoofden” genoemd worden.

² Ook op Bali bestaat eene dergelijke titulatuur. Zie Liefcrineck, t. a. p., p. 305, 306.

³ Het gebruik van het woord prijaji, in den zin van „ambtenaar van het Gouvernement of van den Vorst”, en in afgeleide beteekenis van „iemand van

de Zuidelijke streken der residentie komen over het algemeen minder bestuurders voor dan in de Noordelijke. Intusschen worden in het geheele gewest slechts de sēsaka lima, de dorpschrijver, de dorpsgeestelijke, en de patok balé in zooverre als de hoofdbestuurders beschouwd, dat deze met het dorps hoofd eene soort van bestuursraad vormen¹.

Regelmatiger zijn over het algemeen de gemeentebesturen in Midden- en Oost-Java ingericht.

De adjunct, en zoo noodig vervanger, van het dorps hoofd is de kamitoewā (N) of kamisēpoe (K), ook bēkēl of bahoe, en een enkele maal pētīnggi geheeten. De kēbajan is de overbrenger der bevelen van het dorps hoofd, en belast met de oproeping der dienstplichtigen of van alle anderen, die voor het hoofd moeten verschijnen. De djāgābājā, kapētēngan, tamping, palang of polisi is de politie-beambte. De dorpsgeestelijke heet gewoonlijk kaoem, mērbot, kajjim of lēbé; de dorpschrijver djoeroetoelis of tjarik. Nevens deze vijf, bijna overal voorkomende, personen heeft men echter in vele gemeenten nog andere bestuurders met zeer uiteenlopende titels en functiën. Waar b.v. de waterverdeling van veel belang is, heeft men daarvoor veelal een oeloe-oeloe, kapālā bēndoengan, pangoeloe banjoe of toewāwā; elders belast zich hiermede de dorpsgeestelijke of één der andere bestuurders. Waar bijzonder toezicht op het vee noodig is, heeft men daarvoor een kapālā intjing, kapālā angon of tjangok. Voor de koffiecultuur heeft men elders een mandor kopi. Oetjēng is in vele streken de titel van de hoofden der gehuchten; in anderen heeten deze kamitoewā, bahoe, bēkēl of kēbajan. In sommige gemeenten is een oemboel belast met de zorg voor de wachtdiensten, en zoo heeft men allerlei, plaatselijk verschillende, betrekkingen en titels. In de meergeciteerde regeling van Kedoe is bepaald, dat aldaar in de dorpen slechts de ambten van kamitoewā, kēbajan,

rang en aanzien", gelijk in Midden-Java en op Madoera, in den vorm pradjēudjih, is in de Soenda-landen niet inheemsch. Het Soendasche equivalent is kapala; terwijl in sommige streken van West-Java prijaji zelfs niet eens een lid van het dorpsbestuur, maar een brievenbesteller of postillon beteekent. Zie mijne Inlandsche Rang en Titels op Java en Madoera, p. 92, 93.

¹ Van Oosterzee, t. a. p., p. 392 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 99, 227 en vv.; Nederburgh, t. a. p., p. 430, 431; Bijdrage tot de kennis van de dessa-inrichtingen in Cheribon, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaargang 1861, dl. II, p. 6 en vv.

tamping, kaoem en tjarik mogen voorkomen, en in de gehuchten slechts die van këbajan, tamping en kaoem. In Japara en Rembang zijn op dezelfde wijze de ambten in de dorpen en de gehuchten beperkt, met dit onderscheid, dat in eerstgenoemd gewest de politie-beambte kapëtëngan, en in laatstgenoemd djägâbâjâ heet; terwijl de dorpsgeestelijke in beiden den titel van modin voert, en in Rembang ook een kamitoewâ als hoofd van een gehucht kan geplaatst zijn ¹. In enkele gemeenten van Semarang vormen, bij afwezen van het dorps hoofd, de kamitoewâ, de këbajan's, de modin en eenige voorname ingezetenen eene soort van bestuursraad, en soortgelijke raden van leden van het dorpsbestuur staan ook hier en daar in Rembang, Kediri en Soerabaja het dorps hoofd ter zijde ².

In Banjoewangi is de modin de eventueele vervanger van het dorps hoofd; terwijl verder het dorpsbestuur bestaat uit één of meer koewoe's, die elk een bepaald gedeelte van het dorp of een gehucht onder hun toezicht hebben. Deze toestand wordt nergens anders aangetroffen ³.

Op Madoera eindelijk heeft men in den regel slechts de vijf normale functionarissen: de kamëtoewah, de këbadjan, de polisi ⁴, de tjarèk en de modin ⁵.

Intusschen zoude het eene verkeerde opvatting zijn, indien men het meerdere of mindere getal der in eene gemeente gebruikelijke titels als maatstaf wilde nemen voor het totale aantal bestuurders. Immers behoeft elke titel volstrekt niet door één persoon te worden gedragen; maar is het op zich zelf evengoed mogelijk, dat er b.v.

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 239 en vv.; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 17 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 334 en vv.; Gewestelijke regelingen van Kedoe, Japara en Rembang, geciteerd hierboven p. 14, noot 1; Moh. Geestelijkheid, p. 19; Proeve, enz., p. 1911, 1913, 1916, 1917, 1938; De desa-regeling van Modjowangi, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. I (1888), p. 228, 229.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 235, 236, 237, 238.

³ Zie Mededeelingen omtrent Banjoewangi, p. 347.

⁴ Soms, in specialen zin apël geheeten. Het gebruik van dit woord in den algemeenen zin van lid van het dorpsbestuur (zie boven p. 53) en tevens in den specialen zin van politie-beambte, laat zich verklaren doordat, onder het Vorstenbestuur, in de meeste gemeenten de politie-beambten de eenige leden van het dorpsbestuur waren. Eerst bij de reorganisatie schijnen de verschillende functies in het dorpsbestuur door ons te zijn gesplitst, en aan verschillende titularissen opgedragen. Zie Van Vleuten, t. a. p., p. 6 en vv.; Massink, t. a. p., p. 60.

⁵ Eindresumé, dl. III, p. 243; Van Vleuten, t. a. p., p. 7 en vv.

één kamitoewā, kēbajan of djāgābājā is, als dat er vijf of tien zijn. Alleen het ambt van schrijver is in den regel slechts aan één persoon toevertrouwd ¹. Het totale aantal dorpsbestuurders hangt vooreerst af van de grootte der gemeente, of zij veel, dan wel weinig gehuchten met eigen bestuursleden heeft, en of zij, in de Soendalanden en op Madoera, uit veel of weinig agglomeraties van woningen bestaat. Elders heeft men kamitoewā's of kēbajan's voor speciale functiën in de gemeente, als heerendiensten, cultures, irrigatie, grondverdeeling, enz. Men voegt dan achter den titel veelal die functiën. Zooveel is zeker, dat van ouds bijna overal eene neiging bestond tot opdrijving van het aantal leden van het dorpsbestuur, niet het minst daar, waar bij de verkiezingen van dorpschoufden, door de kandidaten beloften moesten worden gedaan aan hunne vrienden, of wanneer een dorpschoufd zijnen invloed in de gemeente wilde versterken door nieuwe betrekkingen voor zijne vrienden in het leven te roepen. Daar aan al die betrekkingen vrijstelling van verplichte diensten verbonden was, kan men gemakkelijk begrijpen, welken omvang dit kwaad moest aannemen. In gemeenten met communaal bezit van bouwgronden kwam daarbij nog, dat al die nuttelooze bestuurders zoo geen grootere dan toch gewone aandeelen erlangden voor hunne zoogenaamde behartiging der gemeentebelangen, en juist het gemak van aldus op kosten der gemeente vrienden te begunstigen, maakte in bedoelde gemeenten de zaak nog bedenkelijker, dan waar zuiver individueel bezit van bouwgronden bestond ². In geen gewest was echter ten deze de toestand ongunstiger dan in Cheribon ³. Reeds in 1838 werd door den toenmaligen Resident van Cheribon de aandacht der Regeering op deze misstanden

¹ Volgens Holle, t. a. p., p. 281, zouden er slechts 4429 gemeenten bestaan met meer dan één schrijver.

² Zie Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 16 en 23; Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 343; Grondbezit en desabestuur op Java, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. XVI (1899), p. 568; Schmalhausen, t. a. p., p. 30, 31; Bijdrage, enz., p. 6.

³ Ik vind aldaar melding gemaakt van gemeenten, waar vroeger het dorpschoufd en de leden van het dorpsbestuur te zamen 321, 196, 175 of 87 bouw sawah's in gebruik hadden; terwijl voor alle andere ingezetenen te zamen respectievelijk slechts 86, 67, 53 en 8 bouw overbleven. Zie Eindresumé, dl. I, p. 73 en 95. In 1867 berichtte nog de Resident van Cheribon, dat in sommige gemeenten het getal bestuurders grooter was dan dat der ambtelooze burgers. Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 190. Holle, t. a. p., p. 276, schat het aantal leden van het dorpsbestuur over geheel Java in 1892 op ongeveer 253000.

gevestigd, doch zonder veel gevolg ¹. Ook latere pogingen leidden tot geene afdoende verbetering, totdat eindelijk bij de hierboven ² vermelde regelingen voor geheel Java en Madoera aan het kwaad een einde werd gemaakt.

Bij die regelingen namelijk werd voor alle gewesten, behalve voor de Preanger-Regentschappen, voor de afdeeling Trenggalek, van Kediri, en voor Madoera, het totaal aantal leden, dat het dorpsbestuur hoogstens mocht tellen, in eene vaste verhouding gebracht tot de mannelijke bevolking in de gemeente of in hare gehuchten aanwezig, en zoo ook, behalve in Krawang en Soerabaja, het maximum van het aantal bestuursleden vastgesteld, dat in eenige gemeente of gehucht, hoe volkrijk ook, aanwezig mocht zijn. In de grootste gemeenten kan dien ten gevolge thans het getal bestuursleden hoogstens bedragen: in Bantam 10, in Cheribon 54, in Tegal 23, in Pekalongan 25, in Banjoemas 31, in Bagelen 31, in Kedoe 19, in Semarang 30, in Japara 39, in Rembang 22, in Madioen 23, in Kediri (behalve in Trenggalek) 21, in Pasoeroean 21, in Probolinggo 21 en in Besoeki 22. Op dezelfde wijze werd als grootste aantal bestuurders van eenig gehucht aangenomen: in Bantam 1, in Cheribon 10, in Tegal 6, in Pekalongan 7, in Banjoemas en Bagelen 10, in Kedoe 5, in Semarang 10, in Japara 13, in Rembang 6, in Madioen 10, in Kediri (behalve in Trenggalek) 3, in Pasoeroean en Probolinggo 7, en in Besoeki 10 ³. Het verschil in deze

¹ Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 189.

² Zie boven, p. 14 noot 1.

³ De volledige regeling is voor

BANTAM.

In gemeenten met					2 leden van het dorpsbestuur				
minder dan	20	werkbare mannen	hoogstens						
20 tot	39	"	"	"	3	"	"	"	"
40 "	59	"	"	"	4	"	"	"	"
60 "	99	"	"	"	5	"	"	"	"
100 "	149	"	"	"	6	"	"	"	"
150 "	199	"	"	"	7	"	"	"	"
200 "	249	"	"	"	8	"	"	"	"
250 "	299	"	"	"	9	"	"	"	"
300 en daarboven	"	"	"	"	10	"	"	"	"

In de gemeenten van het Zuidelijke gedeelte der residentie kan voor elk afgelegd gehucht 1 bestuurder meer worden genomen, en in de binnenlanden van Bajah kan elk gehucht worden beschouwd als eene afzonderlijke gemeente

KRAWANG.

In gemeenten met					4 leden van het dorpsbestuur				
25 of minder		werkbare mannen	hoogstens						
26 tot en met	50	"	"	"	5	"	"	"	"
51 " " "	75	"	"	"	6	"	"	"	"

maxima vindt zijne verklaring in de afwijkende plaatselijke toestanden met betrekking tot het terrein, den meerderen of minderen

en zoo vervolgens, met opklimming van 1 lid per 25 werkbare mannen of minder. In de gehuchten of complexen van gehuchten kan per 25 of minder werkbare mannen hoogstens 1 lid van het dorpsbestuur worden aangesteld, behoudens dat in gehuchten met meer dan 25 werkbare mannen, en verder dan 1 paal van het hoofddorp verwijderd, bovendien 1 oudste en 1 geestelijke kunnen aanwezig zijn.

CHERIBON.

In gemeenten met					
30 of minder	werkbare mannen hoogstens	4 leden van het dorpsbestuur			
31 tot en met 60	" " "	5	"	"	"
61 " " " 90	" " "	6	"	"	"
91 " " " 150	" " "	7	"	"	"
151 " " " 210	" " "	8	"	"	"
211 " " " 270	" " "	10	"	"	"
271 " " " 330	" " "	12	"	"	"
331 " " " 390	" " "	14	"	"	"
391 " " " 480	" " "	16	"	"	"
481 " " " 600	" " "	18	"	"	"
601 " " " 750	" " "	20	"	"	"
751 " " " 930	" " "	24	"	"	"
931 " " " 1140	" " "	30	"	"	"
1141 " " " 1380	" " "	36	"	"	"
1381 " " " 1630	" " "	42	"	"	"
1631 " " " 1900	" " "	48	"	"	"
1901 en meer	" " "	54	"	"	"

In gehuchten of complexen daarvan met

10 of minder	werkbare mannen hoogstens	1 lid van het dorpsbestuur			
11 tot en met 30	" " "	2 leden	"	"	"
31 " " " 60	" " "	3	"	"	"
61 " " " 90	" " "	4	"	"	"
91 " " " 150	" " "	5	"	"	"
151 " " " 210	" " "	6	"	"	"
211 " " " 270	" " "	8	"	"	"
271 " " " 330	" " "	10	"	"	"

TEGAL.

In gemeenten met					
30 of minder	werkbare mannen hoogstens	4 leden van het dorpsbestuur			
31 tot en met 45	" " "	5	"	"	"
46 " " " 60	" " "	6	"	"	"
61 " " " 90	" " "	7	"	"	"
91 " " " 150	" " "	8	"	"	"
151 " " " 250	" " "	10	"	"	"
251 " " " 350	" " "	12	"	"	"
351 " " " 500	" " "	14	"	"	"
501 " " " 650	" " "	16	"	"	"
651 " " " 800	" " "	18	"	"	"
801 " " " 950	" " "	20	"	"	"
951 en daarboven	" " "	23	"	"	"

omvang der gemeentelijke huishouding, enz. In Krawang en Soerabaja is wel eene vaste verhouding aangenomen, maar geen maximum; in de Preanger-Regentschappen, Trenggalek en Madoera bestaat zelfs geene

In gehuchten met					
15 of minder		werkbare mannen	hoogstens	1 lid	van het dorpsbestuur
16 tot en met	30	"	"	2 leden	" " "
31 " " "	50	"	"	3 " " "	"
51 " " "	100	"	"	4 " " "	"
101 " " "	150	"	"	5 " " "	"
151 en daarboven		"	"	6 " " "	"

PEKALONGAN.

In gemeenten met					
30 of minder		werkbare mannen	hoogstens	4 leden	van het dorpsbestuur
31 tot en met	45	"	"	5 " " "	"
46 " " "	60	"	"	6 " " "	"
61 " " "	90	"	"	7 " " "	"
91 " " "	150	"	"	9 " " "	"
151 " " "	250	"	"	12 " " "	"
251 " " "	350	"	"	14 " " "	"
351 " " "	450	"	"	16 " " "	"
451 " " "	600	"	"	18 " " "	"
601 " " "	750	"	"	20 " " "	"
751 " " "	950	"	"	22 " " "	"
951 en meer		"	"	25 " " "	"

In gehuchten met					
10 of minder		werkbare mannen	hoogstens	1 lid	van het dorpsbestuur
11 tot en met	45	"	"	2 leden	" " "
46 " " "	60	"	"	3 " " "	"
61 " " "	90	"	"	4 " " "	"
91 " " "	120	"	"	5 " " "	"
120 en daarboven		"	"	7 " " "	"

BANJOEMAS EN BAGELEN.

In gemeenten met					
30 of minder		werkbare mannen	hoogstens	4 leden	van het dorpsbestuur
31 tot en met	45	"	"	5 " " "	"
46 " " "	60	"	"	6 " " "	"
61 " " "	90	"	"	7 " " "	"
91 " " "	150	"	"	9 " " "	"
151 " " "	210	"	"	12 " " "	"
211 " " "	270	"	"	14 " " "	"
271 " " "	330	"	"	17 " " "	"
331 " " "	390	"	"	19 " " "	"
391 " " "	480	"	"	21 " " "	"
481 " " "	600	"	"	24 " " "	"
601 " " "	750	"	"	26 " " "	"
751 " " "	930	"	"	28 " " "	"
931 " " "	1100	}	"	31	" " "
en in Bagelen					
tot en met	1140				

vaste verhouding tot het aantal werkbare mannen. In eerstgenoemd gewest moet intusschen door het betrokken Distrikthoofd in iedere

In gehuchten of complexen daarvan met				
10 of minder	werkbare mannen	hoogstens	1	lid van het dorpsbestuur
11 tot en met 30	"	"	2	leden " " "
31 " " " 45	"	"	3	" " " "
46 " " " 60	"	"	4	" " " "
61 " " " 90	"	"	5	" " " "
91 " " " 150	"	"	7	" " " "
151 " " " 210	"	"	10	" " " "

KEDOR.

In gemeenten met				
30 of minder	werkbare mannen	hoogstens	4	leden van het dorpsbestuur
31 tot en met 45	"	"	5	" " " "
46 " " " 60	"	"	6	" " " "
61 " " " 90	"	"	7	" " " "
91 " " " 150	"	"	9	" " " "
151 " " " 210	"	"	12	" " " "
211 " " " 270	"	"	14	" " " "
271 " " " 330	"	"	17	" " " "
331 " " " 390	"	"	19	" " " "

In gehuchten met				
10 of minder	werkbare mannen	hoogstens	1	lid van het dorpsbestuur
10 tot en met 60	"	"	3	leden " " "
61 of meer	"	"	5	" " " "

SEMARANG.

In gemeenten met				
30 of minder	werkbare mannen	hoogstens	4	leden van het dorpsbestuur
31 tot en met 60	"	"	5	" " " "
61 " " " 90	"	"	6	" " " "
91 " " " 150	"	"	7	" " " "
151 " " " 210	"	"	8	" " " "
211 " " " 270	"	"	10	" " " "
271 " " " 330	"	"	12	" " " "
331 " " " 390	"	"	14	" " " "
391 " " " 480	"	"	16	" " " "
481 " " " 600	"	"	18	" " " "
601 " " " 750	"	"	20	" " " "
751 " " " 930	"	"	24	" " " "
931 " " " 1100	"	"	30	" " " "

In gehuchten met				
10 of minder	werkbare mannen	hoogstens	1	lid van het dorpsbestuur
11 tot en met 30	"	"	2	leden " " "
31 " " " 60	"	"	3	" " " "
61 " " " 90	"	"	4	" " " "
91 " " " 150	"	"	5	" " " "
151 " " " 210	"	"	6	" " " "
211 " " " 270	"	"	8	" " " "
271 " " " 330	"	"	10	" " " "

gemeente het bestaande aantal bestuurders worden onderzocht, en voorts bij elke geschikte gelegenheid worden nagegaan, of ver-

JAPARA.

In gemeenten met		volwassen mannen hoogstens			3 leden van het dorpsbestuur			
29 of minder								
30 tot en met	59	"	"	"	4	"	"	"
60	99	"	"	"	5	"	"	"
100	149	"	"	"	6	"	"	"
150	199	"	"	"	7	"	"	"
200	249	"	"	"	9	"	"	"
250	299	"	"	"	10	"	"	"
300	399	"	"	"	12	"	"	"
400	499	"	"	"	14	"	"	"
500	599	"	"	"	16	"	"	"
600	699	"	"	"	18	"	"	"
700	849	"	"	"	21	"	"	"
850	999	"	"	"	24	"	"	"
1000	1199	"	"	"	27	"	"	"
1200	1399	"	"	"	30	"	"	"
1400	1649	"	"	"	33	"	"	"
1650	1899	"	"	"	36	"	"	"
1900	2200	"	"	"	39	"	"	"

In gehuchten met

14 of minder		volwassen mannen hoogstens			1 lid	van het dorpsbestuur		
15 tot en met	29	"	"	"	2 leden	"	"	"
30	59	"	"	"	3	"	"	"
60	119	"	"	"	4	"	"	"
120	199	"	"	"	5	"	"	"
200	299	"	"	"	6	"	"	"
300	399	"	"	"	8	"	"	"
400	549	"	"	"	11	"	"	"
550	700	"	"	"	13	"	"	"

REMBANG.

In gemeenten van		werkbare mannen hoogstens			5 leden van het dorpsbestuur			
29 of minder								
30 tot en met	49	"	"	"	6	"	"	"
50	74	"	"	"	7	"	"	"
75	99	"	"	"	8	"	"	"
100	149	"	"	"	9	"	"	"
150	199	"	"	"	10	"	"	"
200	249	"	"	"	11	"	"	"
250	299	"	"	"	13	"	"	"
300	399	"	"	"	15	"	"	"
400	499	"	"	"	17	"	"	"
500	749	"	"	"	20	"	"	"
750	1000	"	"	"	22	"	"	"

In gehuchten met

14 of minder		werkbare mannen hoogstens			1 lid	van het dorpsbestuur		
15 tot en met	29	"	"	"	2 leden	"	"	"
30	49	"	"	"	3	"	"	"

meerdering dan wel vermindering noodig is. De uitkomsten van dit onderzoek worden door het Distriktshoofd in een register opge-

50 tot en met	99	werkbare mannen	hoogstens	4 leden van het dorpsbestuur
100 " " "	149	" " "	"	5 " " "
150 " " "	250	" " "	"	6 " " "

MADIOEN.

In gemeenten met				
30 of minder		werkbare mannen	hoogstens	4 leden van het dorpsbestuur
31 tot en met	45	" " "	"	5 " " "
46 " " "	60	" " "	"	6 " " "
61 " " "	90	" " "	"	7 " " "
91 " " "	120	" " "	"	8 " " "
121 " " "	200	" " "	"	10 " " "
201 " " "	300	" " "	"	13 " " "
301 " " "	450	" " "	"	16 " " "
451 " " "	650	" " "	"	19 " " "
651 " " "	900	" " "	"	23 " " "

In gehuchten met				
10 of minder		werkbare mannen	hoogstens	1 lid van het dorpsbestuur
11 tot en met	45	" " "	"	2 leden " " "
46 " " "	60	" " "	"	3 " " "
61 " " "	90	" " "	"	4 " " "
91 " " "	120	" " "	"	5 " " "
121 " " "	200	" " "	"	7 " " "
201 " " "	300	" " "	"	10 " " "

KEDIRI (behalve TRENGGALEK).

In gemeenten met				
30 of minder		werkbare mannen	hoogstens	4 leden van het dorpsbestuur
31 tot en met	45	" " "	"	5 " " "
46 " " "	60	" " "	"	6 " " "
61 " " "	90	" " "	"	7 " " "
91 " " "	150	" " "	"	9 " " "
151 " " "	210	" " "	"	12 " " "
211 " " "	270	" " "	"	14 " " "
271 " " "	330	" " "	"	17 " " "
331 " " "	390	" " "	"	19 " " "
391 " " "	450	" " "	"	21 " " "

In gehuchten met				
10 of minder		werkbare mannen	hoogstens	1 lid van het dorpsbestuur
11 tot en met	60	" " "	"	3 leden " " "
61 of meer		" " "	"	5 " " "

SOERABAJA.

In gemeenten met				
6 of minder		volle heerendienstplichtigen		geen leden v.h. dorpsbestuur
7 tot en met	10	" " "	hoogstens 1 lid	" "
11 " " "	15	" " "	" 2 leden	" "
16 " " "	25	" " "	" 4 " "	" "
26 " " "	50	" " "	" 5 " "	" "
51 " " "	75	" " "	" 6 " "	" "
76 " " "	100	" " "	" 7 " "	" "

nomen. In Trenggalek en op Madoera wordt het getal bestuursleden voor elke gemeente na onderzoek door den Resident bepaald. Intusschen had ook op Madoera het gebruik reeds te voren eene zekere verhou-

en voorts, voor elke 50 daarboven, 1 lid van het dorpsbestuur meer. In gehuchten met minder dan 7 volle heerendienstplichtigen kan hoogstens 1 lid van het dorpsbestuur als hoofd aanwezig zijn, en overigens geldt voor de gehuchten dezelfde schaal als voor het hoofddorp.

PASOEROEAN.

In gemeenten met		werkbare mannen hoogstens		4 leden van het dorpsbestuur	
30 of minder					
31 tot en met	45	"	"	5	" " " "
46	" " "	60	" " "	6	" " " "
61	" " "	90	" " "	7	" " " "
91	" " "	120	" " "	8	" " " "
121	" " "	200	" " "	10	" " " "
201	" " "	300	" " "	12	" " " "
301	" " "	450	" " "	15	" " " "
451	" " "	650	" " "	18	" " " "
651	" " "	900	" " "	21	" " " "

In gehuchten met		werkbare mannen hoogstens		1 lid van het dorpsbestuur	
10 of minder					
11 tot en met	45	"	"	2 leden	" " "
46	" " "	60	" " "	3	" " " "
61	" " "	90	" " "	4	" " " "
91	" " "	120	" " "	5	" " " "
121	" " "	200	" " "	7	" " " "

PROBOLINGGO.

In gemeenten met		werkbare mannen hoogstens		4 leden van het dorpsbestuur	
30 of minder					
31 tot en met	45	"	"	5	" " " "
46	" " "	60	" " "	6	" " " "
61	" " "	90	" " "	7	" " " "
91	" " "	120	" " "	8	" " " "
121	" " "	200	" " "	10	" " " "
201	" " "	300	" " "	12	" " " "
301	" " "	450	" " "	15	" " " "
451	" " "	650	" " "	18	" " " "
651	" " "	900	" " "	21	" " " "

In gehuchten met		werkbare mannen hoogstens		1 lid van het dorpsbestuur	
10 of minder					
11 tot en met	45	"	"	2 leden	" " "
46	" " "	60	" " "	3	" " " "
61	" " "	90	" " "	4	" " " "
91	" " "	120	" " "	5	" " " "
121	" " "	200	" " "	7	" " " "

BESOEKI.

In gemeenten met		werkbare mannen hoogstens		4 leden van het dorpsbestuur	
30 of minder					
31 tot en met	45	"	"	5	" " " "

ding tot het bevolkingscijfer in de meeste gemeenten doen aan-
nemen ¹. Voor vermeerdering of vermindering der bestuurders zal
natuurlijk, ook aldaar en in Trenggalek, in elke gemeente eene aanlei-
ding of althans eene geschikte gelegenheid moeten worden afgewacht.

Ofschoon in den regel de gemeenten vrij zijn in de bepaling van
de titels en, mits binnen het maximum blijvende, ook van het
aantal der leden van het dorpsbestuur, zoo is toch in de bewuste rege-
lingen, zelfs waar geen maximum werd aangenomen, de richting
merkbaar om ten aanzien van beide punten eene zekere vastheid
in het leven te roepen. Zoo moet in Bantam, Japara en Rembang
het Hoofd van Plaatselijk Bestuur jaarlijks een register opmaken
van de samenstelling van het bestuur in elke gemeente en in elk
gehucht van zijne afdeeling, welk register door den Resident wordt
gearresteerd; terwijl, voor uitbreiding of wijziging der aldus vast-
gestelde formatie door de gemeente, toestemming van het Hoofd
van Plaatselijk Bestuur noodig is. In Bantam moet het hier be-
doelde register vóór den laatsten October, in Japara vóór den laatsten
September, en in Rembang vóór den laatsten Juli van elk jaar worden
ingediend aan den Resident. In Cheribon, Banjoemas en Bagelen
kunnen in geene gehuchten afzonderlijke bestuurders worden aange-
steld dan in bepaald aangegeven distrikten, onderdistrikten of gemeen-
ten, en in Cheribon, Banjoemas, Semarang, Japara, Rembang, Madioen,
Paseroean, Probolinggo en Besoeki niet, dan nadat het Hoofd van
Plaatselijk Bestuur vooraf de noodzakelijkheid van den maatregel
heeft erkend. Eindelijk moet overal het aantal der leden van het dorps-
bestuur worden aangeteekend, zoowel in het proces-verbaal der ver-

46 tot en met	60 werkbare mannen hoogstens	6 leden van het dorpsbestuur
61 " " "	90 " " "	7 " " " "
91 " " "	120 " " "	8 " " " "
121 " " "	200 " " "	10 " " " "
201 " " "	300 " " "	13 " " " "
301 " " "	450 " " "	16 " " " "
451 " " "	650 " " "	19 " " " "
651 " " "	900 " " "	22 " " " "

In gehuchten met

10 of minder	werkbare mannen hoogstens	1 lid van het dorpsbestuur
11 tot en met	45 " " "	2 leden " " "
46 " " "	60 " " "	3 " " " "
61 " " "	90 " " "	4 " " " "
91 " " "	120 " " "	5 " " " "
121 " " "	200 " " "	7 " " " "
201 " " "	300 " " "	10 " " " "

¹ Zie Massink, t. a. p., p. 60.

kiezing van een nieuw dorpshoofd als op diens akte van aanstelling.

Ook in een ander opzicht is in het ambtelijke standpunt der leden van het dorpsbestuur door de bewuste regelingen eene groote verbetering gebracht. Er bestond vroeger namelijk geene regelmaat in hunne benoeming en ontslag. Ofschoon art. 71 al. 1 van het Regeeringsreglement als de algemeene toestand onderstelt, dat niet slechts de hoofden, maar ook de „bestuurders“ der Inlandsche gemeenten door de bevolking worden gekozen, zoo kwam de feitelijke toestand daarmede van ouds slechts in betrekkelijk zeer weinige gemeenten overeen. De in de laatste alinea van bedoeld artikel geformuleerde uitzondering, dat de invoering van de verkiezing wordt achterwege gelaten, waar die niet overeenkomt met de instellingen des volks of met verkregen rechten, was, en is nog, ten aanzien van de leden van het dorpsbestuur, de algemeene regel. In West-Java, in Tegal, gelijk mede in enkele andere streken van Midden-Java, werden meestal de, in de volgende § te vermelden, „oudsten“ gekend bij de benoeming en het ontslag van de leden van het dorpsbestuur; maar het volgen van hun advies was niet verplichtend, en uit Cheribon wordt zelfs uitdrukkelijk gemeld, dat het dorpshoofd als gerechtigd werd beschouwd elk lid van het dorpsbestuur naar willekeur te benoemen of te ontslaan. Nieuw gekozen dorpshoofden ontsloegen aldaar dan ook in den regel, als eerste daad van gezag, alle leden van het dorpsbestuur, die niet tot hunne partij in de gemeente behoorden. Op Madoera stelden, onder het vorstenbestuur, de dorpshoofden eveneens naar willekeur de leden van het dorpsbestuur aan, en zetten ze af. Zelfs na de reorganisatie werd ten deze door hen meestal noch met de wenschen der gemeente rekening gehouden, noch van hunne handelingen aan de Europeesche ambtenaren of Inlandsche hoofden verantwoording gedaan, ofschoon het gewoonterecht, van ouds, althans kennisgave aan het distriktsbestuur vorderde. In vele gemeenten bestond eene formeele familieregeering, daar het dorpshoofd liefst zijne bloed- en aanverwanten tot leden van het dorpsbestuur koos. In Midden- en Oost-Java werd, bij benoeming of ontslag van een lid van het dorpsbestuur, wel is waar dikwijls door het dorpshoofd rekening gehouden met de wenschen van de gemeente of van de andere bestuurders; maar eene algemeene verplichting daartoe bestond evenmin als, waar oudsten gevonden werden, de verplichting tot het volgen van het advies dezer laatsten. Slechts sporadisch vond men vroeger in Bantam, de Preanger-Regentschappen, Cheribon, Tegal, Bagelen,

Semarang, Rembang, Madioen, Kediri, Soerabaja en Pasoeroean gemeenten, waar de leden van het dorpsbestuur allen of ten deele door de bevolking werden gekozen, veelal voor een korten termijn, b.v. één, twee of drie jaren. Alleen de betrekkingen van dorpsschrijver en van dorpsgeestelijke waren in die gemeenten vast. In Soerabaja bestaat zelfs hier en daar nog de instelling, dat de dienstplichtige ingezetenen gehouden zijn, zich om beurten met de functiën van lid van het dorpsbestuur te belasten, eene instelling alleen te verklaren door dat de, aan de betrekking verbonden, voordeelen niet opwegen tegen de werkzaamheden. In Semarang, Japara, Rembang, Madioen en Kediri stelde in sommige gemeenten het Distriktshoofd de leden van het dorpsbestuur aan, en ontsloeg ze. In enkele gemeenten van Bantam en Bagelen moest dit hoofd de aanstelling of het ontslag goedkeuren, of daarvan althans kennisgave ontvangen ¹.

Volgens de thans vigeerende gewestelijke regelingen worden echter overal, behalve in Rembang en Soerabaja, de leden van het dorpsbestuur door het dorps hoofd benoemd en ontslagen, in overleg met de kiesgerechtigden in de gemeente, welke benoeming of ontslag door het Distriktshoofd moet worden bekrachtigd. In Bantam is zelfs bekrachtiging door den Regent voorgeschreven, die, wat den dorpsgeestelijke betreft, vooraf het gevoelen van het hoofd der geestelijkheid in het regentschap inwint. In Madioen moet de Regent beslissen in geval van verschil van gevoelen tusschen het Distrikts- en het dorps hoofd. In alle gewesten houdt verder het Distriktshoofd een speciaal register aan van de namen der leden van het dorpsbestuur en van de redenen van hun ontslag. Alleen in Bagelen en Kedoe behoeven de redenen van ontslag niet in het register voor te komen. In Rembang is zelfs machtiging van den Regent en van den Europeeschen Controleur noodig, om van het aftreden van een lid van het dorpsbestuur in het register aanteekening te doen houden, welke machtiging eerst wordt verleend na onderzoek hunnerzijds der redenen van het aftreden.

De voordeelen, aan de ambten der leden van het dorpsbestuur verbonden, hingen vroeger, evenals hunne benoeming en hun ontslag, in verreweg de meeste streken af van het dorps hoofd. Ook

¹ Zie Van Vleuten, t. a. p., p. 6, 7; Van Oosterzee, t. a. p., p. 391; Massink, t. a. p., p. 19; Proeve, enz. p. 1911 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 278 en vv.; De residentie Kadoc, p. 68; Resumé van Bantam, p. 10. Slechts het ambt van dorpsschrijver bleef overal van ouds veelal in vaste handen. Zie Holle, t. a. p., p. 281.

hierin is door de gewestelijke regelingen in quaestie eene groote verbetering gebracht door de bepaling, dat zoowel in de processen-verbaal der verkiezing als op de akten van aanstelling der dorps-hoofden aanteekening moet worden gehouden van de voordeelen, aan het ambt van elken dorpsbestuurder verbonden.

Die voordeelen bestaan in ¹:

(a) vrijstelling van heeren-, gemeente- en cultuurdiensten, en van het hoofdgeld ².

(b) ambtelijk landbezit, maar van veel minder beteekenis dan dat van het dorps hoofd ³.

(c) beschikking over huisdienstplichtigen ⁴, doch, volgens de vaakgenoemde gewestelijke regelingen, tegenwoordig slechts in de hierna te noemen gewesten, en dan nog veelal onder zekere voorwaarden. In Cheribon hebben de leden van het dorpsbestuur, zonder ambtelijk landbezit, te zamen recht op het dubbele, en in Banjoemas op hetzelfde aantal huisdienstplichtigen als het dorps hoofd. In Pekalongan mogen de hoofden der gehuchten elk over één huisdienstplichtige beschikken, indien de meerderheid der huisdienstplichtigen in het gehucht daarmede genoeg neemt. In Semarang en Japara hebben alleen de kamitoewā, de kēbajan en de tjarik elk aanspraak op één huisdienstplichtige, in de gemeenten, waar geen ambtelijk landbezit voor hen bestaat. In Rembang heeft elk lid van het dorpsbestuur zonder ambtsvelden aanspraak op één huisdienstplichtige, en de dorpschrijver in dat geval zelfs op twee. In Madioen hebben de hoofden van gehuchten met 25 huisdienstplichtigen, en de dorpschrijvers in drie distrikten der afdeeling Ngawi, en elders

¹ Zie Poensen, t. a. p., dl. XXXVII, p. 342 en vv. Voor de leden van het dorpsbestuur had men, evenals voor de dorps hoofden (zie boven p. 38 noot 5), reeds vóór 1888 hier en daar getracht het ambtelijk landbezit en het recht op dienstplichtigen te regelen. Zie Proeve, enz., p. 1911, 1915.

² Zie de bepalingen aangehaald hierboven p. 39. Ofschoon ook de vrijstelling van bedrijfsbelasting m. i., met het oog op de bewoordingen der Ordonnantie van Ind. Stbl. 1878 N° 12 art. 2 sub 3°, te verdedigen zoude zijn, zoo neemt toch de constante regeeringspraktijk aan, dat de leden van het dorpsbestuur daarvan niet zijn vrijgesteld.

³ Zie, over deze ambtsvelden, de geheele of gedeeltelijke vrijstelling van landrente daarvan, en de geheel of gedeeltelijk kosteloze bewerking, Vermogensrecht, p. 160. Omtrent de ambtsvelden van de leden van het dorpsbestuur in Rembang geldt hetzelfde, wat hierboven (p. 42 noot 1) werd aangeteekend omtrent de ambtsvelden der dorps hoofden aldaar.

⁴ Omtrent hunne werkzaamheden, recht van afkoop, enz. geldt van deze huisdienstplichtigen hetzelfde als van die van het dorps hoofd.

in gemeenten met 50 huisdienstplichtigen, elk aanspraak op één huisdienstplichtige. In de afdeeling Trenggalek bepaalt de Resident, welke leden van het dorpsbestuur in elke gemeente recht hebben op huisdienstplichtigen, en op hoeveel; terwijl in de overige afdeelingen van Kediri de dorpsschrijvers in gemeenten met 100 of meer huisdienstplichtigen, gelijk mede de gehuchtshoofden, als de meerderheid der huisdienstplichtigen dit goedkeurt, elk één huisdienstplichtige kunnen bekomen. In Soerabaja wijst de Resident de gehuchten aan, waarvan de hoofden één huisdienstplichtige kunnen vorderen. In Tegal bestaat hier en daar het gebruik, dat het dorpshoofd één of meer zijner huisdienstplichtigen ter beschikking stelt van sommige leden van het dorpsbestuur.

(d) beschikking over vaste bedienden in Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Japara, Kediri, Pasoeroean, Probolinggo en Besoeki. Deze bedienden zijn in de onderscheidene streken onder verschillende namen als: *alingan*, *anggoeran*, *pěnanngoer*, *panoekang*, *pěrsanak* of *kěmit* bekend. Terwijl tot den huisdienst alle dienstplichtigen der gemeente om de beurt worden opgeroepen, zoo zijn de bedienden voor vast aangewezen personen, aan bepaalde leden van het dorpsbestuur toegevoegd en daarom van alle andere diensten vrijgesteld. Soms wisselen deze bedienden elkander na een zeker getal dagen af; soms zijn zij permanent in functie bij hun meester; maar altijd zijn het bepaalde, tot een beperkt getal aangewezen personen. Zij kunnen niet slechts voor dezelfde diensten als de huisdienstplichtigen worden gebezigd, maar ook b.v. voor veldarbeid, vischvangst, zelfs handel. Soms tijds staan zij een deel van den oogst hunner eigen velden aan hun meester af. Zij hebben, bij of voor hun meester werkende, recht op voeding door laatstgenoemde¹. Bij de gewestelijke regelingen, behalve in Kediri en

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 72, 89, 90, 204; Poppie, t. a. p., p. 51, 52; Wijbrands: Eenige opmerkingen enz. in de Ind. Gids, Jaarg. 1900, dl. II, p. 1182, en de vaak geciteerde gewestelijke regelingen. Daar in die regelingen, met uitzondering van Japara, nergens meer aan de dorpshoofden dergelijke bedienden worden toegekend, kan ik niet anders onderstellen dan dat deze ze ook nergens anders meer hebben; maar vroeger was dit, blijkens de hier geciteerde plaatsen van het Eindresumé, wel het geval. Zie ook Van Marle, t. a. p., p. 9, en Mededeelingen omtrent Banjoewangi, p. 348. In laatstgemeld regentschap heetten zij *panakawan* of *roban*, en in de Preanger-Regentschappen *panoekang*; maar aldaar zijn de *panoekang*-diensten reeds in 1867 afgeschaft. Zie Eindresumé, dl. II, p. 33. Op p. 299 van dl. III van het Eindresumé wordt nog van bedienden der dorpshoofden in Pasoeroean onder de tegenwoordige regeling gesproken, doch daarvoor moet, volgens het betreffende besluit van den Resident van dat gewest, gelezen worden: „leden van het dorpsbestuur”. De

in Pasoeroean, worden deze diensten niet nader bepaald, maar alleen voorgeschreven, dat zij gehandhaafd blijven, waar zij bestaan. In Semarang mogen de leden van het dorpsbestuur, aan wie huisdienstplichtigen zijn toegekend, dezen converteeren in bedienden. In Japara hebben zij, evenals het dorps hoofd, alleen aanspraak op bedienden, ingeval hun geen ambtelijk landbezit is toegekend. In Kediri is het getal bedienden voor elk lid van het dorpsbestuur tot één beperkt¹, en wordt dit voordeel niet buiten het distrikt Kota-Kediri genoten. In Pasoeroean mag, met goedvinden van de meerderheid der belanghebbenden in de gemeente, en na kennisgeving aan het distriktsbestuur, de kēbajan één heele of twee halve bedienden hebben, maar de kapētengan, de kamitoewā en de tjarik elk slechts een halve, welke cijfers, waar aan genoemde titularissen geen ambtelijk landbezit is toegekend, worden verdubbeld. In Probolinggo en Besoeki kunnen alle leden van het dorpsbestuur over bedienden beschikken, mits met goedvinden van de meerderheid der belanghebbenden, en met verplichte kennisgave aan het distriktsbestuur. Bovendien bepaalt het Hoofd van Plaatselijk Bestuur aldaar het aantal bedienden voor elk lid van het dorpsbestuur, tot een maximum van zeven. Ook de bedienden mogen hunne diensten afkopen, in welk geval de recht hebbende de afkoopsom ontvangt. Zoodanige afkoop is zelfs in sommige streken de normale toestand. In Probolinggo en Besoeki mag, volgens de gewestelijke regelingen, de afkoopsom voor een bediende respektievelijk niet meer dan f 10,— en f 15,— 's jaars bedragen, of dezelfde waarde in landbouwprodukten. Elders is de afkoopsom aan het vrij beding van partijen overgelaten. Zij varieert gewoonlijk van f 5,— tot f 20,— 's jaars. In het Malangsche bedraagt zij zelfs f 40,—. In het Semarangsche mogen de gezamenlijke afkoopsommen, door een lid van het dorpsbestuur van zijne bedienden ontvangen, niet meer bedragen dan de, door het Plaatselijk Bestuur te bepalen, waarde van één huisdienstplichtige.

(f) Bij het optreden van een nieuw dorps hoofd kan de bevolking zich, evenals jegens hem, ook jegens de leden van het dorpsbestuur of jegens sommigen hunner verbinden tot andere diensten of voordeelen, b.v. hulp bij de exploitatie der ambtsvelden; maar zoodanige

bevolking blijft natuurlijk bevoegd, bij het optreden van elk nieuw dorps hoofd, zich ook jegens hem tot de hier bedoelde diensten vrijwillig te verbinden, en dit schijnt zelfs in sommige gewesten regel te zijn. Zoo hebben, althans in Midden-Java, de meeste dorps hoofden nog hun vasten stalknecht (gamēl).

¹ Alleen de dorpsgeestelijke heeft aldaar geen recht op een bediende.

verbintenis wordt ten hunnen behoefte betrekkelijk zeldzaam, en in elk geval in veel mindere mate dan ten behoefte van het nieuw opgetreden dorps hoofd zelf aangegaan. Ook de wisselvallige en indirecte voordeelen aan het ambt van dorps hoofd verbonden ¹ komen bij de leden van het dorps bestuur slechts in geringe mate in aanmerking, en dan nog het meest bij den schrijver. Ongeoorloofde voordeelen kan natuurlijk de politie-beambte zich het gemakkelijkst verschaffen.

De hier in hun onderling verband teruggegeven gewestelijke regelingen hebben geene betrekking op de leden van het dorps bestuur in de gemeenten, gelegen op particuliere landerijen, noch op de leden van het dorps bestuur in de zoogenaamde „vrije” desa's ².

Slechts mannelijke ingezetenen der gemeente kunnen lid van het dorps bestuur worden. Alleen bij de ambten van schrijver en geestelijke wordt in zooverre eene uitzondering gemaakt, dat, bij gebreke van ingezetenen daartoe bekwaam, een vreemdeling mag worden aangesteld, maar meestal onder voorwaarde van zich in de gemeente te zullen vestigen. Bij bestuurders, wier functiën tot het hoofddorp of tot een bepaald gehucht zijn beperkt, is ingezetenschap der gemeente niet voldoende, maar wordt dat van het betrokken hoofddorp of het betrokken gehucht gevorderd. In de Preanger-Regentschappen, Cheribon, Madioen, Kediri en de afdeeling Banjoewangi komt het sporadisch voor, dat zoons of andere familieleden der aftredende of overleden bestuurders bij voorkeur in hunne plaats worden benoemd; maar zeer algemeen is het gebruik, dat familieleden van het dorps hoofd de voorkeur hebben om tot leden van het dorps bestuur te worden aangesteld. Als verdere vereischten van benoembaarheid komen, althans naar men zegt, in aanmerking geschiktheid, goede naam en gegoedheid. Vooral in Rembang, Kediri en Soerabaja, maar ook elders, moet men behooren tot den stand der dienstplichtige sawah-bezitters, en op Madoera tot de erfbezitters. De schrijver moet in bijna alle gemeenten kunnen lezen, schrijven en een weinig rekenen, ofschoon er ook wel dorpschrijvers zijn, die deze kundigheden missen, en alleen uit gunst zijn benoemd. De dorpsgeestelijke moet eenige kennis van den Islâm hebben, gewoonlijk blijkende uit het certificaat van de eene of andere priesterschool te hebben bezocht ³.

¹ Zie boven p. 42 en vv.

² Zie, voor nadere bijzonderheden omtrent deze gemeenten, ben. § 10.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 277 en v.; Holle, t. a. p., p. 275; Van Vleuten, t. a. p., p. 7; Moh. Geestel., p. 26; Proeve, enz. p. 1911.

§ 6. Oudsten.

In vele vroegere bepalingen en stukken op het Javaansche gemeentewezen betrekkelijk vindt men, sedert het herstel van het Nederlandsch gezag, gewag gemaakt van de „oudsten” der dorpen, die met het dorps hoofd de gemeente besturen en vertegenwoordigen. Zelfs nog in art. 4 der Ordonnantien op de land-rente van 1872 (Ind. Stbl. N° 66 en 219^b) wordt aan „het dorps hoofd met twee oudsten” zitting gegeven in de commissie belast met de voorbereiding van de classificatie der gronden. In de laatste jaren echter vinden wij door onzen wetgever niet meer van „oudsten” gewag gemaakt, maar gesproken van „leden van het dorps bestuur”¹. In 1864 verklaarde de toenmalige Directeur der Cultures nooit te hebben begrepen, wie onder oudsten moeten worden verstaan; doch andere, niet minder deskundige ambtenaren schenen zulks in hetzelfde jaar wel te weten, althans zij spraken er van als van eene in hunne omgeving bekende en levende instelling².

Dit verschil laat zich intusschen gereedelijk verklaren door het feit, dat het woord „oudsten” in de onderscheidene gewesten van Java niet hetzelfde beteekent, of liever dat het niet in alle gewesten de vertaling is van dezelfde Inlandsche uitdrukking³.

¹ Zie b. v. de Ordonnantien houdende regeling der heerendiensten in elk gewest, geciteerd hierboven p. 39.

² Zie Van der Wijck, t. a. p., p. 187, 189.

³ Tot toelichting van hetgeen hier volgt, is het van belang er op te wijzen, dat op Bali thans nog sommige gemeenten bestuurd worden, niet door gekozen hoofden en bestuurders, maar eenvoudig door de personen, die het langst lid der gemeente zijn geweest, en diensgevolge geacht kunnen worden het best op de hoogte te zijn van het plaatselijke gewoonterecht en de bij monde der voorvaderen voortgeplante overleveringen. Zie Liefcrinck, t. a. p., p. 304 en vv. Ook bij de cosmopolietische Maleiers vormen de „oudsten” het dorpsbestuur. Zij heeten in den Oendang-Oendang Malajoe toewa-toewa, in den Oendang-Oendang Djambi, toeha-toeha, in den Oendang-Oendang van Bandjarmasin, tětōeha of toeha-toeha, en in Groot-Atjeh, toeha-toeha. In de Onderhoorigheden van Atjeh is kětōeha of pětōeha de titel van de hoofden der gehuchten, en ook de Atjehsche titel der kampoenghoofden, kětjihik, is afgeleid van tjihik, d. w. z. „oud”. In sommige Onderhoorigheden heeft men eene soort van federaties van gehuchten, met een kětōeha bēsar of pětōeha bēsar aan het hoofd. Zie Oendang-Oendang Malajoe, artt. 31, 33, 35, bij Newbold: Account of the British Set-

In West-Java vindt men namelijk in de meeste streken eenige personen, die geene bepaalde functie bij het bestuur der gemeente vervullen, maar eene soort van raad vormen, welke volgens het gewoonterecht in gewichtige aangelegenheden aan het dorps-hoofd advies geeft. Men noemt deze personen, in de Javaansche streken van West-Java, toewa-toewa, in Krawang ook kamitoewa, en in het Soendaasch, kolot-kolot, kokolot of karolot, d. w. z. „oudsten”. Het grootst is de invloed dezer „oudsten” in Bantam. Zij zijn aldaar niet, als de leden van het dorpsbestuur, de helpers van het dorps-hoofd, maar diens raadgevers, en de handhavers van het gemeenterecht. Toen de verkiezing der dorps-hoofden in die residentie nog niet bestond, d. w. z. vóór 1844, gaven zij, bij vacature, aan het Distriktshoofd advies omtrent den te benoemen nieuwen titularis. Zelfs daarna bleef het in sommige gemeenten de gewoonte, dat de oudsten zich bij de verkiezing afzonderlijk plaatsten, en dat hun na afloop daarvan werd gevraagd, of zij voor den gekozene instonden. Zij traden op als scheidslieden in geschillen tusschen hunne dorpsgenooten ¹, fungeerden als instrumentaire getuigen, en stonden zelfs soms den dorpsgeestelijke met raad en daad ter zijde. Onder de zaken, waaromtrent hunne raadpleging door het dorps-hoofd van ouds verplichtend was, worden speciaal de aanstelling der leden van het dorpsbestuur en de toelating van nieuwelingen in de gemeente genoemd. De functie van oudste is verder vereenigbaar met die van lid van het dorpsbestuur; doch daarvoor is dan eene afzonderlijke benoeming noodig. In den regel worden de oudsten gekozen door het dorps-hoofd uit de personen, die door ouderdom, kunde, rijkdom, als anderszins ², tot de invloedrijkste ingezetenen behooren. Afgetreden dorps-hoofden komen vooral als zoodanig in aanmerking. De keuze door het dorps-hoofd geschiedt echter gewoonlijk niet dan

lements in the Straits of Malacca, dl. II, p. 269—272; Oendang-Oendang Djambi, Inleiding, art. 29, en Titel III, in mijne uitgave en vertaling der Rechtsbronnen van Zuid-Sumatra, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. IX (1894), p. 155, 166 en 173; Oendang-Oendang Bandjarmasin, uitgegeven en vertaald door Joekes, in de Indische Gids, Jaargang 1881, dl. II, p. 149 en vv., artt. 2 en 3; Van Langen: De inrichting van het Atjehsche staatsbestuur, in dit Tijdschrift, 5de Volgreeks, dl. III (1888), p. 390 en 400; Dezelfde: Atjeh's Westkust, in het Tijdschrift van het K. N. Aardrijkskundig Genootschap, 2de Serie, dl. V (1888), Afdeeling: Uitgebreide artikelen, p. 469, 470.

¹ Vergel. art. 25 Inl. Regl.

² B. v. wegens het verrichten der bedevaart naar Mekka.

na voorafgaand overleg met de bevolking. Elders verkiest de bevolking zelve hare oudsten. Het aantal oudsten is in de onderscheidene streken van Bantam zeer uiteenlopend, en varieert tusschen twee en tien. Het schijnt in dezelfde gemeente niet eens altijd vast te zijn. In sommige gemeenten bestaat geen bepaald en afgesloten college van oudsten, maar is men oudste *jure suo*. Komt raadpleging van oudsten in zoodanige gemeente te pas, zoo is het eene feitelijke quaestie, wie als de invloedrijkste ingezetenen door het dorpshoofd tot raadpleging zullen worden uitgenoodigd. Gunstbetoon komt hierbij weinig of niet in aanmerking; vooreerst omdat aan de uitnoodiging geene voordeelen verbonden zijn, maar in de tweede en voornaamste plaats, omdat het dorpshoofd in de raadpleging der oudsten een zekeren steun moet vinden, en hij dien steun natuurlijk alleen kan aantreffen bij personen, die werkelijk invloed bezitten. Waar de oudsten een vast college vormen, zijn zij veelal, zoo niet van alle, dan toch van sommige gemeentendiensten vrijgesteld. Vroeger schijnt dit ook met de heeren- en cultuurdiensten het geval te zijn geweest; maar sedert de jongste regelingen dezer beide aangelegenheden is dit niet meer het geval, tenware zij toevallig om andere redenen, b.v. als leden van het dorpsbestuur of eervol ontslagen dorpshoofden zijn vrijgesteld. ¹ Bij de Badoej's is *kokolot* of *pangasoe kokolot* eenvoudig de titel van een lid van het gemeentebestuur ².

In de Preanger-Regentschappen hebben de oudsten lang niet dezelfde beteekenis voor het gemeentewezen. Zij worden er slechts in weinige gemeenten gevonden, en worden nergens als zoodanig aangesteld. Het zijn eenvoudig de oudste ingezetenen of gewezen bestuursleden, die door hun leeftijd een zekeren persoonlijk invloed uitoefenen en in rechtsquaesties, b. v. bij boedelverdeeling, door belanghebbenden geraadpleegd worden. Vermoedelijk wegens hunne ondervinding worden zij ook dikwijls als instrumentaire getuigen gebruikt; zij geven dan tevens zoo noodig hun advies omtrent de wijze, waarop de rechtshandeling het best kan geschieden ³.

In Krawang heeft men oudsten in bijna alle gemeenten. Hun

¹ Zie *Resumé van Bantam*, p. 11, 12, 250; *Eindresumé*, dl. III, p. 221 en vv.; *Ind. Stbl.* 1898 N° 203 § 2 litt. a en b; *Bijblad* N° 4737, litt. B sub a en c.

² Zie boven p. 54.

³ Zie *Eindresumé*, dl. III, p. 227.

aantal is in elke gemeente wel vast, maar niet overal hetzelfde. Het varieert gewoonlijk tusschen twee en acht. Hoe zij worden aangesteld blijkt niet; vermoedelijk is men oudste *jure suo*; want ik vind vermeld, dat slechts bejaarde lieden als zoodanig kunnen fungeeren. Omtrent hun werkring blijkt, dat zij het dorps hoofd ter zijde staan als adviseurs, in het bijzonder bij de keuze der leden van het dorpsbestuur. Eén der oudsten is in sommige gemeenten ook belast met de taak het dorps hoofd bij afwezigheid of ziekte te vervangen ¹.

In Cheribon noemt men in sommige gemeenten „oudsten” of „oudste bestuurders” (*prijaji kolot*) de voornaamste leden van het dorpsbestuur, die, in tegenstelling van de talrijke adjuncten, enz., met het dorps hoofd eene soort van raad vormen ². In de meerderheid der gemeenten echter verstaat men onder „oudsten” een raad van personen, die het dorps hoofd in de uitoefening van zijn gezag bijstaan, in tegenstelling van den *ngabèhi* en de andere leden van het dorpsbestuur, die meer als zijne ondergeschikten worden aangemerkt. Als onderwerpen, waarbij deze oudsten handelend optreden, worden genoemd: regeling der functiën van het dorpsbestuur, bepaling van het aantal leden daarvan, de keuze der leden, regeling van het watergebruik, toewijzing der *sawah*-aandeelen, contrôle op de handelingen der leden van het dorpsbestuur, regeling der heeren-diensten. De raad van oudsten bestaat veelal uit afgetreden dorps-hoofden of leden van het dorpsbestuur, en in elk geval uit personen van invloed ten gevolge van hunne maatschappelijke positie en leeftijd. Het aantal oudsten is zeer uiteenlopend; maar beweegt zich in den regel tusschen twee en veertien. In enkele gemeenten heeft men slechts één oudste. Van eene benoeming of verkiezing tot oudste blijkt niet. Vermoedelijk is men ook in deze residentie oudste *jure suo*. In elk geval is de instelling sedert lang in Cheribon inheemsch; want men vindt daarvan reeds gewag gemaakt in het wetboek *Papakēm* uit het midden der 18de eeuw ³.

Wat Midden-Java betreft, zoo kiest in de groote meerderheid der gemeenten van Tegal het dorps hoofd, bij zijn optreden, uit de aanzienlijkste en meest gegoede ingezetenen, veelal gewezen dorps-

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 225, en vergl. boven p. 55.

² Zie boven p. 57; Eindresumé, dl. III, p. 192.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 231, 232; Van Oosterzee, t. a. p., p. 394; Bijdrage, enz. p. 7; en de vertaling van den *Papakēm* in het Tijdschrift: Het Recht in Nederlandsch Indië, dl. III (1850), p. 223.

hoofden of leden van het dorpsbestuur, een zeker aantal oudsten, aldaar pinikolot, prijaji dajeh (Soend), pinitoewa, winitoewa of kamitoewa (Jav.) geheeten, om hem van advies te dienen bij de keuze der leden van het dorpsbestuur en bij de beslissing van geschillen; voorts om hem voor te lichten bij alle hem nog onbekende zaken, en hem in het algemeen ter zijde te staan met hun advies en invloed. In enkele gemeenten zijn zij, of is één hunner, plaatsvervanger van het dorpshoofd, en is de gewone adjunct van het dorpshoofd, namelijk de bahoe¹, niet diens vervanger in geval van ziekte of afwezigheid. In het regentschap Brebes behooren zij in den regel niet tot de leden van het dorpsbestuur, elders wel. In gemeenten, waar geene oudsten als officieele raadgevers gevonden worden, is het toch gebruikelijk in gewichtige gevallen eenige als ervaren bekende oude lieden, ook wel godsdienstleeraars, te raadplegen².

In Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Semarang, Japara, Madioen, Soerabaja en Pasoeroean vindt men hier en daar, onder den naam van kamitoewā, pinitoewā of toewā-toewā, in sommige gemeenten oudsten. Zij zijn personen, meest afgetreden dorps- hoofden of leden van het dorpsbestuur, die zoo noodig als raadgevers van het dorpshoofd en de gemeenteleden, en ook wel als instrumentaire getuigen optreden. In sommige gemeenten worden zij tot het dorpsbestuur gerekend, maar in anderen wederom niet³. Ook waar het woord kamitoewā thans uitsluitend de titel geworden is van adjunct-dorpshoofd of eenig ander lid van het dorpsbestuur, bestond, tijdens het onderzoek naar het grondbezit in 1867 en 1868, nog dikwijls de herinnering, dat oudtijds de functiën der kamitoewā's van anderen aard waren, en dat zij, gelijk trouwens de etymologie aangeeft, als oudsten werden beschouwd in denzelfden geest als thans nog in Bantam⁴. Dat het dorpsbestuur vroeger in de meeste streken van Java niet, gelijk thans, uit het hoofd en zijne voor

¹ De titel kamitoewa voor adjunct-dorpshoofd of voor eenig ander lid van het dorpsbestuur, is in Tegal slechts in een paar gemeenten gebruikelijk. Zie Eindresumé, dl. III, p. 239.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 232, 233.

³ Ook in geen der hier bedoelde gemeenten is de titel kamitoewā gebruikelijk voor adjunct-dorpshoofd of voor eenig ander lid van het dorpsbestuur. Wel is de kamitoewā, of één der kamitoewā's, soms vervanger van het dorpshoofd bij ziekte of afwezigheid. Diens gewone adjunct is dan echter de bahoe of de bēkēl. Zie Eindresumé, dl. III, p. 233 en vv.

⁴ Zie boven, p. 75, 76.

min of meer bepaalde functiën aangestelde helpers heeft bestaan, maar uit het hoofd met zijne oudsten, terwijl de tegenwoordige leden van het dorpsbestuur meer te beschouwen waren als gemeentebestuurders, wordt door dit alles zeer waarschijnlijk. Zelfs werd, bij het evengenoemde onderzoek naar het grondbezit, in het regentschap Ambal nog eene gemeente gevonden, waar men al de leden van het dorpsbestuur gezamenlijk de kamitoewā's der gemeente noemde¹. Uit al het vorenstaande valt echter op te maken, dat de titel kamitoewā nog betrekkelijk niet lang geleden in Midden- en Oost-Java eene andere beteekenis had dan tegenwoordig, en dat de oorspronkelijke beteekenis van den titel "oudste" was. Op Madoera schijnt de titel kamitoewa eerst door onzen invloed burgerrecht te hebben verkregen².

Niet gemakkelijk te beantwoorden is echter de vraag, welke personen thans op Java en Madoera zullen moeten optreden, wanneer, in nog vigeerende wettelijke of administratieve bepalingen, de oudsten tot de eene of andere handeling worden geroepen. Uit het bovenstaande blijkt immers, dat de oudsten in elk geval in de meeste streken, òf niet meer bestaan, òf althans niet meer bestaan als een deel van het dorpsbestuur, zelfs al neemt men aan, dat zij vroeger eene veel gewichtiger rol in het gemeentewezen hebben vervuld. Naar mijne meening zal men, vooral sedert de vaak genoemde gewestelijke regelingen van het gemeentewezen³, onder "oudsten" niet anders meer kunnen verstaan dan voornamen leden van het dorpsbestuur. Zelfs in de streken, waar thans nog eene soort van raden van oudsten worden aangetroffen, kan men niet ontkennen, dat de oudsten, door in bedoelde regelingen met stilzwijgen te zijn voorbijgegaan, ook waar het de keuze van leden van het dorpsbestuur betreft, niet meer kunnen geacht worden tot de organisatie van het dorpsbestuur te behooren. Hun invloed moet dus meer en meer een zedelijke invloed worden. Doordat verder tegenwoordig de periodieke aftreding der dorpschouffens nergens meer bestaat, is juist het invloedrijkste element in de raden van oudsten, namelijk dat der gewezen dorpschouffens, zoo niet geheel verdwenen, dan toch noodwendig veel minder talrijk dan vroeger. Daarentegen is door die regelingen overal het standpunt der leden van het dorpsbestuur

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 335.

² Zie boven p. 58 noot 4.

³ Zie boven p. 14 noot 1.

ontegenzeggelijk verhoogd, door hunne benoeming en ontslag aan de willekeur der dorpschoufden zooveel mogelijk te onttrekken. Wij zagen, dat de leden van het dorpsbestuur reeds hier en daar, gezamenlijk of een deel hunner, met het dorpschouf eene soort van raad vormen ¹. Dit alles, gevoegd bij de omstandigheid, dat tegenwoordig de oudsten in verreweg het grootste gedeelte van Java en op Madoera niet, of althans niet meer voorkomen, dwingt tot het nemen in hunne plaats van andere personen, die met het dorpschouf als de beste vertegenwoordigers der gemeente, kunnen worden aangemerkt, en deze personen heeft men onder de leden van het dorpsbestuur te zoeken. Het doel van alle bepalingen in quaestie was geen ander dan zoodanige personen naast het dorpschouf te doen optreden. Zijn er nu gemeenten — men denke b.v. aan de residentie Krawang ² — waar nog één der oudsten als het voornaamste lid van het dorpsbestuur te beschouwen is, zoo komt hij natuurlijk voor een optreden met het dorpschouf in commissiën, dan wel ter minnelijke bijlegging van geschillen, enz. enz. in de eerste plaats in aanmerking, evenwel niet in zijne hoedanigheid van oudste, maar in die van het voornaamste lid van het dorpsbestuur ³.

§ 7. Standen.

In bijna alle gemeenten vindt men eene min of meer scherpe verdeeling der bevolking in standen, met bijzondere rechten en verplichtingen, welke verdeeling in den regel verband houdt met zwaardere of lichtere dienstpraestatie en belastingdruk. Waar communaal bezit van bouwgronden bestaat, houdt deze standsverdeeling ook verband met het recht om een aandeel daarin te bekomen. Het beginsel namelijk, waarop de standsverdeeling in de Inlandsche gemeenten berust, is, dat tegenover gelijke baten ook gelijke lasten moeten staan ⁴, en dat dientengevolge de minder belaste personen minder invloed in de gemeente behooren uit te oefenen,

¹ Zie boven p. 57, 58.

² Zie boven p. 76, 77.

³ Eenigszins anders oordeelt Van der Wijck, t. a. p., p. 188, volgens welken geachten schrijver men als oudsten te beschouwen zal hebben de gewezen dorpschoufden, waar zij invloed op het dorpsbestuur hebben behouden, en elders de leden van het dorpsbestuur. Men bedenke echter, dat zijne Historische Nota geschreven werd in 1870, en dus vóór de verschijning van het Eindresumé en al het andere, dat in de laatste 30 jaren over het Inlandsche gemeentewezen werd gepubliceerd.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 68, 182.

en in mindere mate de materieele voordeelen van het gemeentewezen behooren te genieten. Niet alleen bij den omslag der diensten en andere lasten jegens de gemeente over de ingezetenen kan rekening worden gehouden met dit standsverschil; maar ook bij de repartitie der heeren- en cultuurdiensten en der belastingen, waarvan de gemeente het recht van repartitie heeft ¹, doet het zich gevoelen. Al is b.v. bij algemeene verordening bepaald, dat dienstplichtig zijn jegens den lande alle grondbezitters, of alle gezinshoofden, of zelfs alle werkbare mannen, zoo kan toch de gemeente verschillende categoriën van grondbezitters, gezinshoofden of werkbare mannen, al naar hunne respektieve draagkracht, onderscheiden, en bij de repartitie aan de eene categorie een grooter deel opdragen dan aan de andere. Van daar, dat in het bijzonder de wettelijke of administratieve regelingen van den dienstplicht of de vrijstelling daarvan, door het onbeschreven Inlandsche gewoonterecht in de praktijk zeer worden gewijzigd, en de feitelijke werking dier voorschriften aanmerkelijk verschilt van den toestand, welken men, alleen op het Staatsblad afgaande, zoude verwachten ². Eene andere

¹ Zie boven p. 48 en vv.

² Vergl. Arminius, t. a. p., p. 195. Tot goed begrip van het verder in deze § te vermelden, volgt hier een resumé van de bepalingen omtrent de heeren- en cultuur-dienstplichtigheid en de vrijstellingen, hetwelk de lezer met de, in den tekst te beschrijven Inlandsche instellingen in elk gewest gelieve te vergelijken. Hierbij moet nog worden aangeteekend, dat in 1900 de in 1899 achterwege gebleven herziening der heerendienstregeling voor Kedoe werd ter hand genomen, maar nog niet was beëindigd bij het afsluiten te Batavia der gegevens voor het Koloniaal Verslag van 1900. Zie ald. p. 83, en vergl. boven p. 40 noot 1. Zoo ook was, bij het afdrukken van dit opstel, door het Departement van Koloniën nog geene herziening ontvangen der regeling voor Bagelen van 1895.

A. Heerendiensten.

Heerendienstplichtig zijn volgens § Vrijgesteld zijn, volgens § 2 der 1 der Ordonnantien, vermeld boven p. zelfde Ordonnantien: 39, 40:

IN BANTAM

de werkbare mannelijke hoofden van op zich zelf staande huisgezinnen. Volgens art. 1 van Bijbl. N° 5293 worden als zoodanige hoofden beschouwd zij, die onafhankelijk van anderen in eigen levensonderhoud voorzien.

- a. ambtenaren, beambten, desahoofden en leden van het desabestuur, door den Resident erkende godsdienstleeraars, bewakers van heilige graven en het personeel der moskeeën;
- b. gewezen ambtenaren, eervol ontslagen desa-hoofden, die minstens vijf jaren dat ambt vervuld hebben, en gegageerde militairen;

oorzaak van standsverschil is gelegen in de afhankelijkheid, waarin bijna overal zij, die geen eigen woonerf bezitten, verkeerden tegen-

- c. de afstammelingen der voormalige sultans van Bantam, die onderstand hebben genoten van Gouvernementswege;
- d. de orang kadjeroan bij de Bedoej's;
- e. magang's en andere klassen van personen, die om redenen van billijkheid en in overeenstemming met de bestaande gebruiken door den Resident worden vrijgesteld;
- f. personen gevestigd op gronden bezeten in eigendom of erfpacht dan wel met recht van opstal, indien zij in vasten dienst zijn van de ondernemingen op die gronden gevestigd.

IN DE PREANGER-REGENTSCHAPPEN

- de bezitters van bouwgrond, vijver, erf of tuin.
- a. en b. = a en b van Bantam;
 - c. weduwen van de sub a bedoelde ambtenaren, beambten of desa-hoofden, en van de sub b genoemde personen, zoolang zij niet hertrouwd zijn, zoomede weduwen, gebrekken en bejaarden, indien zij behoeftig zijn;
 - d. en e. = e en f van Bantam.

IN BUITENZORG (BLOEBOER)

- alle werkbare mannen.
- a. = a van Bantam, behoudens dat niet gesproken wordt van „bewakers van heilige graven”;
 - b. = b van Bantam, behoudens dat de desa-hoofden geen vijf jaar dienst behoeven te hebben;
 - c. = e van Bantam;
 - d. = f van Bantam, behoudens dat voor „ondernemingen, enz.”, staat: „bezitters dier gronden.”

IN KRAWANG

- de bezitters van bouwgrond, vijver, erf, tuin of huis, doch zij, die uitsluitend een huis bezitten, niet in het distrikt Gandasoli. Zij, die een huis of een erf en bovendien bouwgrond, tuin of vischvijver bezitten, worden in de heerendiensten belast met een aandeel, minstens tweemaal zoo groot als dat
- a. = a van Bantam;
 - b. = b van Bantam, met bijvoeging van „eervol ontslagen beambten”;
 - c. weduwen van de sub a en b genoemde personen, zoolang zij niet hertrouwd zijn, en behoeftige weduwen, die geen werkbaren verwant of knecht bij zich aan huis hebben;

over de erfbezitters. Door het feit, dat men, in de overgrootste meerderheid der Inlandsche gemeenten, het volstrekt niet in zijne

der overige heerendienstplichtigen.

d. gebrekkigen en bejaarden, indien zij
behoefstig zijn;

e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

IN CHERIBON

de bezitters van sawah, tēgal, tuin, of erf, en in de afdeelingen Cheribon en Indramajoe, gelijk mede in de controle-afdeeling Radja-Galoeh (afd. Madjalengka), bovendien de enkel-huisbezitters en de inwonenden met een eigen middel van bestaan.

Volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5372 worden onder bezitters van sawah's en tēgal's zoowel individueele bezitters als aandeelhebbers in communale sawah's of tēgal's begrepen.

a. = *a* van Bantam;

b. = *b* van Krawang, met bijvoeging dat de eervol ontslagen beambten minstens 30 jaren dienst moeten hebben;

c. weduwen van ambtenaren, beambten en desa-hoofden, benevens van de sub *b* genoemde personen, en weduwen of gescheiden vrouwen, die geen werkbaren man bij zich aan huis hebben;

d. = *d* van Krawang;

e. de bewoners van de Kratoens ter hoofdplaats Cheribon en van de tot het apanage der titulaire Sultans van Cheribon behorende gemeenten Soerijaragi en Argasoenja, benevens alle leden van de vroegere Cherbonsche vorstenhuizen, die den titel Radèn of een hoogereren voeren;

f. en *g.* = *e* en *f* van Bantam.

IN TEGAL

de bezitters van bouwgrond, erf of tuin. Volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5361 staan individueele sawah- of tēgal-bezitters met aandeelhebbers in communale sawah's of tēgal's gelijk.

a. = *a* van Bantam;

b. = *b* van Cheribon, doch met uitsluiting van gegageerde militairen;

c. weduwen van ambtenaren, beambten of desa-hoofden, benevens van de sub *b* genoemde personen, en weduwen, die geene bouwgronden bezitten, en geen werkbaren man bij zich aan huis hebben;

d. = *d* van Krawang;

e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

IN PEKALONGAN

als Tegal; maar art. 1 van Bijbl. N°. 5371 stelt het individueel bezit van allen „bouwgrond” met het hebben van een aandeel in de communale velden gelijk, en begrijpt bovendien nog onder de bezitters van tuinen, die van nipah- en rēmbeloeng-bos-

a. = *a* van Bantam;

b. = *b* van Tegal;

c. = *c* van Tegal;

d. = *d* van Krawang;

e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

macht heeft een eigen woning te erlangen, zij het in huur, kan de erfbezitter aan de bij hem inwonenden bijna altijd de wet

schen, gelijk mede van vrijwillig aangelegde koffietuinen, niet strekkende ter vervanging van gedwongen aanplant.

IN BANJOEMAS

de bezitters van bouwgrond, erf, tuin of een aandeel vischwater in de Kinderzee. Het aandeel in de heeren-diensten, opgedragen aan hen, die alleen een erf of een tuin bezitten, is minstens de helft kleiner dan dat aan bezitters van sawah's of tēgal's opgelegd. Aan hen, die meerdere aandelen in den bouwgrond, de erven of de tuinen erlangen, kunnen meerdere diensten worden opgelegd, behoudens goedkeuring door den Resident, na een onderzoek van het Europeesch Bestuur. Volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5159 staan individueele bezitters van bouwgrond met aandeelhebbers in communale bouwgronden gelijk.

- a. en b. = a en b van Bantam;
- c. weduwen van de sub a en b genoemde personen, zoolang zij niet hertrouwd zijn, en weduwen, die geen werkbaren zoon of knecht van minstens 18 jaren oud bij zich aan huis hebben. Volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5159 zijn onder „weduwen” niet begrepen „gescheiden vrouwen”, ofschoon in de landstaal met hetzelfde woord aangeduid;
- d. = d van Krawang;
- e. = e van Bantam, met bijvoeging van „brandspuitgasten”;
- f. = f van Bantam.

IN BAGELEN

als Banjoemas, doch niet van vischwater gesproken; terwijl art. 1 van Bijblad N°. 5079 individueel bezeten sawah's of tēgal's met aandelen in de communale sawah's of tēgal's gelijkstelt.

als Banjoemas, doch zonder de onderscheiding tusschen „weduwen” en „gescheiden vrouwen”.

IN KEDOE

als Bagelen, doch te lezen art. 1 van Bijblad N°. 5070, in plaats van art. 1 van Bijblad N°. 5079.

- a. en b. = a en b van Bantam;
- c. weduwen van de sub a bedoelde ambtenaren, beambten of desahoofden, en van de sub b genoemde personen, zoolang zij niet hertrouwd zijn;
- d. gebrekkigen en bejaarden, indien zij behoeftig zijn, en weduwen of gescheiden vrouwen, die nitsluitend een stuk grond (sawah, tēgal, erf of tuin) in individueel bezit, en geen werkbaren verwant bij zich aan huis hebben;
- e. = e van Banjoemas;
- f. = f van Bantam.

stellen, en hen tot allerlei diensten of andere praestatiën ten zijnen behoeve verplichten. Het economische overwicht der erfbezitters,

IN SEMARANG

de bezitters van sawah, tēgal, vischvijver, tuin of erf, zoomede in de distrikten Semarang, Kendal, Kaliwoengoe, Troeko en Perboewan, ook de enkel-huis-bezitters en de inwonenden met een eigen middel van bestaan. Volgens art. 1 van Bijbl. 5374 staat individueel bezit van sawah's of tēgal's gelijk met het hebben van een aandeel in het communale bezit van die gronden.

a. = *a* van Bantam, behoudens dat alleen „vaste” bewakers van heilige graven vrij zijn;

b. = *b* van Cheribon;

c. weduwen van ambtenaren, beambten en desahoofden, en van de sub *b* genoemde personen, zoomede weduwen en gescheiden vrouwen, die geene bouwgronden of vischvijvers bezitten, en geen werkbaren man bij zich aan huis hebben;

d. = *d* van Krawang;

e. = *e* van Banjoemas;

f. = *f* van Bantam.

IN JAPARA

de bezitters van bouwgrond, vischvijver, erf of tuin, zoomede, op de hoofdplaatsen van het gewest en de afdeelingen, de bezitters van uitsluitend een huis, en alle hoofden van op zich zelf gevestigde gezinnen. Volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5362 staat het individueele bezit van sawah's of tēgal's gelijk met het hebben van een aandeel in het communale bezit dier gronden.

a. = *a* van Bantam;

b. = *b* van Cheribon, doch onder voorbehoud dat bedoelde personen geene aandeelen hebben in het communaal bezit;

c. = *c* van Semarang, doch met weglating van „gescheiden vrouwen” en van „vischvijvers”;

d. = *d* van Krawang;

e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

IN REMBANG

de bezitters van bouwgrond, vischvijver, erf, tuin of huis, zoomede de hoofden van op zich zelf gevestigde gezinnen, uitsluitend in de desa hunner inwoning en allen in dezelfde mate.

a. en *b.* = *a* en *b* van Bantam;

c. weduwen van de sub *a* en *b* genoemde personen, zoolang zij niet hertrouwd zijn, en andere weduwen, bejaarden en gebrekkigen, met uitzondering van hen, die in het bezit zijn van bouwgronden of vischvijvers, en een bij hen inwonenden zoon of schoonzoon hebben;

d. bezitters van uitsluitend een huis of woonerf, die in de door hen bewoonde desa een heerendienstplichtigen zoon of schoonzoon hebben, tenzij bij hen aan huis of op hun erf nog een werkbare, niet heerendienstplichtige zoon of schoonzoon woont;

e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

tengevolge van het feit dat het verhuuren van erven op het platte land, althans als industrieel bedrijf, onbekend is, doet zich ook

IN MADIOEN

- als in de Preanger-Regentschappen.
- a.* = *a* van Bantam;
 - b.* = *b* van Cheribon;
 - c.* = *c* van Cheribon, doch niet van „gescheiden vrouwen” gesproken;
 - d.* = *d* van Krawang;
 - e.* zoons en kleinzons van Regenten, zoomede zoons van Inlandsche ambtenaren tot en met den rang van Assistent-Wedono;
 - f.* = *e* van Banjoemas;
 - g.* = *f* van Bantam.

IN KEDIRI

- als in de Preanger-Regentschappen,
- a.* = *a* van Bantam;
 - doch in art. 1 van Bijbl. N°. 5375 wordt *b.* = *b* van Cheribon;
 - bovendien individueel bezit van sa- *c.* = *c* van Madioen;
 - wah's of tēgal's met het hebben van *d.* = *d* van Krawang;
 - een aandeel in het communale bezit *e.* en *f.* = *e* en *f* van Bantam.
 - dier gronden gelijk gesteld.

IN SOERABAJA

I. Afd. Soerabaja, Sidoardjo, Mojokerto en Djombang

- de bezitters van bouwgrond, van *a.* = *a* van Bantam;
- vischvijvers, van erven, van tuinen, *b.* = *b* van Cheribon;
- van nipah-bosschen en van visch- *c.* = *c* van Madioen;
- fuiken. Volgens art. 1 van Bijblad *d.* = *d* van Krawang;
- N°. 5360 staat het individueele bezit *e.* = *e* van Banjoemas;
- van bouwgrond gelijk met het hebben *f.* = *f* van Bantam.
- van een aandeel in het communale bezit van bouwgrond.

II. Afd. Grisse, Lamongan en Sidajoe

- in desa's met bouwgronden: de be- als in I.
- zitters van bouwgrond, van erf en
- van tuin; in desa's zonder bouw-
- gronden: de hoofden van huisgezinnen.
- Bijblad N°. 5360 art. 1 als in I.

III. Afd. Bawean

- alle werkbare mannen tusschen den *a.*, *b.*, *c.*, en *d.* = *a*, *b*, *e* en *f* van I.
- geschatten leeftijd van 18 tot 50 jaar.

IN PASOEROEAN

- de bezitters van bouwgrond, van *a.* = *a* van Bantam, met gelijkstel-
- vischvijvers, van erven, van tuinen ling van het personeel der Christen-
- en van huizen. Volgens art. 1 van kerken met dat der moskeeën;
- Bijblad N°. 5358 staat individueel be- *b.* = *b* van Cheribon;
- zit van bouwgrond gelijk met het *c.* = *c* van Madioen;

gelden bij het weren van nieuwe ingezetenen. Vooral voor hen, die bij het dorps hoofd of één der leden van het dorpsbestuur inwonon,

hebben van een aandeel in het communale bezit van bouwgrond.

d. = *d* van Krawang;
e. = *e* van Banjoemas;
f. = *f* van Bantam.

IN PROBOLINGGO

als Pasoeroean, doch te lezen art. 1 van Bijblad N°. 5359, hetwelk uitsluitend van sawah's en tēgal's in individueel of communaal bezit spreekt.

a. = *a* van Bantam;
b. = *b* van Cheribon;
c. = *c* van Madioen;
d. = *d* van Krawang;
e. en *f.* = *e* en *f* van Bantam.

IN BESOEKI

I. Afd. *Besoeki, Panaroekan, Bondowoso* en *Djember*

als Pasoeroean, doch te lezen art. 1 van Bijblad N°. 5376, dat eveneens niet van „bouwgrond”, maar van sawah's of tēgal's spreekt.

als in Probolinggo.

II. Afd. *Banjoewangi*

de werkbare mannen.

a., *b.*, *c.* en *d.* = *a.*, *b.*, *c.* en *f* van Probolinggo.

OP MADJERA

- a.* de gehuwde werkbare mannen;
- b.* weduwnaars in het bezit van een bij hen inwonende ongehuwde meerderjarige dochter, of ongehuwden werkbaren zoon;
- c.* één der ongehuwde werkbare zoons, inwonende bij hunne moeder, weduwe, of bij hun niet werkbaren vader, tenzij ook een gehuwde werkbare zoon of schoonzoon, heeren-dienstplichtig krachtens litt. *a.*, de woning deelt.

- a.* = *a* van Bantam, met bijvoeging van „officiëren en minderen van den barisan”;
- b.* = *b* van Cheribon, met bijvoeging van de officieren en minderen van den barisan, die den dienst met pensioen, gagement of onderstand hebben verlaten, dan wel versierd zijn met de Militaire Willemsoorde, de Medaille voor Moed en Trouw, de Medaille voor Langdurigen Dienst, of wel het Onderscheidingsteeken voor eervol vermelden;
- c.* behoeftigen, volgens art. 1 van Bijbl. N°. 5363 echter niet in de Afd. Soemenep, en elders alleen in de gemeenten, waar het de gewoonte is personen zonder de minste middelen van bestaan vrij te stellen;
- d.* en *e.* = *e* en *f* van Bantam.

B. Cultuurdiensten.

De cultuurdienstplichtigheid rust op geheel Java, volgens het meer geciteerde Gouvernementsbesluit van 28 Juli 1887 N°. 36 (Bijbl. N°. 4737), op de bezitters van bouwgrond, onverschillig van welken aard en van welke uitgestrektheid, en op die van erven, tuinen, boomgaarden en vischvijvers grooter dan $\frac{1}{4}$ bouw. Vrijgesteld zijn: (*a*) in dienst zijnde hoofden, ambtenaren, beambten en leden

is deze afhankelijkheid zeer sterk. Zij zijn in den regel feitelijk niet veel meer dan volgelingen en hoorigen, maar omgekeerd dan ook van alle diensten en andere lasten jegens den lande of de gemeente vrijgesteld, zelfs in gemeenten, waar de inwonenden bij gewone ingezetenen, zij het in geringe mate, in bedoelde diensten en andere lasten moeten deelen ¹. Dit voordeel schijnt het inwonen bij een dorps hoofd of een lid van het dorps bestuur in vele gemeenten zelfs gezocht te maken. Bij de verder te bespreken vrijstellingen van inwonenden zal kortheidshalve het verschil tusschen de inwonenden bij gewone ingezetenen, en de inwonenden bij het dorps hoofd of de leden van het dorps bestuur, niet meer worden herhaald, en alleen op de inwonenden bij eerstgenoemden worden gedoeld.

Slechts voor een zeer gering deel houdt het standsverschil verband met de afkomst. De meeste personen van voornamelijk afkomst zijn, in de rechtstreeks door ons bestuurde streken, in dienst van het Gouvernement en vallen als zoodanig buiten het gemeenteverband. Edellieden en zoons van voornamelijk hoofden, zich in eene Inlandsche gemeente vestigende, en als lid daarvan opgenomen zijnde, vereenzelvigen zich met de gewone burgers wat rechten en verplichtingen betreft, en genieten hoogstens eenige meerdere uiterlijke onderscheiding dan de overige ingezetenen ². Men noemt deze lieden in het Javaansch veelal *sěntănā*, in het Maleisch en Soendaasch *sěntana*, en in het Madoereesch *sěntana*h, een woord, dat echter in sommige gemeenten ook in eenen anderen zin gebezigd wordt, en dat, gelijk men weet, in den Javaanschen en Madoereeschen

der desa-besturen, laatstgenoemden voor zoover en tot het aantal dat zij in functie zijn met voorkennis en goedkeuring van het Plaatselijk Bestuur; (b) Hoofd- en Distrikts-pangoeloe's en dorpspriesters, alsmede het erkende personeel bij de *měsigit*'s op de hoofdplaatsen der afdeelingen en distrikten, en verder de *kiah*'s van groote *pěsantrěn*'s; (c) eervol ontslagen ambtenaren, beambten, desahoofden, Hoofd- en Distrikts-pangoeloe's; (d) alle zoodanige personen, die krachtens bijzondere beschikkingen van cultuurdienst zijn vrijgesteld, of door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur daarvan worden ontheven, wegens hunne werkzaamheden op het gebied van onderwijs of godsdienst. Als cultuurdienstplichtig worden mede aangemerkt alle personen, die wonen in desa's, niet ingedeeld bij de cultuur, doch gronden bezittende in desa's, die wel daarbij zijn ingedeeld.

¹ Ik dank deze mededeeling aan den heer Van Lawick van Pabst. Zie boven p. 2 noot 2.

² Eindresumé, dl. III, p. 189, 190; Kohlbrugge, t. a. p., p. 263. Op Bali bestaat een gelijksoortig verschijnsel ten aanzien van de verhouding der kasten tot het gemeentewezen. Zie Liefcrick, t. a. p., p. 345.

adel, de verwijderde afstammelingen van een vorst beteekent ¹. Er zijn trouwens nog andere categoriën van personen, die in de Inlandsche gemeenten met meer onderscheiding worden behandeld dan de gewone ingezetenen, ofschoon daarmede geene andere rechten of verplichtingen verbonden zijn. Zoo genieten bijna overal de afstammelingen van de stichters van het dorp of gehucht, voor zooverre zij nog bekend zijn, een zeker aanzien, maar geene meerdere politieke of economische voordeelen ².

In de volgende bladzijden zullen wij ons intusschen alleen bezig houden met het standsverschil, voor zoover dit een verschil in rechtstoestand ten gevolge heeft.

In tegenoverstelling van de Regenten en andere door het Gouvernement aangestelde Inlandsche hoofden of ambtenaren, behoort de bevolking eener Inlandsche gemeente, in haar geheel beschouwd, tot de zoogenaamde „kleine lieden“, in het Javaansch *wong tjilik* (N) of *tiang alit* (K), in het Madoereesch *orèng kènek*, en in het Soendaasch *djalma leutik* geheeten, en soms ook wel, naar het beroep der meesten hunner, „landbouwers“ genoemd ³.

Als een afzonderlijke stand nu onder deze „kleine lieden“, moet in de eerste plaats die der geestelijken ⁴ genoemd worden. Wel is waar treft men onder de hoofdgeestelijken der regentschapsmoskeeën enkelen aan van adel; maar dit is hooge uitzondering, en die geestelijken zijn bovendien ambtenaren van het Gouvernement ⁵. Volgens § 2 litt. *a* der Ordonnanties op de heerendiensten in de verschillende gewesten ⁶, zijn „godsdienstleeraars, bewakers van heilige graven en het personeel der moskeeën“, mits door den Resident erkend, van heerendiensten vrijgesteld. Met de dorpsgeestelijken is dit het geval, omdat zij leden zijn van het dorpsbestuur ⁷. Volgens de door de Regeering goedgekeurde beginselen omtrent de koffiecultuur van 1887 (Bijbl. 4737) litt. B sub *b*, zijn van cultuur-

¹ Zie mijne verhandeling over de Inlandsche rangen en titels, p. 40 en 80.

² Vergl. Vermogensrecht, p. 154, 163.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 190; Van Oosterzee, t. a. p., p. 394, en de Woordenboeken s. vv.

⁴ Voor de verschillende soorten van geestelijken en de titels door hen gevoerd, wordt korthedshalve verwezen naar mijn opstel: De Moh. Geestelijkheid, *passim*.

⁵ Zie Moh. Geestelijkheid, p. 7.

⁶ Zie boven p. 39, 40.

⁷ Zie boven p. 53 en vv.

diensten vrijgesteld: »de Hoofd- en Distrikts-pangoeloe's en dorps-
 »priesters, alsmede het erkende personeel bij de mësigit's op de
 »hoofdplaatsen der afdeelingen en distrikten, en verder de kiahi's
 »van groote pësantren's», en kunnen verder, volgens litt d, door het
 Hoofd van Gewestelijk Bestuur van cultuurdiensten nog andere
 personen worden ontheven »wegens hunne werkzaamheden op het
 »gebied van onderwijs of godsdienst». Zoo ook zijn, volgens art.
 2 sub 5°, 6° en 7° der Ordonnantie op de bedrijfsbelasting (Ind.
 Stbl. 1878 N° 12), van die belasting vrijgesteld alle door het
 Hoofd van Gewestelijk Bestuur »erkende geestelijken», benevens de
 »onderwijzers in den godsdienst» en de »hoofden en bevolking der
 zoogenaamde perdikan-desa's alsmede van de desa's, uitsluitend
 bestemd ter bewaking van de graven der voorouders van vorsten,
 regenten en andere Inlandsche hoofden, of van tempels en andere
 in de oogen der Inlandsche bevolking heilige plaatsen». Wat men
 ook moge denken omtrent de vrijstelling der leden van het dorps-
 bestuur van bedrijfsbelasting ¹, de dorpsgeestelijke is, op grond der
 hier aangehaalde bepaling, stellig vrijgesteld, omdat men hem het
 karakter van »erkende geestelijke» niet kan ontzeggen. Ofschoon
 nu de hier aangegeven vrijstellingen der geestelijkheid misschien
 ten aanzien van sommige personen tot twijfel aanleiding kunnen
 geven, zoo leveren zij toch in groote trekken voor geheel Java
 en Madoera een richtsnoer op ter beantwoording van de vraag,
 wie geacht moeten worden tot den geestelijken stand te behooren,
 wat bedoelde vrijstellingen betreft. Een dergelijk leidend beginsel
 ontbreekt echter bij de beantwoording der vraag, wie tot den gees-
 telijken stand te rekenen zijn met opzicht tot de vrijstelling van
 gemeentendiensten en andere lasten ten behoeve der gemeente, en
 te dien aanzien bestaat dan ook een zeer groot verschil van toe-
 standen. De dorpsgeestelijke is als lid van het dorpsbestuur van de
 gemeentelijke diensten en andere gemeentelijke lasten overal vrij. Dit
 is ook het geval met de geestelijken, aan de distrikts- of regentschaps-
 moskeeën verbonden ²; maar er zijn gemeenten, waar men bovendien
 tot den stand der geestelijken brengt, en dientengevolge vrijstelt van
 gemeentelijke diensten en andere lasten, personen, die hoogstens als
 een aanhangsel van de geestelijkheid kunnen worden aangemerkt, in
 zooverre zij liefst in geestelijke kringen verkeerden, omdat zij, wegens
 getrouwere naleving hunner godsdienstplichten dan de massa der bevol-

¹ Zie boven p. 70 noot 2.

² Zie Moh. Geestelijkheid, p. 6, 7, 9.

king, zich in die kringen het meest te huis gevoelen. Als zoodanig worden in onderscheidene gemeenten b.v. hadji's en leerling-geestelijken (santri), zij het geheel ten onrechte ¹, tot den stand der geestelijken gerekend en van gemeentelasten vrijgesteld. In de gemeenten, waar men niet zoover gaat, worden toch godsdienstleeraars en gravenbewakers in den regel als tot den geestelijken stand behorende aangemerkt, en van gemeentelasten vrijgesteld, al vervullen zij geene kerkelijke functies. In zeer enkele gemeenten met communaal bezit stelt men den geheelen geestelijken stand niet slechts van gemeentelasten vrij, maar geeft aan allen, die daartoe behooren ook als zoodanig een aandeel in de gemeentelijke bouwvelden. De algemeene regel is echter, dat geestelijken krachtens hun ambt, d. w. z. zonder heerediensten te praestieren, slechts op een aandeel recht hebben, indien zij tot het dorpsbestuur behooren ². In de gemeenten, geheel of grootendeels door Christenen bewoond, zijn de ouderlingen van gemeentelasten vrijgesteld, ja zelfs schijnen zij bij de repartitie der heeren- en cultuurdiensten daarbij niet te worden ingedeeld, ofschoon de zooveen aangehaalde bepalingen hun daarvan geene vrijstelling geven, tenzij als leden van het dorpsbestuur ³. Ook erlangen de ouderlingen, bij communaal bezit, dikwijls krachtens hun kerkelijk ambt een aandeel in de gemeentevelden zonder daarvoor gehouden te zijn tot gemeentelijke of andere diensten. Met den Inlandschen voorganger of helper van den zendeling is dit laatste soms eveneens het geval. Van heeren- en cultuurdiensten en van bedrijfsbelasting is bedoelde voorganger of helper altijd vrijgesteld, volgens de zoo even aangehaalde bepalingen, omdat hij godsdienstonderwijs geeft ⁴.

De scheiding tusschen geestelijken en hen, die niet tot den geestelijken stand behooren, doet zich in alle gemeenten van Java en Madoera gevoelen. Even algemeen is het standsverschil tusschen het dorps hoofd en de leden van het dorpsbestuur eenerzijds, en wat wij de „ambtelooze burgers” zouden noemen aan den anderen kant. In welke opzichten deze bestuurdersstand rechten en verplichtingen heeft, afwijkende van die der gewone ingezetenen, is in de vorige bladzijden reeds uiteengezet.

¹ Onder de hier bedoelde leerling-geestelijken zijn alleen te verstaan zij, die zich in de gemeente gevestigd hebben, en niet zij, die aldaar voor hunne studie slechts tijdelijk verblijf houden. Deze immers worden niet als ingezetenen der gemeenten beschouwd, maar blijven tot hunne eigene gemeente behooren. Zie Moh. Geestel., p. 23 en 28, en vergl. boven p. 9 en ben. p. 130.

² Zie Moh. Geestelijkheid, p. 8, 9, 26, 28; Eindresumé, dl. III, p. 192.

³ Zie boven p. 54 noot 2.

⁴ Zie Hekmeyer, t. a. p., p. 20 en vv.

Onder deze gewone ingezetenen nu is het een bijna overal op Java en Madoera voorkomend verschijnsel, dat weduwnaars (Mal. *doeda*, Jav. *doedâ*, Soend. *doeda*, Mad. *doedeuh*), op grond van de ontbinding van hun huwelijk, ophouden tot den stand te behooren, waartoe zij te voren gerekend werden, en òf geheel, òf ten deele van de diensten, welke anders op hen zouden rusten, worden vrijgesteld. Gescheiden echtgenooten verkeeren in denzelfden toestand, doch bij hertrouwen worden zij, zoowel als de weduwnaars, weder in hunnen stand hersteld. Evenmin worden ongehuwden aan de gewone lasten van hun stand onderworpen. Het ongehuwd zijn valt intusschen in den regel met de minderjarigheid samen, omdat de Inlander gewoonlijk kort na het bereiken zijner meerderjarigheid ¹ in den echt treedt. De ongehuwden worden dan ook nog niet als zelfstandige personen aangemerkt, en zijn dientengevolge nog geene volle burgers. Oorzaak van een en ander is voor een deel, dat de Inlander, zonder vrouw, doorgaans veel minder economische draagkracht bezit dan een gehuwde. Zij toch draagt, in de maatschappelijke kringen, welke in de meeste gemeenten de geheele, en elders de overgrootste meerderheid der bevolking vormen, door haren handenarbeid of kleinhandel veelal aanmerkelijk bij tot de welvaart van het gezin ². Voor een deel echter moet bij dit alles stellig gedacht worden aan een overblijfsel van het beginsel van het Hindoe-recht, dat de man slechts door zijn huwelijk en het vormen van een gezin een volledig rechtsbestaan erlangt ³. Eene tweede, bijna even algemeen voorkomende oorzaak van standsverlies is, dat men de gebreken van den ouderdom gaat gevoelen. Dergelijke ouden van dagen (Jav. Soend. *djompô*, Jav. ook *pantjakaki*, Mal. *djimpô*, Mad. *ropoh*) worden veelal geheel vrijgesteld van diensten, of hoogstens bij lichtere diensten ingedeeld. Gebrekkigen staan ten deze met ouden van dagen gelijk ⁴. Waar de dienstplicht hetzij uitsluitend, hetzij in zwaardere mate aan het bezit van bouwgrond is verbonden, worden alleen de landbouwers (Mal. *orang tani*, Jav. *wong tani* (N) of *tiang tani* (K) of *têtanèn* (K N), Mad. *orèng*

¹ Men bedenke, dat op Java en Madoera de Inlander op zijn 15de jaar meerderjarig is. Zie Familie- en erfrecht, p. 496.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 199; Familie- en erfrecht, p. 470, 471; Proeve, enz. p. 1921; Kohlbrugge, t. a. p., p. 271, en voor Bali, Liefcrinck, t. a. p., p. 290, 297, 298.

³ Zie boven, p. 6, 7.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 195; Resumé van Bantam, p. 246.

tanèh, Soend. djalma sisi) als volle burgers beschouwd. Zij, die een ander bedrijf uitoefenen, kunnen, het hoogstens tot halve burgers brengen. Men begrijpt laatstgenoemde lieden in Cheribon onder den algemeenen naam van kasab (van het Arab. kasb, d. i. „winst”), en in Midden-Java onder dien van pasilan, madjĕgan of pĕngaoetan, d. w. z. „bedrijfsbelasting betalenden”. Elders schijnt geen algemeene naam voor hen in gebruik te zijn. Zij worden onderscheiden in handelaars en industrieelen. Eerstgenoemden heeten, wanneer zij eenigszins in het groot handel drijven, djoeragan of soedagar, anders dagang, en in sommige streken grabad, garing, bĕlantik, bakoel, enz., naar den aard van hunnen handel. De algemeene naam voor handwerkslieden is toekang, veelal met bijvoeging van het vak, dat zij uitoefenen, maar zonder onderscheid of zij als baas dan wel als knecht arbeiden, mits in het laatste geval niet bij hun baas inwonende; want dan zijn zij geene zelfstandige personen. Evenmin worden als toekang's aangemerkt, de uitwonende daglooners (koeli of bĕboeroeh), die geen vast bedrijf uitoefenen, maar elken arbeid aannemen, waarvoor men hen huurt, en waartoe zij in staat zijn. Met landbouwers worden in den regel gelijk gesteld, de bezitters van vischvijvers (Mal. Jav. Mad. tambak, Soend. sitoe). In enkele streken echter worden deze slechts als erfbezitters belast, en omgekeerd in enkele andere streken zijn hunne lasten zelfs zwaarder dan die der sawah-bezitters. In Soerabaja b. v. worden ook personen, die anders vrij van dienst zouden zijn, vijvers bezittende, voor de daarop rustende diensten aansprakelijk gesteld, zij het dat zij met het stellen van een vervanger kunnen volstaan. Elders weder wordt het bezit van bouwgronden en van vijvers afzonderlijk door diensten gedrukt, en moeten zij, die beiden bezitten, ook dubbelen dienst praesteeren. Visschers in zee, in de verschillende streken met zeer verschillende namen aangeduid, worden daarentegen gelijkgesteld met handelaars en industrieelen¹.

Onder de landbouwers bestaat in de meeste streken wederom verschil tusschen de bezitters van sawah's en die van andere bouwgronden, en niet zelden ook tusschen de veebezittende en de niet-veebezittende landbouwers. Op de sawah's namelijk, ook waar zij in individueel bezit zijn, kleeft het gemeenteverband het sterkst, en op de bezitters daarvan rusten de zwaarste verplichtingen. Hier-tegenover staat dan als bate hun grootere invloed in de gemeente. Dat aan veebezitters zoodanig voorrecht wordt toegekend, ligt aan

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 78, 79, 198; Resumé van Bantam, p. 4.

de omstandigheid, dat zij hun vee, hetzij in huur, hetzij bij wijze van onderling hulpbetoon, ook aan de niet-veebezittende landbouwers in de gemeente ten gebruike afstaan ¹. Wanneer onder de handelaars of industrieelen onderscheid in rechten en verplichtingen wordt gemaakt, zoo is de meerdere of mindere gegoedheid daarbij het eenige leidende beginsel.

Na deze algemeene toelichting kunnen wij, ten aanzien van de verschillende streken kort zijn.

In Bantam heeft het verschil in stand tegenwoordig het minst te beteekenen van geheel Java en Madoera. Het verschil in rechtstoestand tusschen den adel, de vrije burgers en de onvrije lieden, onder het sultansbestuur bestaande, is met dat bestuur komen te vervallen. Het eenige thans nog bestaande onderscheid tusschen de ingezetenen eener gemeente, is gelegen in het feit, of men al dan niet hoofd van een gezin is, dan wel bij anderen inwoont (*měnoempang*), en zoo ook, of men zijn beroep voor eigen rekening uitoefent dan wel in dienstbetrekking (*boedjang*). De verplichte diensten rusten namelijk slechts op de werkbare gezinnen (*somahan koewat*). Gehuwde mannen, mits niet in dienstbetrekking bij hun meester inwonende, vormen steeds elk een gezin, onverschillig of zij een afzonderlijk huis bezitten; maar ook wordt voor een gezin gerekend elk huis, waarin minstens één werkbaar man met andere personen samenwoont, b. v. als zoon, als kostganger of in dienstbetrekking. Op huizen, waar slechts invaliede mannen, dan wel alleen vrouwen en kinderen wonen, rust de dienstplicht niet. Ongehuwde mannen (*djadjaka* of *pěrdjaka*), en weduwnaars, zonder andere bij hen inwonende werkbare mannen een huis bewonende, worden niet geacht een vol gezin te vormen, en bij de diensten lichter ingedeeld ². Bij de Badoej's vormen de zoogenaamde *orang kadjeroan* (lett. „binnenmensen”) of bewoners van den „heiligen grond” (*tanah larangan*) een stand met zekere privilegiën, ook ten aanzien van de verplichtingen jegens den lande. De gewone Badoej's, de *orang pėnamping* of *kaloewaran* (letterl. „buitenmensen”), d. w. z. die de buiten-gehuchten bewonen, moeten wel dezelfde godsdienstige gebruiken nakomen, maar genieten niet dezelfde voorrechten. Het aantal gezinnen der *orang kadjeroan* is vast. Wordt door sterfgeval een gezin ontbonden, zoo

¹ Zie Vermogensrecht, p. 98, 142, 151, 153.

² Zie Resumé van Bantam, p. 1 en vv., 12 en 246 en vv.

wordt in zijne plaats een gezin uit de buiten-gehuchten onder de orang kadjĕroan opgenomen ¹.

In de Preanger-Regentschappen bestaat daarentegen een belangrijk standsverschil. De gezinshoofden, die in het bezit van sawah's zijn, noemt men *tjatjah bakoe*, d. i. „vaste gezinnen”. Zij vormen de kern der gemeente. Ook de naam van *somah kopi*, d. w. z. „koffieplantende gezinnen”, is hier en daar in gebruik, omdat vroeger alleen zij bij de koffiecultuur waren ingedeeld. Op deze gezinnen rustten vroeger alle verplichtingen jegens de gemeente en de diensten jegens den lande. Men noemt hen *boeleud*, d. i. „rond”, als een bol. Die geen sawah's bezitten, maar andere bouwgronden of slechts een erf, heeten *bajoeboet* of *somah kotor*, d. i. „vuile gezinnen”, voor welke laatste uitdrukking plaatselijk ook andere namen in gebruik zijn, van ongeveer dezelfde strekking. De hoofden dezer gezinnen, die met de vorigen soms onder de algemeene benaming van *somah kaja*, d. i. „rijke gezinnen”, worden begrepen, zijn tegenwoordig ook wel dienstplichtig, maar in mindere mate. Nog minder dienstplichtig zijn de *mĕnoempang's*, of gehuwde lieden, die een eigen woning, doch op het erf van een ander hebben. Daarentegen zijn in het geheel niet dienstplichtig de *boedjang's* of bij anderen inwonende ongehuwde mannen, en, in de afdeelingen Tjiandjoer, Soekaboemi en Tjitjalengka, de weduwnaars, mits zonder volwassen kinderen, de invaliede mannen, de vrouwen en de minderjarigen, ook al zijn zij grondbezitters. Elders zijn ook deze grondbezitters dienstplichtig; maar zij moeten een vervanger stellen. *Boniaga's*, of lieden eerst kortelings in de gemeente gevestigd, worden dienstplichtig door het erlangen van grondbezit. De *tjatjah bakoe*, zijn allen natuurlijk landbouwers; maar, wat de lagere klassen betreft, wordt, bij de hier aangegeven verdeling der bevolking, het beroep voor onverschillig gehouden. Of b. v. een *bajoeboet* handelaar of handwerksman is, dan wel van de opbrengst van zijn boomgaard leeft, doet niets af tot zijne verplichtingen, en brengt hem niet in eene andere categorie van ingezetenen. Bij de verdeling der diensten wordt verder, ook in dezelfde klasse, rekening gehouden met de uitgestrektheid van het grondbezit en andere teekenen van meerdere of mindere gegoedheid (*kakoewatan*). In de afdeeling Bandoeng worden zelfs gegoede handelaars bij de diensten ingedeeld, al bezitten zij niet eens een erf. Eindelijk moet nog

¹ Zie Jacobs en Meijer, t. a. p., p. 44 en vv., 108 en v.

worden opgemerkt, dat de meerdere of mindere uitbreiding, aan den kring der dienstplichtigen gegeven, plaatselijk steeds eenigszins uiteenloopt, en tijdelijk ook in dezelfde gemeente kan verschillen, naarmate van de welvaart der bevolking en de zich wijzigende behoeften ¹.

In Krawang rust de verplichting tot het praesteeren der vaste diensten op alle mannelijke meerderjarige bezitters van grond, onverschillig van welke soort of uitgestrektheid. Zij, die een eigen huis op den grond van een ander bewonen, zijn slechts verplicht aan de wisselvallige diensten deel te nemen ². In Buitenzorg (Bloeboer) hebben alle werkbare mannen gelijke rechten en verplichtingen, en kan men dus niet zeggen, dat standsverschil bestaat, voorzover het personen geldt, die geen ambt vervullen of vervuld hebben ³.

* In Cheribon staan, in de gemeenten met communaal bezit, tegenover de zwaardere verplichtingen, waaraan de eene stand is onderworpen, zekere rechten op een aandeel in de gemeentelijke bouwgronden. Den eersten en daarom meest belasten stand vormen de sawah-bezitters, koerèn tani, d. i. „landbouwende gezinshoofden”, of koerèn boga sawah, d. i. „gezinshoofden met sawah's”, en hier en daar ook tjatjah, d. i. „gezinnen”, tani boekoe, d. i. „ingeschreven landbouwers”, tani tjëkël, d. i. „vaste landbouwers”, of lakoe gawé, d. i. „dienstdoeners”, geheeten. In enkele streken noemt men hen ook sikëp. Op hen volgen als tweede klasse met minder verplichtingen, de woewoengan's (lett. „nok van een huis”), waaronder men verstaat de bebouwers van droge velden, gelijk mede de andere werkbare gezinshoofden, geen landbouwers zijnde. De inwonende daglooners (boedjang), de invaliede mannen en de weduwnaars, zoomede minderjarigen en vrouwen zijn vrij. In sommige gemeenten schijnt men de inwonende daglooners tot de woewoengan's te rekenen, en worden zij door hunne meesters juist belast met het verrichten der zwaarste diensten, waartoe laatstgenoemden verplicht zijn. In die streken is echter dikwijls het woord boedjang niet voor „daglooner” in gebruik, maar voor ongehuwde, van welken stand ook ⁴.

¹ Zie Van Marle, t. a. p., p. 6, 11 en vv.; Arminius, t. a. p., p. 210 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 81 en vv., 193 en vv.; Kinder de Camarecq, t. a. p., p. 262 en vv., 286.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 81.

³ Zie §§ 1 en 2 van Ind. Stbl. 1896 N° 15; art. 36 van Ind. Stbl. 1819 N° 36, en vergl. boven p. 89 en vv.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 194 en vv.; Bijdrage, enz. p. 7, 8, en vergl. boven p. 82 en vv.

Nog ingewikkelder is de standsverdeeling in Midden-Java. Men heeft aldaar als eerste stand in de gemeente de gezinshoofden, bezitters van bouwgrond, met een eigen erf. Deze heeten in de verschillende streken: *gogol*, *sikĕp*, *koeli kĕntjĕng*, *koeli bakoe*, *koeli koewat*, enz. In de tweede plaats heeft men den stand der *anggoeran's*¹ of *lindoeng's*, dat wil zeggen die der gezinshoofden, in het bezit van een eigen erf, maar zonder bouwgrond. Den volgende stand vormen de *pondok tĕmpĕl* of *mĕnoempang's*, waaronder men verstaat de gezinshoofden, die een huis bewonen, op het erf van een ander geplaatst. Als vierden stand beschouwt men de meerderjarige manspersonen, die zelfs geen eigen huis bezitten, maar inwonen bij anderen. Men noemt dezen *koempoelan*, *rangkĕpan*, *pondok ringkoek*, *pondok sĕloesoep* of *karang kopĕk*. Het zijn hoofdzakelijk oude lieden, jonggehuwden (*kĕmantĕn anjar* (N) of *kĕmantĕn ĕnggal* (K)), nieuwelingen (*wong anjar* (N) of *tiang ĕnggal* (K)), ook *sangkan* (N K) geheeten, en knechts (*boedjang* of *boeroeh*). Eindelijk heeft men de meerderjarige, maar nog ongehuwde jongelingen (*sinoman*). Regel nu is, dat de derde, vierde en vijfde standen vrij zijn van lasten; terwijl de eerste stand daarin vol, en de tweede half wordt belast, behoudens de overal erkende vrijstelling van weduwnaars. Intusschen bestaan op dezen regel tal van uitzonderingen. In zeer vele gemeenten worden ook de *mĕnoempang's* in de lasten aangeslagen, en wel doorgaans voor een vierde van hetgeen van de *gogol's* gevorderd wordt; ja er zijn streken, waar zelfs de *koempoelan's* en de *sinoman's* moeten bijdragen, respektievelijk voor een zesde en een achtste van een *gogol*. Deze verhoudingen komen het zuiverst uit bij de verdeeling der diensten jegens den lande en jegens de gemeente. Bij de verdeeling der andere lasten schijnen zij slechts tot leidraad te strekken. Aan de volle dienstplichtigheid is tevens het recht verbonden op een aandeel in de communale bouwgronden, en wel, waar periodieke verwisseling dier aandeelen bestaat, doorgaans volgens een rooster. De *gogol's* stellen dien rooster veelal met onderling goedvinden vast, en zijn voorts de eenige stemgerechtigden in de bijeenkomst tot bepaling en toewijzing der aandeelen. Ook over de toelating in de gemeente en de opklimming in stand beslissen veelal de *gogol's*. Een nieuweling b. v. wordt, als hij

¹ Niet te verwarren met de *anggoeran's* hierboven op p. 71 bedoeld. De beteekenis van het grondwoord *anggoer* is: „ledigheid”, „het niets te doen hebben.”

huwt en een eigen huisje op het erf van een ander mag bouwen, van koempoelan, pondok tèmpele. Verkrijgt hij later een eigen erf, zoo wordt hij anggoeran; terwijl men hem te zijner tijd misschien een aandeel in de communale velden geeft, en dan eerst wordt hij zelf gogol. Slechts in weinige streken heeft het dorpsbestuur, en in nog mindere het dorps hoofd alleen de beslissing van dit alles in handen. In gemeenten, waar geen periodieke verdeling van den bouwgrond plaats heeft, doch de aandeelen vast zijn, moet men, om gogol te worden, wachten tot er eene vacature ontstaat, tenzij men door erfenis of koop in het bezit geraakt van erfelijk individueel bezeten grond, waaraan het gogolschap verbonden is. In beide gevallen echter hangt het van de machthebbers af, of zij den eenen sollicitant dan wel den anderen in het vrijgeval aandeel willen doen opvolgen, ja zelfs of zij den verkrijger van den grond in quaestie als ingezetene willen toelaten. In West- en Oost-Java, gelijk mede op het eiland Madoera, hangt het verkrijgen van een huis, een erf of bouwgrond, en daarmede het opklimmen in stand eenvoudig af van iemands eigen financiële middelen en van zijn beroep, behoudens de voorwaarde van toelating in de gemeente als ingezetene, waarop nader zal worden teruggekomen ¹, en de hierboven ² bedoelde afhankelijkheid der inwonenden tegenover de erfbezitters. Het recht op een aandeel is evenwel in sommige gemeenten wel eens ontaard in eene verplichting voor elk werkbaar man, zelfs inwonende, om een aandeel te nemen, ingeval de aandeelen zoo versnipperd, en de lasten zoo zwaar zijn, dat de laatsten de waarde van de eersten overtreffen. De hoofdverdeling in standen laat echter plaatselijk tal van onderverdelingen toe. Zoo heeft men b. v. in een aantal gemeenten verschillende klassen van gogol's, waarvan de eene zwaarder belast is dan de andere, met daartegenoverstaande voordeelen. Het zijn vooral de veebezittende gogol's, aan wie niet zelden grootere aandeelen in de communale velden worden toegerekend. Het is niet mogelijk in korte woorden de talrijke onderscheidingen ten deze, en daarmede verband houdende benamingen van standen in de verschillende gemeenten of zelfs streken, terug te geven, voornamelijk omdat alles beheerscht wordt door locale eigenaardigheden en behoeften, doch niet door algemeene beginselen ³.

¹ Zie ben. p. 126 en vv.

² Zie boven, p. 82 en vv.

³ Zie Arminius, t. a. p., p. 196 en vv.; Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII, p. 32 en vv.; Schmalhausen, t. a. p., p. 6 en vv.; De residentie Kadoe, p. 68;

In Probolinggo en Besoeki, met uitzondering der afdeeling Banjoewangi, bestaat de volle dienstplichtige stand (Jav. *wong kěntjěng* of *w. ngajah* (N) en *tiang k. oft. ng.* (K), Mad. *orèng kěntjěng* of *orèng pěngadjeuh*) uit de gezinshoofden, bezitters van bouwgronden, en soms ook alleen uit de sawah-bezitters; terwijl dan de bezitters van andere gronden, van vijvers of van erven slechts half dienstplichtig zijn. Ouden en weduwnaars zijn geheel of ten deele vrijgesteld. Op het eiland Madoera rekent men tot den vollen dienstplichtigen stand (*orèng koewat*, *orèng kěntjěng*, *orèng pèkolan*) alle meerderjarige werkbare manspersonen, hoofden van gezinnen, behalve in de meeste gemeenten de behoeftigen en de weduwnaars. In anderen maakt men, bij den omslag der diensten, onderscheid tusschen gezinshoofden, bezitters van bouwgronden of zoutpannen, en hen die dit niet zijn. Gebrekkigen en ouden van dagen, mits niet volstrekt invalide, worden slechts bij de diensten ingedeeld, welke met hunne krachten overeenkomen, en nooit bij de vaste diensten. In sommige gemeenten zijn alle ongehuwden (*lantjèng*) vrij, in anderen alleen wanneer zij inwonen. Hierbij moet worden opgemerkt, dat, op Madoera en in de Madoereesche streken van Oost-Java, volstrekt niet alle bezitters van bouwgrond een eigen erf bewonen, zoodat ook het begrip van inwonen bij anderen (Mad. *orèng noempang*) er niet hetzelfde is als elders. Inwonende boedjang's schijnen noch in den Oosthoek, noch op Madoera te worden aangetroffen. Evenmin is daar sprake van eene opklimming in stand onder medewerking en goedkeuring der volle burgers als in Midden-Java ¹.

In Banjoewangi is de toestand afwijkend van het overige gedeelte der residentie Besoeki. De afhankelijkheid, waarin elders ook in dat gewest een deel der gemeenteleden verkeert ten opzichte van het grond- en speciaal erfbezittende deel, is aldaar onbekend, iets dat samenhangt met de boven ² beschreven eigenaardige inrichting

Eindresumé, dl. III, p. 195 en vv., 205; Vermogensrecht, p. 153, 154; Proeve, enz. p. 1920 en vv., 1924 en vv.; Modjowangi, p. 226, 227, en vergl. boven, p. 93, 94. Voor het met de toestanden in Midden-Java groote overeenkomst aanbiedende standsverschil op Bali, zie Liefcrinck, t. a. p., p. 279 en vv.

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 79 en vv., 197 en vv., 203; Van Vleuten, t. a. p., p. 5; Donner: De persoonlijke diensten tijdens het vorstenbestuur in de afdeeling Madoera (Bangkalan), in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. IV (1890), p. 58 en vv.

² Zie boven, p. 20.

der dorpen in bedoeld regentschap. Ieder, die in de gemeente wordt toegelaten, kan desverkiezende een stukje grond van het algemeene erf bekomen, om er een huisje op te plaatsen, en is dan, wat lusten en lasten betreft, gelijkgesteld met alle andere ingezetenen. Inwoning van vreemde, gehuwde of ongehuwde, personen, komt dientengevolge slechts zeer tijdelijk, als logeergasten, voor. De jongelieden huwen in den regel niet, voor dat zij in staat zijn een eigen huis te bouwen, en dientengevolge worden de huwelijken meestal ook later gesloten dan elders. In elk huis treft men slechts één gezin aan, bestaande uit het hoofd, d. w. z. den vader, en voorts de moeder met de kinderen. Elk gezin heeft een eigen huis. Ouden van dagen en ongehuwde jongelieden, zijn altijd de inwonende ouders, zoons, dochters, enz. van het gezin, en lossen zich daarin op. Ieder gezinshoofd (pě n g a j a h) is ten volle dienstplichtig. Zijne volwassen, ongehuwde en bij hem inwonende, zoons (l a n t j i n g), beneden ongeveer 20 jaren, zijn slechts tot huiselijke diensten of hulp bij de sawah-bewerking ten behoeve van het hoofd¹ en de leden van het dorpsbestuur verplicht. Ouder dan ongeveer 20 jaar, worden zij bij de lichte en de gemeentediensten ingedeeld. Voelt de vader zijne krachten door ouderdom afnemen, zoo draagt hij zijne rechten en verplichtingen, met voorkennis van het dorpsbestuur, over op één zijner ongehuwde, bij hem inwonende zoons, of neven, en bij gebreke hiervan op zijn inwonenden schoonzoon. De gezinshoofden, die sawah's bezitten, zijn tevens bij de koffiecultuur ingedeeld².

Ten slotte moet nog worden melding gemaakt van het eiland Bawean, alwaar de toestand geheel op zich zelf staat. De bewoners zijn over het algemeen handelaren, die bijna naar alle deelen van den Archipel heen trekken, en soms zelfs eerst na een paar jaren terugkeeren. Het gevolg hiervan is, dat niet zelden de helft van de gezeten mannelijke bevolking afwezig is, en vermoedelijk daarom is men wel genoodzaakt de diensten ook te laten verrichten door jongelieden, weduwnaars, inwonenden, en andere categorieën van personen, die elders zijn vrijgesteld. Hiertegen bestaat te minder bezwaar, omdat de diensten op Bawean zeer licht zijn, zoo licht dat plannen in overweging zijn, om althans die ten ten behoeve van den lande eerlang geheel af te schaffen³.

¹ Zie boven, p. 41, 42, 71, 72.

² Zie Mededeelingen omtrent Banjoewangi, p. 339 en vv., 344; Eindresumé, dl. III, p. 80.

³ Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op de Indische begroting voor 1900.

Wanneer men de hier kortelijk aangegeven standonderscheidingen vergelijkt met de zeer algemeene en veelal onbestemde wettelijke voorschriften van dienstplichtigheid of vrijstelling ¹, is het gemakkelijk te begrijpen, dat de Inlandsche gemeenten, door de bevoegdheid tot repartitie, het in hare macht hebben, den druk der diensten ten behoeve van den lande grootendeels te laten nederkomen op wie zij willen, en in het bijzonder om ten deze allerlei locale onderscheidingen tusschen hare ingezetenen te scheppen of te handhaven. Van deze bevoegdheid wordt dan ook een ruim gebruik gemaakt, meestal om den druk der diensten billijker te verdeelen en gemakkelijker te doen dragen, maar natuurlijk ook wel eens een enkele maal met minder lofwaardige oogmerken. Door hen, die in het bijzonder de jongste regelingen der heerendiensten in elk gewest bij algemeene verordening, als een grooten stap beschouwen in de door art. 57 van het Regeeringsreglement aangegeven richting tot vermindering van willekeurige beschikking over de arbeidskrachten der bevolking, is dit punt voorbijgezien. Ofschoon de Inlandsche bevolking wel is waar geleidelijk van vele diensten jegens den lande is ontlast, en de toestand in zooverre aanmerkelijk beter is dan eene halve eeuw geleden, zoo is toch, ten aanzien van de verdeeling der diensten, de toestand inderdaad ongeveer gebleven zooals zij was, en werken bedoelde verordeningen alleen op het papier. Een en ander is gemakkelijk met eenige voorbeelden toe te lichten.

Slechts in Rembang is bepaald, dat de dienstplichtigen allen in dezelfde mate moeten dragen in de heerendiensten; doch in de andere gewesten kan de gemeente, bij de repartitie der opgelegde taken, sommige gezinshoofden, grondbezitters of zelfs werkbare mannen zwaarder belasten dan anderen, en, daar nergens een maatstaf is aangegeven voor de verhouding, waarin het aantal dagen arbeid tot elks gegoedheid moet staan, hangt men ten deze ook thans nog overal, behalve in Rembang, af van het subjectieve gevoel van billijkheid, geleid door de plaatselijke gebruiken of gemeentelijke regelingen. Zoo kunnen, waar b. v. de heerendienstplichtigheid op de bezitters van bouwgrond rust, alle bezitters met een gelijk aantal dagdiensten worden belast, onafhankelijk van de uitgestrektheid of den aard van hun grond, of van hunne welvaart, dan wel met een verschillend aantal dagdiensten, desnoods met eene onge-

¹ Zie p. 81 noot 2.

hoorde progressie, al naarmate de uitgestrektheid van hun grond, of al naarmate die uit sawah's, tégál's, enz. bestaat. Alleen voor Krawang, Banjoemas, Bagelen en Kedoe vindt men eene zeer onvoldoende aanwijzing van de verhouding tusschen het aantal dagdiensten en den omvang van het grondbezit. Zelfs de bepaling van het maximum dagen arbeid, dat van één heerendienstplichtige 's jaars mag gevorderd worden ¹, geeft op zich zelf geen waarborg, aangezien immers iemand, b. v. naar de uitgestrektheid of den aard van zijn grondbezit, alleen voor twee, drie of meer gewone heerendienstplichtigen kan worden gerekend ². Voorts staat in de betrekkelijke ordonnantiën wel, wie in elk gewest dienstplichtig of vrijgesteld zijn, maar niet dat hierin de eenige oorzaak van dienstplicht of vrijstelling gelegen is, zoodat de gemeenten bevoegd blijven ook anderen, mits niet met name vrijgesteld, in de heerendiensten te betrekken, of het aandeel van sommige categorieën van niet-vrijgestelden over anderen om te slaan ³. En, wat de zaak, als men alleen op de geschreven wet let, nog bedenkelijker maakt, volgens § 6 der meergenoemde heerendienst-ordonnantiën, geschiedt de repartitie door de gemeente; maar er wordt niet vermeld, wie de autoriteit in de gemeente is, die ten deze te beslissen heeft. Zelfs al neemt men nu de gewone interpretatie aan, dat de gezamenlijke heerendienstplichtigen de repartitie moeten vaststellen onder leiding van het dorps hoofd, zoo zal toch in eene dergelijke vergadering de minderheid zijn overgeleverd aan de meerderheid. De repartitie van het hoofdgeld volgt natuurlijk die der heerendiensten, en kan tot dezelfde afwijkingen van de wettelijke regelen aanleiding geven. Ten aanzien dezer belasting is echter uitdrukkelijk bepaald in art. 7 van Ind. Stbl. 1893 N° 68, dat de repartitie is overgelaten aan het „gemeentebestuur” onder toezicht van het Europeesch Bestuur. De belastingschuldigen hebben dus stellig niet eens het recht van medespreken. Ook ten aanzien dezer belasting kan dus de feitelijke toestand in de verschillende gemeenten er geheel anders uitzien, dan men, met het Staatsblad in de hand, zoude onderstellen.

Evenzoo is het gesteld met de repartitie der landrente, overal waar de dorpsaanslag bestaat. Men kan, om den totalen aanslag te bekomen, b. v. de sawah's bij gelijke uitgestrektheid evengoed het dubbele laten dragen van de tégál's, als het drie- of viervoud. Men kan

¹ Zie §§ 4 der betrekkelijke Ordonnantiën.

² Vergl. Eindresumé, dl. III, p. 107.

³ Zie, voor voorbeelden van speciale vrijstellingen, Modjowangi, p. 239 en vv.

daarbij rekening houden met de productie, of alleen met de uitgestrektheid. Men kan het bedrag, dat in den totalen aanslag voor rekening van sommige gronden behoorde te komen, verdeelen over de anderen. Zoo schijnen b. v. in zeer vele streken de, naar de wet landrenteplichtige, woonerven feitelijk niet in de belasting te worden aangeslagen. De repartitie der landrente geschiedt, volgens art. 5 al. 2 van Ind. Stbl. 1872 N° 66, in eene vergadering van de oudsten en de landbouwers, door het dorpshoofd bijeen te roepen. Ook in die vergadering zal, met de wet in de hand, eene meerderheid de minderheid kunnen overstemmen en benadeelen zooveel zij wil, om niet te spreken van de omstandigheid, dat, wegens de gebrekkelijke kennis van de cijferkunst van de meeste gemeenteleden, contrôle hunnerzijds op hetgeen men hun ten definitieve gelast te betalen, veelal ontbreekt. De landrente naar den dorpsaanslag is dus nog ver af van het ideaal eener wettelijk geregelde grondbelasting¹. Eindelijk heeft de wetgever nimmer uitgemaakt, wie de autoriteit is, die op eventueele reclames tegen de repartities, van welke lasten ook, moet recht doen, natuurlijk het geval van knevelarij of wanbeheer van het dorpshoofd of de leden van het dorpsbestuur uitgezonderd; want daartegen heeft men de gerechtelijke vervolging of de administratieve tusschenkomst van het Europeesch of Inlandsch Bestuur.

Niettegenstaande alle hier opgenoemde bezwaren, uit een theoretisch of juridisch oogpunt aan de tegenwoordige regeling der diensten en belastingen verbonden, zoude intusschen eene meer op Europeeschen voet geschoeide regeling daarvan in de praktijk stellig nog slechter werken dan hetgeen tegenwoordig bestaat. In verband met de zoo bont geschakeerde maatschappelijke en economische verhoudingen in de Inlandsche gemeenten, is hare bevoegdheid tot repartitie een hoogst nuttig correctief tegen het nivelleerende karakter, dat aan elke wettelijke regeling inhaerent is. De eenige werkelijke, en ook zeer krachtige waarborg, welken de bevolking heeft tegen willekeur bij de repartitie der diensten en belastingen jegens den lande verschuldigd, is thans, evenals vroeger, niet gelegen in het Indische Staatsblad, maar in de solidariteit van belangen tusschen de gemeenteleden en de bestuurders, in het sterk ontwikkelde gemeenteverband, ook op maatschappelijk gebied, in de gehechtheid der bevolking aan de traditie, in

¹ Zie de blijkbaar uit het leven gegrepen beschrijvingen van repartities der landrente, bij Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII, p. 48 en vv., en bij Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 89 en vv.

de publieke opinie in de gemeente, en in de patriarchale leiding en raadgeving van het Europeesch of Inlandsch Bestuur. En dit zal wel aldus moeten blijven, zoolang men met gemeentebesturen te doen heeft, die wettelijke of administratieve bepalingen veelal niet eens raadplegen, en stellig nooit juridisch kunnen interpreteren ¹.

§ 8. De gemeentelijke huishouding.

De voorziening in de behoeften van de gemeentelijke huishouding geschiedt door middel van persoonlijke diensten, gedwongen leveringen, de opbrengst van gemeentebezittingen, en voor een zeer klein gedeelte ook door geldelijke bijdragen van de ingezetenen. De gemeente is, in de bepaling van het bedrag der lasten van de gemeentelijke huishouding, niet noemenswaardig beperkt, en zij kan, wat de verdeeling dier lasten over de ingezetenen betreft, de plaatselijke begrippen omtrent de standen zelfs onbeperkt toepassen ². Art. 71 al. 2 van het Regeeringsreglement bevat zeer zeker de beperking, dat, bij de regeling der gemeentelijke huishouding, moeten worden in acht genomen de van den Gouverneur-Generaal of van het gewestelijk gezag uitgegane verordeningen. Die verordeningen hebben evenwel, met uitzondering van de boven cmschreven ³ beperking der ambtsvelden van, en der diensten aan het hoofd en de leden van het dorpsbestuur, gelijk mede der straks te vermelden politiediensten, tot dusverre de gemeentelijke lasten absoluut ongeregeld gelaten ⁴. Wel is waar zijn er gemeenten, waar men de gemeentelijke diensten als eene soort van opeenten op de heerendiensten beschouwt, en door dezelfde personen, in dezelfde verhouding laat

¹ Zie nog, over de repartitie der diensten en belastingen in de gemeente, Schmallhausen, t. a. p., p. 21 en vv., 49; Proeve, enz. p. 1924 en vv., 1931, en vergl. ben. § 9.

² Zie de vorige §.

³ Zie boven, p. 14 noot 1.

⁴ Dit beginsel is reeds gehuldigd in § II van de eerste regeling der heeren-diensten bij het Gouvernementsbesluit van 3 September 1864 N° 1 (Bijblad N° 1580), en is sedert bij elke volgende regeling op nieuw uitgesproken, laatstelijk bij §§ 10 der Ordonnantien, vermeld boven p. 39. De grens tusschen heeren- en gemeentediensten is, met de wettelijke en administratieve bepalingen in de hand, lang niet altijd zuiver te trekken. De ongeregelde toestand der gemeentediensten gaat dientengevolge nog verder dan oppervlakkig schijnt. Vergl. Kol. Verslag van 1892, p. 71, noot 3; Eindresumé, dl. III, p. 102; Wong Tanie: Heerendiensten, in de Indische Gids, Jaarg. 1900, dl. II, p. 849 en vv., en Wijbrands: Eenige opmerkingen, enz. *ibid.* p. 1181 en vv.

praesteeren; doch regel is dit alleen bij de huisdiensten ten behoeve van de dorpschouffden en de leden van het dorpsbestuur. In elk geval kan van dezen regel door de gemeente worden afgeweken, zoodra haar dit goeiddunkt ¹. Als voorbeelden, hoe ver die afwijkingen kunnen gaan, is te vermelden de vaak voorkomende vrijstelling van gemeentelieden, die op zich nemen een bepaald stuk weg geheel te onderhouden, een zeker wachthuis vast te bezetten, als vaste postbode dienst te doen, het timmer- of metselwerk aan de gemeente-eigendommen te verrichten, als vaste bedienden bij het dorpschouff of de leden van het dorpsbestuur te fungeeren ², enz.

In sommige gemeenten gaat men nog verder en stelt men ook enkele ingezetenen vrij, op wier verblijf in het dorp men bijzonderen prijs stelt. b.v. een timmerman, een wajan g-vertooncr, een gamelan-speler, eene publieke danseres, enz. zonder dat daartegenover werkzaamheden ten behoeve der gemeente staan. In gemeenten met communaal bezit geeft men zelfs wel eens aan dergelijke ambtelooze personen, die men wegens hunne talenten gaarne in zijn midden behoudt, een aandeel in de gemeentevelden zonder dienstpraestatie, d. w. z. men geeft hun eene tegemoetkoming uit hetgeen in Nederland de gemeentekas genoemd zoude worden ³. In gemeenten met gehuchten onder eigen bestuurders oefent ook bedoelde indeeling invloed uit op de repartitie der gemeentelijke lasten ⁴.

De gemeentelijke huishouding kan men tot de volgende hoofdpunten terug brengen:

1°. de gemeentepolitie. Volgens art. 11 Inl. Regl. moet er in elke gemeente een nachtwacht zijn, waartoe alle ingezetenen bij beurten worden opgeroepen. Vrijstelling van dien dienst mag door het dorpschouff alleen om wettige redenen worden verleend; maar wat „wettige redenen” van vrijstelling zijn, zegt de wet niet, en evenmin, dat ieder ingezetene een gelijk getal beurten moet waarnemen. Ten deze dus kan het standsverschil evenzeer worden in acht genomen, en dit wordt ook, waar de gewoonte zulks medebrengt, gedaan. Volgens de hierboven ⁵ vermelde gewestelijke regelingen behoort tot de werkzaamheden van de nachtwacht, niet alleen het doen van ronde's in de gemeente, maar ook het bezetten van de wachthuizen, veelal aan de ingangen der dorpen, op de dorpspleinen, op

¹ Zie boven, p. 40 noot 6, en Eindresumé, dl. III, p. 91.

² Zie boven, p. 41, 71, 72.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 98, 99; Vermogensrecht, p. 150, 161.

⁴ Zie boven, p. 22, 23.

⁵ Zie boven, p. 14 noot 1.

de kruispunten van groote wegen, bij de gemeentegebouwen, enz. geplaatst ¹. In dorpen met gehuchten onder eigen bestuur zijn tot de nachtwachtdiensten in het hoofddorp en in elk gehucht doorgaans slechts de bewoners respektievelijk van het hoofddorp of van het gehucht verplicht. Bovendien moet, volgens meergemelde regelingen ², zich elken nacht bij de distrikts- en onderdistriktschouwen eene wacht verzamelen, bestaande uit dorpschouwen en leden van het dorpsbestuur, daartoe bij beurten uit de verschillende, tot het betrokken onderdistrikt behoorende, gemeenten aan te wijzen, met dien verstande, dat ieder dorpschouf niet meer dan eens in de veertien dagen, en ieder lid van het dorpsbestuur niet meer dan eens in de zeven dagen behoeft uit te komen. Het vervoeren van gevangenen uit de gemeente naar de hoofdplaats van het distrikt- of onderdistrikt, bedoeld bij art. 13 al. 1 en art. 16 al. 2 Inl. Regl., geschiedt niet door de nachtwacht, maar door leden van het dorpsbestuur. In gemeenten, waar zich pasar's, spoorwegstations, of andere groote verzamelplaatsen van menschen bevinden, moet een voldoende aantal beambten van de gemeentepolitie aanwezig zijn op de pasar-dagen, bij aankomst der treinen, enz., en wel tot een vastgesteld maximum. Pasar's, stations, enz., door de Gouvernementspolitie bewaakt, vallen natuurlijk hier buiten. Het doen van nachtwacht mag elken nacht hoogstens van $\frac{1}{3}$ der daartoe verplichte personen worden gevorderd, doch liefst van minder, voor zooverre de openbare veiligheid daardoor niet wordt in gevaar gebracht. Ofschoon de gemeentepolitie en de bevoegdheid van het dorpschouf en de leden van het dorpsbestuur te dien aanzien zich uitstrekken over het geheele gebied der gemeente ⁴, zoo is toch de ronde bijna altijd beperkt tot de bewoonde gedeelten daarvan. Hetzelfde geldt van het bezetten der wachthuizen. Over het lid of de leden van het dorpsbestuur, speciaal met de gemeentepolitie belast, en zijne of hunne functiën, is vroeger reeds gehandeld ⁵.

¹ Vroeger bestond nog in onderscheidene gewesten van Midden-Java de zeer bezwarende verplichting, dat elke gemeente met de vier naast daaraan grenzenden (montjā pat (N) of montjā sēkawan (K)) een gemeenschappelijken ronde-dienst hadden. Zie Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII, p. 36; Schmalhausen, t. a. p., p. 9, 32, 99.

² Behalve in Buitenzorg (Bloembergen), de Preanger-Regentschappen en Krawang.

³ In de afdeelingen Tegal, Pamalang en Banjoewangi en in geheel Pekalongan hoogstens $\frac{1}{6}$, daarentegen in Kedoe hoogstens $\frac{1}{3}$; terwijl in Rembang geene fractie is aangenomen.

⁴ Zie boven, p. 19.

⁵ Zie boven, p. 54 en vv.

Hier moet omtrent deze functionnarissen alleen nog worden aangeteekend, dat men daarvoor dikwijls personen uitkiest van een minder vlekkeloos verleden, in de meening, dat zij aldus door eigen ondervinding beter in staat zullen zijn de kronkelpaden der misdadigers te volgen. In Midden-Java stelt men in vele streken zoo weinig vertrouwen in de moraliteit van den politie-beambte, dat hij, alvorens zijn ambt te aanvaarden, een specialen, alles behalve orthodox Mohammedaanschen, vloeked (soepâtâ) moet afleggen van niet te zullen stelen in de gemeente, waarvoor hij is aangesteld ¹.

2°. de gemeenteeigendommen. Het onderhoud van en het toezicht op de wegen, pleinen, dammen, waterleidingen ², begraafplaatsen ³, openbare gebouwen en alle andere gemeente-eigendommen geschiedt evenzeer in gemeentedienst. Wat de gebouwen betreft, zoo bestaan die veelal in het gemeentelijke bedehuis, tevens schoolgebouw, benevens eenige wachthuizen en andere onbeteekenende getimmerden, b.v. de gemeentelijke buffelkraal en de heining of heg om het dorp of het gehucht. Alleen in Cheribon hebben alle gemeenten een raadhuis (balé) ⁴. Elders is het huis van het dorps hoofd tevens de vergaderplaats van het dorpsbestuur of van de gemeenteleden, en de zetel der gemeente-administratie, zoo de dorpschrijver die administratie niet ten zijnen huize voert. Bij hooge uitzondering hebben de vergaderingen ten huize van een lid van het dorpsbestuur plaats ⁵. Hieruit verklaart zich, waarom de gemeenteleden veelal het huis van het dorps hoofd onderhouden, of, zoo noodig, een nieuw huis voor hem bouwen. Gemeentelijke gevangenissen bestaan niet.

3°. de eeredienst en het onderwijs. Wat den eeredienst betreft, zoo moet de gemeente zorgen, dat de vijf dagelijksche gebeden en de gebeden bij de twee jaarlijksche feesten, welke de Mohammedaansche wet voorschrijft, door een voldoende aantal personen gemeenschappelijk worden verricht in het gemeentelijke bedehuis (Mal. Jav. Mad. langgar, Soend. tadjoeq, Mal. ook djajah).

¹ Zie Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 21 en vv.; Proeve, enz. p. 1916.

² In vele gemeenten beschouwt men het onderhoud van dammen en waterleidingen als eene verplichting, niet van alle ingezetenen, maar van de belanghebbende grondbezitters, ook wanneer zij niet in de gemeente wonen. Zie Eindresumé, dl. III, p. 94 en vv.

³ Over den rechtstoestand der begraafplaatsen en het onderhoud daarvan, zie Vermogensrecht, p. 163 en v.

⁴ Zie Van Oosterzee, t. a. p., p. 390. Ook op Bali bestaat in de meeste oude gemeenten zoodanig raadhuis, veelal slechts eene loods. Waar een raadhuis ontbreekt, dient als zoodanig de dorpsstempel. Zie Liefrinck, t. a. p., p. 277, 278.

⁵ Zie Modjowangi, p. 233.

Is het gemeentelijke bedehuis tevens voor den Vrijdagdienst bestemd, d. w. z. eene moskee (Mal. Jav. Soend. mäsigit, Mad. masdjid, masègit en sëmigit), zoo geldt hetzelfde van de openbare godsdienstoefening, op dien dag te houden. Soms, waar de gemeente weinig kerksch is, heeft men eenige vaste gemeenteleden, die zich, tegen eene geringe tegemoetkoming, verbonden hebben tot het verschijnen in het bedehuis, wanneer dit noodig is. Veelal zijn dit hadji's of ouden van dagen en gebrekkigen. Een belangrijk deel van den eeredienst bestaat in het brengen van offers op de graven van als heilig beschouwde personen of van de stichters der gemeente, en aan de beschermgeesten der gemeente, gelijk mede in de zoogenaamde offermalen. Onder de gemeentelijke offermalen zijn vooral te vermelden:

1°. het offermaal in de maand Roewah, ter herdenking der afgestorvenen;

2°. de offermalen bij gelegenheid van de beplanting der sawah's en van den oogst;

3°. de offermalen ter wering van eene uitgebroken epidemie of van andere algemeene rampen;

4°. de offermalen in de vijf laatste oneven nachten van de vastenmaand;

5°. het offermaal na de jaarlijksche dorpsvergadering, in de gemeenten, waar zoodanige vergadering gehouden wordt ¹.

Noch de hierbedoelde offers, noch de offermalen zijn instellingen van den Islâm.

Het onderwijs wordt gegeven in het gemeentelijke bedehuis, en wel door den dorpsgeestelijke. Het gaat in den regel niet veel verder, dan leeren lezen van Arabisch schrift, en het bijbrengen van eenige praktische kennis van het verrichten der in de Mohammedaansche wet geregelde godsdienstplichten, in het bijzonder van het gebed. In sommige streken, b.v. in Bantam heeft het echter meer te beteekenen ².

¹ Zie ben. p. 125, 126.

² Nadere bijzonderheden omtrent den eeredienst, de offers en offermalen, het onderwijs en de functiën der dorpsgeestelijken behooren niet tot het onderwerp, waaraan dit opstel is gewijd. Men zie daarvoor Moh. Geestelijkheid, passim, mijn opstel over het Mohammedaansche godsdienstonderwijs op Java en Madoera en de daarbij gebruikte Arabische boeken, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXI (1887), p. 518 en vv.; en speciaal over de offers en offermalen, Veth: Java, dl. I, (eerste druk) p. 316 en vv.; Poensen: Bijdrage tot de kennis van den godsdienstigen en zedelijken toestand des Javaans, in de Mededeelingen van het Nederlandsch Zendeling-

In de weinige gemeenten, geheel of bijna geheel uit Christenen bestaande, vervalt de zorg voor den Mohammedaanschen eeredienst, gelijk mede voor de offers en offermalen. Sommige vaste offermalen, die op zich zelf niet een bepaald onchristelijk karakter hebben, b.v. dat bij gelegenheid van den oogst of de dorpsvergadering, worden echter in de Christendorpen vervangen door een gemeenschappelijken maaltijd. Aan anti-Christelijke godsdienstplechtigheden mag aldaar het dorps hoofd of één der leden van het dorpsbestuur zelfs niet deel nemen; terwijl ook de handhaving der Zondagsrust en van het schoolbezoek, benevens de wering der prostitutie aldaar tot de gemeentezorg behoort. Het kerkgebouw wordt in deze gemeenten wel als een openbaar gebouw aangemerkt, en door de gemeente onderhouden; doch de zorg voor den eeredienst berust bij het kerkbestuur, en zoo ook die voor het onderwijs. Waar de Christenen slechts eene minderheid vormen, zijn zij meestal als ingezetenen verplicht hun aandeel te dragen in de lasten van de gemeentelijke zorg voor den Mohammedaanschen eeredienst en van de gemeentelijke offers of offermalen, zonder natuurlijk verplicht te zijn daaraan persoonlijk deel te nemen. Bovendien blijven de kosten van hun eigen eeredienst, en wat daarmede samenhangt, geheel ten hunnen laste ¹.

4°. het personeel van het gemeentebestuur en de uitkeering van traktementen, pensioenen of toelagen. Door welke personen het bestuur der gemeente wordt uitgeoefend, hoe zij worden aangesteld, met welke functiën elk hunner is belast, zoomede welke voordeelen aan hun ambt zijn verbonden, is hierboven uiteengezet ². In onderscheidene gemeenten ontvangt echter het dorps hoofd bovendien eene soort van traktement in den vorm van eene uitkeering in rijst, waarvoor de verschillende rijstvelden naar hunne uitgestrektheid en vruchtbaarheid worden aangeslagen ³. Voorts moet er nog op worden gewezen, dat, waar het communaal bezit van bouwgronden bestaat, men niet zelden afgetreden dorps hoofden, of zelfs leden van het dorpsbestuur, een kleiner aandeel in de velden laat behouden bij wege van pensioen, d. w. z. zonder dat zij

genootschap, dl. X (1866), p. 23 en vv.; Proeve, enz. p. 1939, 1940. Over de verplichtingen der gemeente met betrekking tot den eeredienst, de offers en de offermalen op Bali, zie Liefcrinck, t. a. p., p. 257 en vv., 273 en vv., 278.

¹ Zie Hekmeyer, t. a. p., p. 13, 27 en vv.; Proeve, enz. p. 1939; Modjowangi, p. 233, 234, 336.

² Zie §§ 3—6.

³ Vooral heeft dit plaats in gemeenten, waar het dorps hoofd geene ambtsvelden heeft. Zie H. Th. K. Apanagevelden, in het Tijdschrift v. h. Binnenl. Best., dl. XIX, (1900), p. 65 en vv.

daarvoor diensten behoeven te verrichten, tenzij zij natuurlijk uit anderen hoofde tot dienstpraestatie verplicht zijn. Zelfs geeft men wel eens een dergelijk aandeel aan personen, niet tot het gemeentebestuur behorende, maar die lang tot den vollen dienstplichtigen stand hebben behoord, en wegens leeftijd of om andere redenen als zoodanig zijn afgetreden ¹. In de derde plaats komt als gemeente-uitgave ten behoeve van personen in aanmerking het loon van werklieden bij de gemeentewerken, dat van hen die zich voor het waarnemen van verplichte diensten verhuren, enz. Zoodanige loonen worden veelal in geld betaald. Eindelijk behoreen tot deze categorie van gemeente-uitgaven de voordeelen vanwege de gemeente aan niet-ambtelijke personen toegekend, wegens den aard van hun beroep ². Alleen in vorm, maar niet in wezen, verschillen laatstgenoemde uitgaven van de subsidie's, door sommige Nederlandsche gemeenten betaald aan theater-directeuren, bestuurderessen van kookscholen, enz.

5°. de armenzorg. Vermogende personen vindt men in de Inlandsche gemeenten zeer weinigen, en dan nog bijna uitsluitend onder de handelaren en industrieelen op enkele hoofdplaatsen gevestigd. Daarentegen is ook het getal armen gering, en, tengevolge van het sterke familieverband, komen die armen in den regel niet ten laste der gemeente. Is dit bij uitzondering wel het geval, zoo weet men hen, als zij ten minste niet totaal onbekwaam zijn iets te doen, doorgaans tegen geringe vergoeding met den eenen of anderen lichten arbeid ten behoeve der gemeente te belasten, b. v. de begraafplaats te onderhouden, het dorpsplein aan te vegen, het dorpsbedehuis schoon te houden, geregeld de verplichte gebeden bij te wonen ³, enz. Intusschen blijven er toch, ook op Java en Madoera, altijd eenige armen over, waarmede niets valt aan te vangen dan ze te bedeele. De bedeeeling geschiedt hoofdzakelijk in rijst, en zoo heeft men in sommige gemeenten eene gemeentelijke rijstschuur, bestemd om daaruit zoo noodig uitkeeringen te doen, voorschot te geven in den vorm van zaad-padi of in den vorm van levensonderhoud, tegen terugbetaling met rente na den oogst, enz. Deze 'rijstschuur der armen' (loembong miskin) wordt veelal door den dorpsgeestelijke geadministreerd, en gevuld door vrijwillige gaven. Waar de, volgens de Mohammedaansche wet verplichte, aalmoezen, op Java en Madoera onder den naam van djakat en pitrah

¹ Zie Vermogensrecht, p. 154.

² Zie boven, p. 105.

³ Zie boven, p. 108.

bekend, in de gemeente blijven, en niet, of althans niet geheel, aan de moskeekas op de hoofdplaats van het regentschap worden afgedragen, komt ook daarvan een aandeel aan de plaatselijke armen ten goede ¹.

Ofschoon uit het bovenstaande blijkt, dat de belangrijkste lasten van de gemeentelijke huishouding in den vorm van gemeentendiensten worden omgeslagen, en dat de belooning met ambtelijk landbezit of met vrijdom van diensten bijna geheel in de plaats treedt van de traktementen, pensioenen of toelagen door Nederlandsche gemeenten uitgekeerd, zoo zijn er toch steeds uitgaven, hoe gering soms ook, welke niet op deze wijzen kunnen worden verrekend. Reiskosten van het dorps hoofd en de leden van het dorpsbestuur, met de politie belast, worden slechts bij hooge uitzondering vergoed. Voor de verlichting der wachthuizen zorgen in den regel de wachthebbenden zelf. Voor de gemeentewerken zijn echter materialen noodig, welke niet, als hout, bamboe, steen of kalk, door de dienstplichtigen kunnen worden gekapt, gebakken of gebrand in bosschen of op terreinen, waar dit aan de gemeente geoorloofd is. Karren moeten soms worden aangeschaft of gehuurd. Voor de offers en offermalen moet men spijzen hebben, en bovendien het noodige vaatwerk, dat, hoe eenvoudig ook, toch nu en dan vernieuwing behoeft. De dorpsschrijver heeft papier, registers en schrijfbehoeften noodig, enz. enz. Deze en dergelijke gemeentegaven worden hoofdzakelijk gedekt door leveringen in natura. Wel is waar zijn de gedwongen leveringen om niet ten behoeve van den lande reeds in 1864 verboden ², en is in de §§ 9 der thans vigeerende Ordonnantiën op de heerendiensten in de onderscheidene gewesten ³ uitdrukkelijk bepaald, dat alle leveringen, betaald of onbetaald, door de Inlandsche bevolking, van materialen of andere goederen, zijn verboden; maar bij §§ 10 van diezelfde Ordonnantiën wordt dit voorschrift wederom te niet gedaan, wat de leveringen aan de gemeente betreft.

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 205; De Wolff van Westerode: Eene credietinstelling voor Inlanders, in het Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw, dl. LVI (1898), p. 107, 108. Nadere bijzonderheden omtrent de verplichte aalmoezen kunnen hier niet worden gegeven, zonder eene te groote en buiten ons onderwerp vallende uitweiding. Zie meer over deze instelling op Java en Madoera, Eindresumé, dl. III, p. 329 en vv.

² Zie § III van het Gouvernementsbesluit dd. 3 Sept. 1864 N° 1 (Bijblad N° 1580), en vergl. Ind. Stbl. 1834 N° 52.

³ Zie boven, p. 39.

Naar het schijnt bestaat omtrent bedoelde leveringen nog minder regelmaat in de repartitie dan bij de gemeentelijke diensten, hetgeen zijne verklaring vindt in de omstandigheid, dat zij niet op bepaalde tijden en tot vaste bedragen noodig zijn. Heeft de gemeente aan iets behoefte, zoo wordt het veelal geleverd door hem of hen, die het verlangde bezitten, bij onderlinge overeenkomst ¹, en wordt de persoon, die geleverd heeft, of worden de personen, die geleverd hebben, voor deze opoffering in het algemeen belang, door de niet-bezitters schadeloos gesteld in den vorm van waarneming van eenigen hunner verplichte diensten, en op tal van andere zeer uiteenlopende wijzen meer ². Er zijn echter ook streken, waar een formeele omslag der leveringen plaats heeft. Zoo wordt in de Preanger-Regentschappen als regel ieder ingezetenen in de leveringen aangeslagen in evenredigheid van zijn grondbezit. In Cheribon en in Bagelen wordt deze wijze van heffing slechts in enkele gemeenten in praktijk gebracht ³. Elders, waar omslag plaats heeft, neemt men daarbij de gegoedheid in het algemeen in aanmerking. Van vrijstelling van het dorps hoofd en de leden van het dorpsbestuur vind ik ten aanzien der verplichte leveringen geene melding gemaakt ⁴; doch, naar men mij mededeelt, schijnt die vrijstelling toch hier en daar te bestaan. In sommige gewesten bestaat letterlijk een mozaïek van plaatselijke gebruiken ten aanzien der leveringen. Zoo vindt men van Bantam vermeld, dat in vele gemeenten de ingezetenen, die de materialen voor de gemeentewerken leveren, vrij zijn van persoonlijke dienstpraestatie bij de reparatiën; terwijl in bijna evenveel gemeenten de leveringen gelijkelijk worden omgeslagen over alle dienstplichtige inwoners, of over alle huisgezinnen, of over alle ingezetenen, in verhouding tot hunne draagkracht. Elders in dezelfde residentie wordt het benodigde aangekocht, en het daarvoor vereischte geld over de ingezetenen omgeslagen, of moeten de ingezetenen, die de zaken bezitten, of kunnen koopen, om beurten leveren, of wordt het geheele onderhoud aan één ingezetene uitbesteed tegen vrijstelling van alle diensten; terwijl eindelijk ook somtijds verdienstelijke burgers vrijwillig de levering of de kosten daarvan, als geschenk aan de gemeente, op zich nemen. Dit laatste komt nog het meest voor bij reparatiën aan het

¹ Zie Proeve, enz. p. 1919.

² Zie Eindresumé, dl. III, p. 99.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 97.

⁴ Zie Eindresumé, dl. III, p. 287, 288.

gemeentelijke bedehuis ¹. Ten aanzien van het bedehuis moet nog worden opgemerkt, dat, zoo daaraan rentegevende goederen in de doode hand (wakap v. h. Arab. waqf) verbonden zijn, de gemeente slechts subsidiair voor het onderhoud aansprakelijk is; terwijl dorpsbedehuizen, voor het Vrijdaggebed bestemd, ook uit de moskeekas worden onderhouden ².

De benoodigdheden voor de gemeentelijke behoeften, welke uit haren aard niet door leveringen kunnen worden verkregen, moeten echter worden aangekocht. Vandaar, dat de gemeente niet zelden over geld moet kunnen beschikken. Doorgaans wordt, als er om iets te betalen geld noodig is, dit over de gegoede gemeenteleden omgeslagen bij wijze van onderlinge taxatie ³. Sporadisch komt het voor, dat men eene soort van opcenten heft op de landsbelastingen, welke het dorps hoofd moet innen ⁴. Met het begrip van opcenten is verwant, de praktijk om, bij de repartitie der belastingen aan den lande verschuldigd, elk der belastingschuldigen voor iets meer aan te slaan dan hij strikt genomen schuldig zoude zijn, en wat het dorps hoofd dientengevolge meer ontvangt dan hij moet storten, aan hem te laten voor kleine uitgaven ten behoeve der gemeente, of voor oninbare aanslagen, waarvoor anders toch de gemeente aansprakelijk blijft ⁵. Voorts moeten onder de gemeente-ontvangsten in geld nog worden genoemd, de afkoopsommen van verplichte diensten, speciaal van gemeentediensden ⁶, en de opbrengst van verkochte of verhuurde gemeente-eigendommen. Wanneer b.v. de

¹ Zie Resumé van Bantam, p. 245, 246.

² Zie Vermogensrecht, p. 135, en Moh. Geestelijkheid, p. 17, 18.

³ In het Semarangsche schijnt gemiddeld in geld en materialen te zamen ongeveer f2,60 per jaar en per werkbaar man te worden opgebracht. Zie Wong Tanie, t. a. p., p. 851.

⁴ Zie boven, p. 48 en vv.

⁵ Zie Poensen, t. a. p., dl. XXXVIII, p. 51; Schmalhausen, t. a. p., p. 10; Proeve, enz. p. 1922.

⁶ De afkoopsommen voor heeren- en cultuurdiensten moeten worden bestemd om daarvoor vrije arbeiders te huren; die voor huisdiensten en bedienden komen ten goede aan de rechthebbenden daarop. Geen van beiden kunnen dus als gemeentelijke inkomsten worden beschouwd. Alleen dan moeten de afkoopsommen van heeren- en cultuurdiensten als eene gemeentelijke belasting worden aangemerkt, indien de gemeente besluit om de, aan hare ingezetenen opgelegde, heeren- en cultuurdiensten in hun geheel te doen verrichten door gehuurde personen, en het kostende over de ingezetenen om te slaan. Tot zoodanigen maatregel is de gemeente stellig bevoegd, en men schijnt daartoe dan ook wel eens over te gaan. Vergl. Kol. Verslag van 1893 p. 74.

gemeentegrond meer bamboe of alang-alang opbrengt, dan in het dorp noodig zijn, of wanneer een stuk gemeentegrond ongebruikt ligt, kunnen eerstgenoemde producten worden verkocht, en het stuk grond verhuurd ¹. Enkele gemeenten exploiteeren op hun gebied industriele ondernemingen, b.v. steenbakkerijen. Dan heeft men vergoedingen en recognitiën, door naburige gemeenten of hare ingezetenen te betalen, voor het gebruik van de gemeentelijke weide, voor het visschen in de rivieren op het gebied der gemeente, voor het kappen van hout, bamboe of alang-alang, of het inzamelen van boschproducten op de woeste gronden onder de gemeente ressorteerende, enz. ². Daarbij komen verplichte stortingen voor hen, die zich in de gemeente vestigen, of voor hen, die de gemeente verlaten, b.v. vrouwen die met een vreemdeling huwen; boeten wegens

¹ Verhuur van gemeentelijke bouwgronden moet individueel door de aandeelhebbers geschieden, zij het dat, bij verhuur van sawah's, instemming van $\frac{2}{3}$ der gezamenlijke deelgerechtigden in den gemeentelijken sawah-grond daarbij gevorderd wordt. Zie Ind. Stbl. 1863 N° 152 en 1895 N° 247 art. 4. Verkoop van gemeentegrond is ongeoorloofd. Zie Vermogensrecht, p. 149, 150. Eene omgekeerde leer werd alleen gehuldigd in het vonnis van den Raad van Justitie te Semarang dd. 16 Februari 1898 (Wet en Adat, dl. III, p. 258 en vv.).

² Zie Vermogensrecht, p. 149; Eindresumé, dl. III, p. 137 en vv.; Poppie, t. a. p., p. 55, 56. De in het Eindresumé vermelde beperkingen van de ontginning op het gebied eener gemeente door ingezetenen eener andere gemeente, zijn vervallen tengevolge van de wettelijke regeling van het ontginningsrecht. Hetzelfde geldt van het vroeger in vele gemeenten van Midden-Java op nieuwe ontginningen rustende servituut van inbreng in het communaal bezit na een zeker aantal jaren. Zie Vermogensrecht, p. 144, en vergl. Ind. Stbl. 1896 N° 44. De aankap van hout in de bosschen van den lande is geene zaak meer, waarover Inlandsche gemeenten te beschikken hebben. Zie Ind. Stbl. 1897 N° 61. De exploitatie door de verschillende Inlandsche gemeenten van de woeste gronden onder haar gebied gelegen, is bovendien beperkt door het recht van het Gouvernement tot uitgifte in erfpacht, enz., en tot het aanleggen daarop van koffietuinen of andere inrichtingen ten behoeve van den lande. De Agrarische Wet (Ind. Stbl. 1870 N° 55) verbiedt zoodanige beschikking alleen over gronden door Inlanders voor eigen gebruik ontgonnen, of als gemeene weiden of uit eenigen anderen hoofde tot de dorpen behorende. Onder laatstgenoemde uitdrukking zijn, volgens art. 2 van Ind. Stbl. 1896 N° 44, te verstaan, behalve den door Inlanders ontgonnen en niet kennelijk verlaten grond, dan wel den grond door hen of anderen met eenig persoonlijk of zakelijk recht bezeten, de woonerven, de wegen, waterleidingen en reservoires, die ten laste der dorpen zijn, de gewijde gronden, de begraafplaatsen, de erven der moskeeën en alle binnen de kom der dorpsgemeente gelegen pleinen en andere openbare plaatsen. Dit voorschrift beheerscht ook indirect de bevoegdheid der gemeente tot regeling van het gebruik van, of het trekken van inkomsten uit den gemeentegrond.

niet-nakoming van de traditie in de gemeente gevolgd, b.v. op het gebied van landbouw; in één woord, men heeft tal van kleine, zeer wisselvallige en soms uit haren aard zelden voorkomende opbrengsten aan de gemeentekas. Laatstgenoemde is doorgaans tevens tot op zekere hoogte de particuliere kas van het dorps hoofd, al houdt de dorpschrijver aanteekening van de ontvangsten en uitgaven ¹.

Behalve de hier omschreven takken van gemeente-administratie, moet het dorpsbestuur nog het gemeenterecht handhaven, en in het algemeen de stoffelijke en zedelijke belangen der ingezetenen behartigen, alles naar de omstandigheden en de plaatselijke toestanden. Hierover moet thans worden gehandeld.

§ 9. De ingezetenen.

Het Inlandsche gemeentewezen wijkt in zooverre af van het tegenwoordig in Nederland bestaande, dat het niet slechts een zuiver staatsrechtelijken band tusschen de ingezetenen vormt, maar dat het ook grooten invloed uitoefent op hun huiselijk en maatschappelijk leven, gelijk mede op hun privaatrechtelijken toestand. De ingezetenen eener Inlandsche gemeente vormen, om zoo te zeggen, één groot gezin. Tusschen hen bestaat eene zeer ontwikkelde solidariteit van belangen en een niet minder ontwikkeld gemeenschapsgevoel. Zij beschouwen zich als onderling voor elkander in zekere mate aansprakelijk, en houden onbewust een voortdurend toezicht op elkanders handelingen ². Deze onderlinge contrôle doet zich ook ten aanzien van de handelingen van het dorpsbestuur gelden. Daarin en in het nader te bespreken gemeenschappelijk overleg omtrent de dorpsaangelegenheden is de verklaring te zoeken van het oppervlakkig vreemde verschijnsel, dat, terwijl over het algemeen Inlandsche vorsten en hoofden, buiten Europeesche leiding geplaatst, zich veelal kenmerken door gemis van organiseerende en administratieve talenten, de dorpsbesturen in den regel, ook buiten Europeesche inmenging, goed werken ³. En waar in den loop van dit opstel hier en daar gewezen werd op misbruiken, zoo zal de

¹ Zie Proeve, enz. p. 1920, 1942 en v.; Modjowangi, p. 235, 236; Poppie, t. a. p., p. 53 en vv., en vgl. boven p. 43, 44.

² Vergl. voor Bali, Liefcrinck, t. a. p., p. 342, en, voor de ontwikkeling, welke de dorpsgemeenschappen op Java en Madoera nog verder zouden kunnen ondergaan, als instellingen tot verbetering van den economischen toestand der bevolking, De Wolff van Westerde, t. a. p., p. 106, 107.

³ Zie boven, p. 46 noot 2.

lezer reeds hebben opgemerkt, dat die misbruiken minder het gevolg waren van gebrek aan bekwaamheid bij het dorps hoofd en de leden van het dorpsbestuur individueel, dan wel van exploitatie der gemeente door eene bovendrijvende partij.

Ofschoon de meeste bewoners eener gemeente door bloed- of aanverwantschap met elkander zijn verbonden, zoo is de gemeentelijke band toch daarvan onafhankelijk. De grond van dien band is het samenwonen ¹. Die band is intusschen niet in alle streken even sterk. Hij heeft de verstreikende gevolgen in Midden-Java, en wel in het bijzonder in de gemeenten met communaal bezit van bouwgronden ². Minder ver gaan de gevolgen van dien band in streken met zuiver individueel grondbezit, vooral waar de Islâm de diepste wortels heeft geschoten, en waar het individualistische karakter van het Mohammedaansche recht zich in de plaats heeft gesteld van het sociale element, hetwelk het Hindoerecht beheerscht. Intusschen hoede men er zich voor het individueele grondbezit, ook in deze streken, gelijk te stellen met de individueele rechten op den grond, gelijk die b.v. in Nederland bestaan. Wel is immers in bedoelde streken het gemeenteverband, waaronder de grond ligt, in zooverre verbroken, dat die niet meer tijdelijk onder de ingezetenen wordt verdeeld, maar geenszins in zoodanige mate dat het systeem van gemeenschappelijke landbouwbelangen daardoor zoude zijn verlaten ³. Bovendien blijft, ook in de gemeenten met zuiver individueel grondbezit, ieder ingezetene onder het voortdurende toezicht zijner medeïngezetenen. De publieke opinie moet men in zijn eigen belang ontzien, omdat men, elk op zijne beurt, elkan- ders hulp, vooral bij den landbouw, maar ook op het gebied van het dagelijksche en huiselijke leven noodig heeft. De publieke opinie is voor de ingezetenen der Inlandsche gemeenten eene soort van keurslijf, hetwelk van anti-sociale handelingen veelal terughoudt, ook waar geene wettelijke dwangmiddelen ter voorkoming of bestraffing van dergelijke handelingen aanwezig zijn. En die publieke opinie is zeer gehecht aan de traditie, of, gelijk men op Java en Madoera zegt, aan de adat, onverschillig of het gebruiken geldt met directe rechtsgevolgen, d. w. z. die het gewoonterecht vormen, dan wel of het gebruiken geldt, welke naar onze begrippen tot het gebied der goede zeden, of zelfs tot dat van het

¹ Vergl. boven, p. 9.

² Zie Grondbezit en desabestuur, p. 565 en vv.

³ Zie Vermogensrecht, p. 142.

fatsoen behooren. Welke gewichtige gevolgen een en ander moet hebben voor de handhaving der openbare orde, en in het bijzonder hoezeer daardoor de handhaving der politie wordt gemakkelijk gemaakt, is overbodig nader uiteen te zetten. Dat over het algemeen op Java en Madoera met eene zoo geringe Gouvernementspolitiemacht eene betrekkelijk zoo groote veiligheid van personen en goederen bestaat, is uitsluitend aan het gemeentewezen te danken, hetwelk niet slechts preventief werkt, door de ingezetenen onder een voortdurend onderling toezicht te houden, maar ook door bedoeld toezicht de ontdekking van strafbare feiten en het zoeken naar den schuldige zeer vergemakkelijkt ¹. Waar dan ook dat gemeentewezen het zwakst is, gelijk op Madoera, en in de kampoeng's der groote handelsplaatsen langs het Noorderstrand, met hare dikwijls vlottende bevolking, is de veiligheid van personen en goederen in den regel aanmerkelijk minder; terwijl in streken, waar in het geheel geene Inlandsche gemeenten bestaan — de Vorstenlanden en de Bataviasche Ommelanden — die veiligheid beslist te wenschen overlaat.

Het Inlandsche gemeenterecht is niet slechts van publiekrechtelijken aard, maar treedt ook op het gebied van het privaatrecht ². Veelal is dat recht onbeschreven gewoonterecht; maar er zijn ook gemeenten, die schriftelijke gemeenteverordeningen bezitten, welke als codificaties van de plaatselijke adat zijn aan te merken. Het schijnt, dat er tegenwoordig zelfs eene neiging tot zoodanige codificatie onder de bevolking merkbaar is ³. Wat het publiekrecht betreft, zoo doet zich de gemeente-adat natuurlijk in de eerste plaats gelden omtrent de inrichting van het bestuur, de standen, de gemeentelijke huishouding en de voorziening in hare behoeften, de repartitie der lasten jegens den lande, enz., over al hetwelk hierboven reeds gehandeld is. Daarbij moet te dezer plaatse alleen nog worden gevoegd, dat elke Inlandsche gemeente wel onafhankelijk is van anderen, maar toch geene regelingen mag maken, welke de belangen van naburige gemeenten, en nog veel minder welke algemeene of gewestelijke belangen zouden krenken of zelfs in gevaar brengen. Zoo zal b.v. eene gemeente op haar gebied

¹ Zie Proeve, enz. p. 1915.

² Zie Nederburgh, t. a. p., p. 425 en vv.; Familie- en erfrecht, p. 478, 479.

³ Gepubliceerd zijn tot dusverre slechts een tweetal zoodanige verordeningen. Zie boven, p. 23 noot 2 en 58 noot 1. Voor de codificatie van het gemeenterecht op Bali, zie Liefcrinck, t. a. p., p. 329 en vv.

geene maatregelen mogen nemen, waardoor het verkeer tusschen andere gemeenten wordt belemmerd, en zal zij ten aanzien van irrigatie-belangen van rechtswege gehouden zijn, ook bij de exploitatie van hare eigene waterleidingen of werken, rekening te houden met de gevolgen van het opstuwen of laten wegloopen van het water ten opzichte der in andere gemeenten gelegen velden. Deze beperkingen van de gemeentelijke autonomie liggen niet alleen opgesloten in art. 71 al. 2 van het Regeeringsreglement, dat aan de gemeenten slechts de bevoegdheid tot regeling harer „huishoudelijke“ belangen toekent; maar zij zijn evenzeer in overeenstemming met de nationale rechtsbegrippen ¹.

De gemeentelijke adat doet zich intusschen ook gelden op het gebied van het strafrecht, zij het dan zeer beperkt ten gevolge van het feit, dat de strafrechtspleging tegenwoordig op Java en Madoera, althans voor zooverre het de toepassing geldt van „wettig bepaalde straffen“, uitsluitend aan de rechterlijke macht is opgedragen ². De gemeentelijke straffen hebben dan ook tegenwoordig slechts een administratief karakter, en bestaan in boeten, hetzij in geld, hetzij in natura, ontslag of schorsing als aandeelhebber in de communale velden, dan wel plaatsing als zoodanig onderaan op den rooster dier aandeelhebbers, tijdelijke verzwaring van diensten, ontzegging voor langer of korter tijd van sommige aan het ingezetenschap verbonden voordeelen, als hulpbetoon bij den landbouw, enz. Zij worden opgelegd voor niet-nakoming van verplichtingen jegens de gemeente, gebrek aan eerbied jegens, of ongehoorzaamheid aan de bevelen van het dorps hoofd of van de leden van het dorpsbestuur, en voor overtredingen tegen hetgeen, naar het plaatselijke gebruik, als regelen van zedelijkheid en openbare orde in de gemeente wordt aangemerkt. Niet zelden is het begrip van openbare orde zeer uitgebreid. Zoo wordt b.v. in Midden-Java in vele gemeenten een gogol, die het ongeluk heeft zijne vrouw te verliezen, en niet hertrouwt, eerst met schorsing, en na een jaar met ontslag als gogol gestraft ³. Soms worden echter gemeentelijke straffen ook opgelegd aan ingezetenen, die een wettelijk strafbaar feit hebben begaan, en daarvoor reeds door den

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 188, 189.

² Zie R. O. art. 2 en Inl. Regl. art. 26, en vergl. Proeve, enz. p. 1917 en vv., 1929 en v.; Modjowangi, p. 228 en vv., 232 en vv. Voor het gemeentelijke strafrecht op Bali, zie Liefcrinck, t. a. p., p. 326 en v., 329 en vv.

³ Zie Proeve, enz. p. 1920, 1921.

bevoegden rechter zijn gestraft, indien zij, na het ondergaan hunner straf, in de gemeente terugkeeren, althans indien de gemeente zelve of één harer ingezetenen de beleedigde partij is. De gemeentestrafpen worden opgelegd door het dorpshef, hetzij op eigen gezag, hetzij, als het plaatselijke gebruik zulks medebrengt, in overleg met, dan wel na raadpleging van de leden van het dorpsbestuur, de oudsten of zelfs de ingezetenen. Het opleggen van gemeentestrafpen is vooral in Midden-Java in zwang, maar ook elders lang niet onbekend. Met het oog op artt. 79, 82 en 132 van het Regeeringsreglement is echter de bevoegdheid tot het opleggen van gemeentestrafpen, zelfs in haren tegenwoordigen vorm, aan gegronden twijfel onderhevig. Verzet of beroep daartegen bij hogere autoriteiten is zeldzaam, en wel omdat de publieke opinie in de gemeente tegen het willekeurig opleggen van straf een krachtigen waarborg oplevert; terwijl, ingeval die publieke opinie eene onverdiend opgelegde straf zoude beamen, de persoon in quaestie toch moeielijk in de gemeente zoude kunnen blijven, waar hij met iedereen op voet van vijandschap verkeert.

De groote beteekenis van het gemeenterecht — in Nederland zoude men zeggen: van de wetgevende macht der plaatselijke besturen — ligt intusschen op het gebied van het privaatrecht. Het heeft op dit gebied derogeerende kracht ten aanzien van de Mohammedaansche wet, ja zelfs van het algemeene Inlandsche gewoonterecht, maar natuurlijk niet ten aanzien van de, trouwens betrekkelijk weinige, algemeene verordeningen van de Rijks- of Koloniale Wetgevende Macht. Onder bedochte verordeningen zijn die omtrent de agrarische aangelegenheden nog de meest uitvoerigen, hoeveel zij ook aan het Inlandsche gewoonterecht overgelaten hebben ¹. Als gemeentelijke instellingen ten aanzien van het familierecht verdienen genoemd te worden: de kennisgave aan of de toestemming van het dorpshef voor het aangaan van een huwelijk; het verplichte huwelijk ingeval van zwangerschap buiten echt; de gevolgen van het op den grond klevende gemeenteverband ten aanzien van het huwelijksgoederenrecht, ten aanzien van de goederen van afwezigen en ten aanzien van het erfrecht; de bemoeienis van het dorpshef met boedelscheidingen, met de begrafenis en met de zorg voor nagelaten goederen of kinderen, welke niemand zich aantrekt ². De

¹ Zie Familie- en erfrecht, p. 454 en vv.; Vermogensrecht, p. 84 en vv.

² Zie, voor nadere bijzonderheden, Familie- en erfrecht, p. 460, 466, 477 en vv., 500, 506 en v., 508, 512.

invloed van het gemeentewezen op het vermogensrecht kan worden teruggebracht tot de volgende punten: de verplichting om sommigen der voor den Inlander meest belangrijke rechtshandelingen, op het vermogensrecht betrekkelijk, te doen plaats hebben ten overstaan van het dorps hoofd of van leden van het dorpsbestuur als getuigen, ja dikwijls ook het afgeven door hen van schriftelijke verklaringen van zoodanige rechtshandelingen; de beperkingen in de contractsvrijheid, vooral ten aanzien van onroerende goederen; het recht van naasting door dorpsgenooten, ingeval van verkoop van een grondstuk aan een niet-ingezetenen; de beperkingen in het gebruik van grond, speciaal ten aanzien van eene verandering in de bestemming; het vervallen van onbeheerde (pělajangan) gronden aan de gemeente; de verdeling en de toewijzing van aandeelen in de gemeentelijke bouwgronden, vischvijvers, enz.; de beschikking over individueel aangelegde waterwerken of leidingen, althans over het daardoor verkregen water ¹.

De hier bedoelde invloed van het gemeentewezen op den privaatrechtelijken toestand der ingezetenen doet zich niet overal in dezelfde mate, noch zelfs in denzelfden vorm gelden. Die invloed is belangrijker naarmate in eene bepaalde streek de gemeentelijke band nauwer is ². Nergens echter ontbreekt die invloed geheel. Zoo is het ook gesteld met den invloed van het gemeentewezen op de stoffelijke en zedelijke belangen der bevolking. Het gemeentebestuur behoort zich, naar de Inlandsche begrippen, die belangen in den ruimsten zin aan te trekken, en veel, wat naar de Nederlandsche opvatting tot iemands particuliere zaken of private leven behoort, is bij de Javanen zoo niet de taak der gemeente, dan toch aan haar toezicht onderworpen. Het gemeentebestuur bevordert de zindelijkheid, niet slechts op de openbare plaatsen, maar ook in de woningen. Het tracht volksverloop tegen te gaan, en moedigt omgekeerd de huwelijken of de immigratie aan, indien de hulpbronnen van het gebied der gemeente vermeerdering der bevolking toelaten. Het neemt maatregelen ter voorkoming en bestrijding van ziekten, zorgt voor het drinkwater, de vaccine en de uitroeiing van schadelijk gedierte. Daarentegen waakt het tegen uitputting van vischwater. Het bevordert de eensgezindheid onder de ingezetenen, het schoolbezoek en het bijwonen van den eeredienst. Vooral echter op het gebied

¹ Zie, voor nadere bijzonderheden, Vermogensrecht p. 97 en vv., 121, 136, 142 en v., 146 en v., 152 en vv., 178 en v.

² Zie boven, p. 116.

van landbouw en veeteelt is de taak van het gemeentebestuur veelomvattend. De aard der sawah's zal, ingeval van kunstmatige irrigatie, bijna altijd vorderen, dat de bearbeiding, de beplanting en de oogst van de uit dezelfde leiding hun water ontvangende gronden, zoo niet tegelijk, dan toch met onderling overleg der bezitters plaats heeft. Het gemeentebestuur is in zoodanig geval de aangewezen raadgever, en, bij communaal bezit, de autoriteit, die bepaalt, wanneer de hier bedoelde werkzaamheden moeten aanvangen of moeten zijn afgelopen ¹. De waterverdeeling in de gemeente is, behalve in West-Java, bijna overal grootendeels in handen van het dorpsbestuur, en waar zulks niet het geval is, houdt dit toch daarop toezicht ². Nieuwe plantwijzen of cultures komen in de meeste gemeenten niet in zwang, indien zij niet van overheidswege worden aangeraden, of althans zijn goedgekeurd ³. De buffels der ingezetenen kunnen doorgaans op min kostbare wijze worden geweid en bewaakt, indien dit voor gemeene rekening plaats heeft, dan dat elk daarvoor afzonderlijk moet zorgen ⁴, en deze gemeenschappelijke zorg voor den veestapel geeft wederom aanleiding tot maatregelen van het gemeentebestuur ter voorkoming of bestrijding van veeziekten ⁵. Bij den koffiepluk of den rijstoogst gaat doorgaans bijna de geheele bevolking, liefst onder leiding der gemeentelijke autoriteiten, naar de tuinen of de velden, en hebben gemeenschappelijke feestvieringen of offermalen plaats ⁶. Alle dergelijke bezigheden, waarbij de bevolking in massa betrokken is, vorderen bovendien de inmenging van het gemeentebestuur, met het oog op de vervulling der heeren- of andere diensten voor degenen, die dan door bedoelde bezigheden belet worden aan gezegde diensten deel te nemen ⁷. De feestelijke gebeurtenissen in het private leven, als besnijdenis, huwelijk, enz. viert de bewoner der Inlandsche gemeente niet, gelijk de Nederlander, in den kring zijner familie of vrienden, bij voorkeur van dezelfde maatschappelijke positie als

¹ Zie Modjowangi, p. 226, 227, 237.

² Zie Vermogensrecht, p. 177 en vv.

³ Zelfs in gemeenten met zuiver individueel bezit van bouwgronden is dit het geval. Zie Van Marle, t. a. p., p. 5.

⁴ Vergl. boven p. 8 en 57, en ben. p. 124.

⁵ Zie over alle deze bemoeienissen der gemeentebesturen met de stoffelijke en zedelijke belangen der ingezetenen, Eindresumé, dl. III, p. 215 en vv., 256 en vv.

⁶ Zie Veth: Java, dl. I, p. 514 en vv.

⁷ Zie Modjowangi, p. 234.

hij zelf; maar het geheele dorp of gehucht wordt daartoe uitgenoodigd, armen zoowel als rijken. Is het dorp te groot, of het feestvierende gezin te arm om de geheele gemeente bij het feest te halen, zoo noodigt men in elk geval zijne bureu uit, onverschillig hun maatschappelijk of financieel standpunt. Dit is trouwens een positief voorschrift van de Mohammedaansche wet, ten deze steunende op een last van den Mekkaanschen profeet zelf, van wien de uitspraak is bewaard, dat de slechtste maaltijd is die, waartoe de rijken worden uitgenoodigd, doch waarbij men de armen tehuis laat ¹. Het geven van feesten en het bekostigen der daarbij behorende offermalen wordt trouwens den Inlander, die niet zeer bemiddeld is, gemakkelijk gemaakt, doordat niet zelden de genoodigden elk eene bijdrage daartoe in den vorm van geld of eetwaren medebrengen. Zoodanige bijdrage heet soe bang. Omgekeerd noemt men bërkat (v. h. Arab. barakah, d. i. „zegening”), hetgeen de gasten van het feest mede naar huis nemen als herinnering, hetzij spijzen, hetzij eenig voorwerp van weinig waarde.

Het onderlinge hulpbetoon (sambat) der gemeenteleden doet zich niet slechts voor bij feesten, maar ook bij allerlei werkzaamheden, waarvoor de krachten van een enkel gezin te kort schieten, b. v. het bouwen of herstellen van een huis, het bewerken van de sawah's, het ontginnen van woesten grond, enz. In de meeste gemeenten wordt het onderlinge hulpbetoon als eene verplichting aangemerkt, waaraan men zich niet straffeloos kan onttrekken. Het geschiedt veelal gratis, en hoogstens wordt, als bërkat, voeding verstrekt, dan wel eene geringe tegemoetkoming in geld of producten gegeven, of, in geval van armoede, voor later beloofd. En dit hulpbetoon bestaat niet altijd in persoonlijken arbeid, maar soms ook in het in bruikleen of huur afstaan van zijne roerende goederen, b. v. zijne buffels. Iemand, die zich aan dit hulpbetoon onttrok, zonder geldige redenen, zoude zich in de gemeente onmogelijk maken, zoo hij zich al niet aan de eene of andere gemeentelijke straf blootstelde ². In zeer velen der grootere gemeenten over geheel Java en Madoera vindt men, tusschen zekere klassen van ingezetenen, of tusschen de ingezetenen van

¹ Zie Minhâdj at-Tâlibin, dl. II, p. 398; Fath al-Qarib, p. 473, 475; Bochari, ed. Krehl, dl. III, p. 438.

² Zie Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 45, 46, 58 en vv.; Modjowangi, p. 230 en v.; Eindresumé, dl. III, p. 259; Kinder de Camareeq, t. a. p., p. 287; Kohlbrugge, t. a. p., p. 262.

zekere wijk of zeker gehucht, eene soort van coöperatieve vereenigingen, met het doel om zich een meer krachtadig hulpbetoon in eigen kring te verzekeren, dan mogelijk is, waar de persoonlijke band met het complex der gemeenteleden, wegens hunne talrijkheid, niet zoo innig kan zijn als in de kleine agglomeraties van woningen. Dergelijke vereenigingen heeten *sinoman*¹ of *arisan*; zij hebben een eigen bestuur², soms geschreven reglementen, eigen inkomsten³ en kasbeheer. Zij hebben ook roerende goederen in eigendom, b.v. het noodige vaatwerk voor feesten, welke goederen dan aan hem, die een feest geeft, voor die gelegenheid in gebruik worden gegeven. Zij verstrekken de noodige fondsen aan hare leden, die b.v. wegens sterfgeval plotseling over meer contanten moeten beschikken, dan zij in kas hebben. Dikwijls neemt de vereeniging de geheele begrafenis van elk harer leden op zich, of is borg voor hen bij een geldschietter. In sommige streken wordt het woord *sinoman* meer gebezigd voor vereenigingen tot persoonlijke hulpverlening of tot gemeenschappelijke aanschaffing van voorwerpen om daarvan, zoo noodig, elk op zijne beurt het gebruik te hebben; terwijl het woord *arisan* dan meer vereenigingen aanduidt, waarvan het doel is aan de leden, tegen betaling hunnerzijds van eene zekere contributie, hetzij op een bepaald tijdstip, hetzij in bepaalde omstandigheden eene zekere som gelds uit te keeren, of daarvoor borg te blijven, indien één der leden dit bij een geldschietter moet opnemen. Sommige *arisan*-vereenigingen zijn inderdaad coöperatieve spaarbanken. In denzelfden geest als deze voor mannen bestemde vereenigingen, heeft men niet zelden ook coöperatieve vereenigingen voor vrouwen en meisjes (*Jav. biâdâ*, *Mal. Soend. biada*, *Mad. bidjeudeuh*) ter verlichting van de taak, welke zij, speciaal bij gemeentelijke feestvieringen, hebben te vervullen, als gasten bedienen, enz.⁴ Sommige vereenigingen hebben alleen leden die een zelfde beroep uitoefenen,

¹ Deze beteekenis van *sinoman* niet te verwarren met dien van *sinoman* als standsnaam. Zie boven, p. 97. Ook *gogol*'s kunnen aan eene *sinoman*-vereeniging deelnemen, ja zijn in sommige gemeenten daartoe zelfs verplicht. Over gelijksoortige nauwere vereenigingen van een deel der ingezetenen, die tot eene bepaalde kaste behooren, in de Balische gemeenten, zie *Liefrinck*, t. a. p., p. 346.

² De voorzitter heet gewoonlijk *loerah sinoman* of *loerah arisan*. De bode, die de contributiën int, heet *kĕbajan sinoman* of *kĕbajan arisan*.

³ Voornamelijk contributiën en entree's.

⁴ Vergl. voor Bali, *Liefrinck*, t. a. p., p. 292, 293.

b.v. dat van herder, en strekken dan tot onderlingen steun bij de uitoefening van het beroep. Alle deze soorten van vereenigingen moeten als zedelijke lichamen worden aangemerkt, en kunnen diensgevolge ook eischende of verwerende in rechten optreden ¹.

In de dorpen, waar eene minderheid den Christelijken godsdienst belijdt, heeft de kerkelijke gemeente eveneens een vereenigingsleven, afgescheiden van dat der gezamenlijke ingezetenen. Ook van die kerkelijke gemeenten kan de rechtspersoonlijkheid niet twijfelachtig zijn. Tusschen de Christen-ingezetenen bestaat uit den aard der zaak in zoodanige dorpen eene nauwere aaneensluiting, dan welke uit den staatsrechtelijken band met hunne Mohammedaansche dorpsgenooten voortvloeit. Aan de godsdienstige plechtigheden, door laatstgenoemden gezamenlijk gevierd, kunnen zij natuurlijk niet persoonlijk deelnemen; daarentegen hebben zij hunne eigene gemeenschappelijke godsdienstoefeningen en godsdienstige feesten. Van zoodanige Christengemeente in het dorp is het kerkbestuur het middelpunt, en voorziet in tal van behoeften, waarmede in Nederland de kerkeraden zich niet inlaten. Het regelt b.v. het onderlinge hulpbetoon, zorgt voor schoolonderwijs, ja zelfs zijn er kerkeraden, die eene spaarbank hebben opgericht, of ten behoeve der gemeente eene steenbakkerij of andere industriele onderneming exploiteeren. Dat de Christengemeente voor haar eigen kerkgebouw zorgt, en hare eigene armen ondersteunt, ligt in den aard der zaak. De armenzorg neemt soms een eigenaardig karakter aan. Zoo zijn er kerkbesturen die, behalve dat zij hunne eigene „rijstschuur der armen“ ² bezitten, ook nog bouwgronden door koop of schenking hebben verkregen, welke zij voor lagen prijs aan de behoeftige lidmaten verhuren. De kerkeraden nemen ook besluiten ten aanzien van het burgerlijke recht hunner gemeenteleden, en die besluiten zijn voor laatstgenoemden bindend ³.

¹ Zie Van der Pauwert: Een tweetal desa-vereenigingen tot onderling hulpbetoon, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. XVI (1899) p. 264 en vv.; Notulen van de algemeene en directie-vergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dl. XXVII (1899) p. 86, 87; Proeve, p. 1940 en vv. In den laatsten tijd schijnt hier en daar ook wel eene door Inlanders op Europeeschen voet ingerichte hulp- en spaarbank te zijn gesticht, maar niet als gemeente-instelling. Deze soort banken vallen dus buiten het kader van dit opstel. Zie daarover: De Wolff van Westerode, t. a. p., p. 35 en vv. en Roessingh van Iterson: De oprichting van de eerste hulp- en spaarbank door Inlandsche hoofden te Poerwokerto, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaargang 1898, p. 355 en vv.

² Zie boven p. 110.

³ Zie Hekmeijer, t. a. p., p. 7, 13, 25 en 27 en vv.

Het behoeft geen betoog, dat alle deze engere vereenigingen binnen den meer uitgebreiden kring van de ingezetenen eener Inlandsche gemeente niet slechts strekken tot bevordering der algemeene welvaart, maar ook dat daardoor het onderlinge toezicht van de bewoners op elkanders handel en wandel versterkt, en aldus de taak der gemeentepolitie verlicht wordt. De leden der *sinoman*- of *arisan*-vereenigingen worden door hun eigen belang gedwongen een speciaal toezicht op elkander uit te oefenen, en de onbetrouwbare of weinig soliede leden uit te stooten. In de Christengemeenten heeft de politie een krachtigen steun in de kerkelijke tucht, welke aldaar geenszins tot de onbeteekenende rol is afgedaald, welke zij, ik wil niet zeggen in alle, maar toch stellig in vele kerkelijke gemeenten in Nederland vervult.

Eene instelling, welke strekt om het gemeenschapsgevoel tusschen de ingezetenen eener Inlandsche gemeente steeds levendig te houden, is die der dorpsvergaderingen of bijeenkomsten (*koempoelan*)¹. Reeds herhaaldelijk werd in dit opstel gewag gemaakt van raadpleging der dorpsgenooten of van een gedeelte hunner². Maar, behalve in de vroeger genoemde gevallen, komt het nog in tal van anderen voor, dat het dorpshoofd de mannelijke meerderjarige ingezetenen zijner gemeente bijeenroept, ter bespreking der algemeene belangen. Intusschen zijn het alleen de volle burgers, die in zoodanige vergadering beraadslagen en het stemrecht uitoefenen. De lagere standen worden slechts toegelaten tot het geven van inlichtingen, tot het voordragen hunner persoonlijke belangen, of hoogstens tot het uitbrengen van eene fractie eener stem in verhouding tot de lasten, welke zij dragen, zoo men ze niet geheel uit de vergadering weert. Al naarmate het standsverschil in de gemeente grooter en scherper is, wegens het verschil in lasten, doet zich ook in de dorpsvergaderingen het overwicht van den eenen stand boven den anderen gevoelen, het meest echter bij gelegenheid van de verdeling der lasten, en de daartegenover staande voordeelen³. In alle gemeenten worden periodiek, b.v. eenmaal 's jaars, vaste vergaderingen belegd, en bovendien

¹ Zie Proeve, enz. p. 1939, 1940; Eindresumé, dl. III, p. 101, en voor Bali, Liefcrinck, t. a. p., p. 316 en vv. en 343.

² Zie boven p. 24, 25, 30 en vv., 41, 49 en vv., 69, 72, 75 en vv., 119, en vergl. Ind. Stbl. 1895 N° 247, artt. 4 en 5, omtrent de verhuur van aan-deelen in communale bouwgronden.

³ Zie boven, p. 80 en vv.

geschiedt zulks in de meesten telkens, wanneer er bepaalde aangelegenheden te bespreken vallen. Behalve over de repartitie van baten en lasten wordt in de dorpsvergaderingen o. a. beraadslaagd en beslist over feesten of plechtigheden, waaraan de geheele gemeente moet deelnemen, over de algemeene landbouwbelangen, over ergerlijke gedragingen van een ingezetene, en over het sluiten van overeenkomsten met Europeanen of Vreemde Oosterlingen, wanneer die, ofschoon naar de wet individueel te sluiten, toch in hun onderling verband eene zaak betreffen, waarbij de gemeente betrokken is. Van laatstgenoemde overeenkomsten zijn de belangrijkste die tot verhuur van grond ten behoeve der cultuur van produkten voor de Europeesche markt. Men heeft daarvoor veelal groote stukken noodig, welke slechts te vormen zijn door de velden van meerdere grondbezitters bijeen te voegen. Is er nu slechts één hunner, die de voorkeur geeft aan eigen landbouw, zoo moet of de geheele, soms voor de gemeente zeer voordeelige, verhuur achterwege blijven, of de persoon in quaestie moet ergens anders een stuk grond bekomen, hetgeen geschieden kan, doordat een dorpsgenoot, die elders een akker heeft liggen, doch op eigen landbouw niet zoo gesteld is, hem dien akker wil afstaan gedurende den tijd, waarvoor hij zijn grond aan den Europeaan of Vreemden Oosterling verhuurt. Langdurige beraadslagingen zijn van zoodanige quaesties het gevolg, omdat daarbij van overstemmen door eene meerderheid geene sprake kan zijn, en dus de quaestie alleen beslist kan worden, doordat ieder individueel is tevreden gesteld. Het hier gegeven voorbeeld, dat met tal van anderen zoude kunnen vermeerderd worden, is voldoende om aan te toonen, hoe de eisch van individueel contracteeren met Inlanders, in verschillende wettelijke bepalingen gesteld¹, hoe goed ook bedoeld, niet altijd even gemakkelijk is na te komen, en hoe het gemeenteverband te dien aanzien, als in zoovele andere opzichten, een noodzakelijk correctief is van den nivelleerenden geest der wet.

Met het oog op de talrijke gemeenschappelijke belangen der ingezetenen eener Inlandsche gemeente, en met het oog op de nauwe betrekking, waarin men aldus, ten gevolge van het feit der inwoning, tot elkander komt te staan, is het niet meer dan natuurlijk, dat de vestiging in eene Inlandsche gemeente niet aan iedereen vrijstaat. Overal is daartoe noodig vergunning van het

¹ Zie b.v. Ind. Stbl. 1863 N° 152 en 1895 N° 247.

dorpshoofd, welke vergunning kan worden verleend of geweigerd naar bevind van zaken. Alleen bepaalt art. 29 Inl. Regl., dat de toelating van nieuwelingen door het dorpshoofd niet mag plaats hebben, tenzij het Distriktshoofd verlof tot vestiging in de gemeente heeft gegeven, dan wel twee der meest gegoede ingezetenen verklaren den nieuweling te kennen als een „goed en onschadelijk“ persoon. Dit voorschrift, ofschoon in het Inlandsch Reglement alleen met het oog op de handhaving der politie opgenomen, reikt inderdaad veel verder, en is in de praktijk het middel om elementen uit de gemeente te weren, van welke men vreest, dat zij een wanklank zullen opleveren in de harmonie der gemeentelijke samenleving, al zijn zij op zich zelf niet van bepaald berispelijk gedrag. Van eene verplichting om nieuwelingen, die aan zekere eischen voldoen, toe te laten is namelijk nergens sprake. Ongetwijfeld zal men, bij weigering van de vergunning tot vestiging, langs hiërarchieken weg herstel van zijne grieven kunnen vragen bij het Europeesch of Inlandsch Bestuur. Dit echter zal veelal weinig aan de zaak kunnen doen, om de eenvoudige reden dat de nieuweling toch ergens wonen moet, en niemand één der ingezetenen kan dwingen hem bij zich in huis te nemen, of hem een huis in koop of leen af te staan. Men bedenke, dat in de Inlandsche gemeenten het getal woonerven beperkt, en veelal in vaste handen is, zoodat de overgroote meerderheid der nieuwelingen dan ook hun loopbaan als ingezetenen beginnen met zich als inwonend knecht bij een baas te verhuren ¹. Zij doorloopen in die afhankelijke positie eene soort van proeftijd. Waar communaal bezit van woonerven, of althans bij het gemeentebestuur de bevoegdheid bestaat om de erven in te korten ten einde nieuwe erven te vormen ², is de nieuweling ten aanzien van het verkrijgen eener woning, wel niet afhankelijk van de erfbezittende ingezetenen, maar heeft het gemeentebestuur het in zijne macht hem te beletten erfbezitter te worden. Daarenboven is de toelating van een nieuweling in vele gemeenten nog op andere wijzen door het plaatselijke gewoonterecht beperkt. Zoo kan daartoe toestemming gevorderd worden van de leden van het dorpsbestuur, of van de oudsten, of van de meerderjarige mannelijke ingezetenen, of van een bepaalden stand onder hen, of kan men zekere bewijzen van gegoedheid

¹ Zie Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 48, en vergl. Vermogensrecht, p. 100.

² Zie Vermogensrecht p. 142, 155, 156.

vorderen. In gemeenten met communaal bezit van bouwgrond is, gelijk wij zagen ¹, ieder toegelaten nieuweling nog volstrekt niet dadelijk gerechtigd tot een aandeel in de gemeentelijke velden, al voldoet hij persoonlijk aan alle eischen daarvoor. De toelating als aandeelhebber is de laatste stap tot het volle burgerschap, hetwelk men eerst door opklimming van den eenen stand tot den andere machtig kan worden. Ten aanzien van het toelaten van nieuwelingen geldt echter hetzelfde, als wat vroeger ² ten aanzien van het opklimmen in stand werd opgemerkt, namelijk dat men daarmede moeilijker of gemakkelijker is, al naarmate de lusten van het ingezetenschap grooter of geringer zijn in verhouding tot de daaraan verbonden lasten, speciaal de verplichte diensten. De toelating als ingezetene is over het algemeen gemakkelijker te verkrijgen in gemeenten met zuiver individueel grondbezit dan in die, waar het communale bezit van bouwgronden bestaat. Zij is zelfs aan geene andere voorwaarde gebonden dan de nakoming der op de ingezetenen rustende verplichtingen, waar de maatschappelijke banden tusschen de ingezetenen, tengevolge van het min of meer vlottende karakter der bevolking, zich zoo niet geheel dan toch voor een deel hebben opgelost ³.

Als onderworpen aan het gemeenteverband worden bijna overal slechts de personen beschouwd, die feitelijk metterwoon in de gemeente gevestigd zijn. Waar echter de heerendienstplichtigheid rust op den grond, en deze in erfelijk individueel bezit is, kan het voorkomen, dat iemand heerendienstplichtig is in eene andere gemeente, dan waar hij woont. Dit kan nu wel niet voorkomen in gemeenten, waar het verkrijgen van erfelijk individueel bezeten grond gebonden is aan de voorwaarde van ingezetenschap; maar deze voorwaarde wordt alleen ten aanzien van woonerven bijna overal aangetroffen. Wat de sawah's betreft, zoo wordt het ingezetenschap als voorwaarde voor de verkrijging gesteld in verreweg de meeste streken van Midden-Java, gelijk mede in Pasoeroean. Op Madoera en in de Madoereesche streken van Oost-Java vindt men deze instelling ten aanzien van sawah's slechts sporadisch, en in

¹ Zie boven, p. 97, 98.

² Zie boven, p. 98.

³ Zie boven, p. 116, 117. Voor de toelating van nieuwelingen in het algemeen, zie Eindresumé, dl. III, p. 202; Modjowangi, p. 230; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 44 en vv., en voor Bali, Liefrinck, t. a. p., p. 289 en vv.

West-Java vindt men ze niet. Ten aanzien van het verkrijgen van tégals, tuinen, boomgaarden of vischvijvers is de beperking tot ingezetenen der gemeente over geheel Java en Madoera uitzondering ¹.

In de gemeenten nu, waar ook niet-ingezetenen grond in erfelijk individueel bezit kunnen erlangen, en de heerendienstplichtigheid daarop rust, wordt men toch, in den regel, alleen als heerendienstplichtig beschouwd in de gemeente zijner inwoning. In de Ordonnantie houdende regeling der heerendiensten in Rembang is zelfs een uitdrukkelijk voorschrift ten deze opgenomen ². Het omgekeerde beginsel, namelijk dat uitwonende grondbezitters ten aanzien van de repartitie der heerendiensten als ingezetenen der gemeente worden beschouwd, komt intusschen sporadisch voor in de residentieën Preanger-Regentschappen, Banjoemas, Bagelen, Kediri, Soerabaja, Pasoeroean en Probolinggo. In Bantam, Pekalongan en Japara is dit alleen het geval met uitwonende erfbezitters, in de weinige gemeenten waar zoodanig erfbezit geoorloofd is ³. Ten aanzien van den op den grond rustenden cultuurdienst worden ingezetenen en niet-ingezetenen der gemeente, welke bij de Gouvernementscultuur is ingedeeld, gelijk gesteld ⁴; terwijl omgekeerd de diensten en andere lasten jegens de gemeente overal uitsluitend op de ingezetenen rusten, behoudens de in sommige gemeenten bestaande verplichting van uitwonende sawah-bezitters, om bij te dragen tot het onderhoud der gemeentelijke dammen en waterleidingen, waardoor hunne velden geïrrigeerd worden ⁵.

Zagen wij hierboven ⁶, dat de toelating als ingezetene eener Inlandsche gemeente overal aan zekere beperkingen gebonden is, omgekeerd heeft ieder ingezetene het in zijne macht naar goedvinden het gemeenteverband te verbreken door te verhuizen (Jav. ngalih, Mad. ngalèh, Mal. Soend. pindah), iets waartoe men niemands toestemming noodig heeft. Dit verlaten der gemeente, met of zonder zijn gezin, zelfs door betrekkelijk gezeten landbouwers komt dikwijls voor, het meest in Midden-Java, maar ook in streken met uitsluitend individueel bezit van bouwgronden. Soms geeft men niet eens kennis van zijn voornemen daartoe, maar verlaat men de

¹ Zie Eindresumé, dl. I, p. 19, 20, 116, 144, 189.

² Zie Ind. Stbl. 1896 N° 260, § 1.

³ Zie Eindresumé, dl. III, p. 83 en v.

⁴ Zie Gouvernementsbesl. van 28 Juli 1887 N° 36 (Bijbl. N° 4737) litt. B.

⁵ Zie boven, p. 107 noot 2.

⁶ Zie boven, p. 126 en vv.

gemeente heimelijk (minggat). Niet altijd heeft het verhuizen naar eene andere gemeente plaats wegens materiele belangen, of omdat men daarvoor andere, naar Westersche begrippen, gewichtige redenen heeft, b.v. dat men elders meer in den kring zijner verwanten woont, of omdat men het met zijne medeïngezetenen of zijn dorps-hoofd niet goed kan vinden. Integendeel, om de nietigste redenen wordt op Java en Madoera somtijds het gemeenteverband verbroken, zelfs zonder dat men vooraf weet, in welke andere gemeente men zich zal nederzetten. Deze soort van onverschilligheid, waarmede de Inlander een, naar Europeesche opvatting, landloopersbestaan verkiest, boven het blijven, waar hij is, vindt hare verklaring in het klimaat, dat hem toelaat desnoods onder den blooten hemel of hoogstens onder een afdak te slapen, de weinige behoeften, en de gemakkelijkerheid om op de eerste de beste hoofdplaats als bediende of daglooner zijn brood te verdienen. Wegens het gemeentelijke verband, ook op het individueele grondbezit klevende, zal men niet altijd de gelegenheid hebben zijne bouwgronden of zijn woonerf te verkoopen of te verhuren; doch de Inlander, eenmaal weg willende, laat beiden desnoods in den steek ¹.

Daarentegen wordt het gemeentelijke verband niet verbroken door het tijdelijk verlaten der gemeente, b.v. om elders werk te zoeken, om te gaan studeeren, of om eene vrijheidsstraf te ondergaan. Dergelijke tijdelijk afwezige personen worden door hun gemeentebestuur steeds tot de ingezetenen gerekend, en moeten zorgen, dat alle verplichtingen jegens de gemeente gedurende hunne afwezigheid door anderen voor hen worden nagekomen. Doen zij dit niet, zoo worden zij als personen beschouwd, die heimelijk de gemeente hebben verlaten, en dienovereenkomstig behandeld ².

In zeer bijzondere gevallen kan iemand van zijn ingezetenschap, althans van de daaraan verbonden rechten en voordeelen, worden ontzet, door eene doodverklaring, ja zelfs zijn mij voorbeelden medegedeeld, dat zoodanige doodverklaring niet slechts tegen een individu, maar tegen eene geheele familie werd uitgesproken ³. Voor

¹ Zie Eindresumé dl. III, p. 204; Sollewijn Gelpke, t. a. p., p. 44, 45, en Vermogensrecht, p. 142, 143. Over de wijze, hoe met verlaten gronden in erfelijk individueel bezit gehandeld wordt, zie Vermogensrecht, p. 146, 147, en Familie- en erfrecht, p. 506, 507.

² Vergl. boven, p. 9 en 91 noot 1.

³ Ook op Bali is eene zoodanige doodverklaring bekend. Zij wordt gevolgd door verbanning, indien de schuldige na een jaar niet de gemeente heeft verlaten, of vergiffenis heeft gevraagd. Zie Liefcrinck, t. a. p., p. 340 en vv.

een dergelijken uitersten maatregel is feitelijk eenstemmigheid van alle ingezetenen noodig. Bijna zonder uitzondering zijn echter de gewone gemeentestrafpen voldoende om iemand te bewegen de gemeente te verlaten ¹.

§ 10. Gemeenten in een bijzonderen rechtstoestand.

In een bijzonderen rechtstoestand verkeerden de Inlandsche gemeenten op de particuliere landerijen en de zoogenaamde „vrije” desa's. De uitzondering, in de slotalinea van art. 71 van het Regeeringsreglement gemaakt, dat de verkiezing der dorpschouten door de gemeenten en de regeling harer huishoudelijke aangelegenheden niet zouden worden ingevoerd, waar zij niet overeenkomen met de instellingen des volks of met verkregen rechten, werd, blijkens de geschiedenis dier wet, daarin opgenomen speciaal met het oog op de particuliere landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek, beheerscht door het Reglement van Ind. Stbl. 1836 N° 19. Intusschen zal deze uitzondering, wegens hare algemeene bewoordingen, toch ook op andere gemeenten toepasselijk zijn, alwaar, zij het niet om dezelfde reden, de volksinstellingen of verkregen rechten onvereinigbaar zijn met den, in de vorige bladzijden geschetsten, normalen toestand. Dit is trouwens de opvatting, welke de lagere koloniale wetgeving en de Indische administratie altijd hebben gehuldigd.

Hierboven zagen wij reeds, dat in de residentie Batavia op de particuliere landerijen geene Inlandsche gemeenten bestaan. Men vindt op die landerijen agglomeraties van woningen, onder schouten, door of namens den landeigenaar aangesteld, maar geene gemeenten. Op het domein Bloeboer in Buitenzorg was dit vroeger eveneens het geval; doch sedert bedoeld domein onder het gewone Gouvernementsbestuur is gebracht, ontstond ook aldaar het Inlandsche gemeentewezen. Op de in erfpacht uitgegeven perceelen is, zelfs wanneer er eene gevestigde bevolking gevonden wordt, nergens op Java en Madoera van een gemeentewezen sprake ².

De gemeenten en gemeentebesturen op de particuliere landerijen in Bantam, Krawang en Cheribon komen in hoofdzaak overeen met die der gemeenten op het Gouvernementsgebied in dezelfde gewesten, behoudens de rechten van den landeigenaar, en

¹ Zie boven, p. 9, 118, 119.

² Zie boven, p. 15, 16, 18, 19.

de omstandigheid dat de algemeene wettelijke en administratieve regelingen ten aanzien van het gemeentewezen, op die gemeenten niet van toepassing zijn. Zoo zal alles wat in de vorige bladzijden vermeld werd omtrent splitsing, samenvoeging en grensregeling van gemeenten, de verkiezing, enz. der dorpschouffden, de samenstelling, functiën, benoeming, enz. van het dorpsbestuur, de voordeelen aan het ambt van hoofd of bestuurder verbonden, de verplichte diensten en de belastingen, enz., voor zoover een en ander op bepalingen berust, van hoogerhand vastgesteld, ten aanzien der gemeenten in quaestie buiten sprake blijven. Daarentegen gelden wederom, voor de benoeming enz. der schouffden, de speciale bepalingen ten aanzien dezer landerijen vastgesteld, welke niet op de gemeenten, op het staatsdomein gelegen, van toepassing zijn ¹. In Krawang bestaan de gemeentebesturen op de particuliere landerijen meestal uit een dorpschouff (loerah of mandor), een adjunct-dorpschouff (wakil), een schrijver (djoeroetoelis), een of meer oudsten (kamitoewa of toewa-toewa), een bode (marinjoe), een politie-beambte (pantjalang) en een geestelijke (amil of lëbë). Het dorpschouff kiest de leden van het dorpsbestuur, onder nadere goedkeuring en somtijds op aanwijzing van den landheer ². Omtrent de Bantamsche landerijen vind ik alleen vermeld, dat er dorpsbesturen en oudsten worden aangetroffen, en zoo ook omtrent die in Cheribon, dat dorpschouffden (koewoe), dorpschrijvers en oudsten aan het hoofd der gemeenten staan ³.

Op velen der particuliere landerijen beoosten de rivier Tji-Manoek bestaan geene Inlandsche gemeenten. Op anderen echter treft men die van oudsher wel aan. In wezen verschillen zij niet van de Inlandsche gemeenten in het omliggende staatsdomein, behoudens wederom de eigenaardige betrekkingen der gemeenten tot den landeigenaar, en behoudens dat de regelingen van het gemeentewezen, van het Gouvernement uitgegaan, ook van ouds daarop geene betrekking hadden. In deze, door het gebruik gevormde of gewijzigde, gemeentelijke toestanden werd eerst op zeer bescheiden voet eene

¹ Zie Ind. Stbl. 1836 N° 19, artt. 52—54.

² Deze mededeelingen omtrent Krawang dank ik aan den heer Van Lawick van Pabst. Zie boven, p. 2 noot 2.

³ Zie Sg. De artt. 11 en 30 van Stbl. 1836 N° 19 toegepast in het distrikt Tjikandi (Bantam), in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. VI (1892), 295; Varia, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, Jaargang 1851, dl. II, p. 71; Faes: De landen Kandanghauer en Indramajoe-West in de residentie Cheribon, in de Indische Gids, Jaargang 1886, dl. II, p. 1335.

zekere regelmaat gebracht door de Ordonnantie van 8 Augustus 1880 (Ind. Stbl. N° 150), krachtens welke de dorpschouffden op de particuliere landerijen in quaestie, zelfs waar geen gemeentelijke band tussehen de dorpsgenooten aanwezig is, als beambten van politie tot het Bestuur in dezelfde verhouding staan als de dorpschouffden in de Gouvernementslanden, zoodat het Bestuur te hunnen aanzien, wat de politie betreft, dezelfde bevoegdheden bezit als ten aanzien van de anderen (art. 3 al. 4). Voorts werd bepaald, dat de dorpschouffden, al naarmate het plaatselijke gebruik zulks medebrengr, of op de in de Gouvernementsdorpen gebruikelijke wijze door de bevolking zouden worden gekozen, en bij goedkeuring van die keuze door den landeigenaar, door het Bestuur bevestigd, of, waar de volkskeuze niet gebruikelijk is, door den landeigenaar zouden worden benoemd, welke benoeming door het Bestuur bekrachtigd wordt. Indien het Bestuur meent een gekozen dorpschouff niet te kunnen bevestigen, of de benoeming van een dorpschouff niet te kunnen bekrachtigen, noodigt het den landeigenaar onder mededeeling van redenen uit, eene nieuwe verkiezing te laten houden, of eene nieuwe benoeming te doen. Bij vertraging van de zijde van den landeigenaar in het voldoen aan die uitnoodiging, benoemt het Bestuur, onafhankelijk van dezen, een dorpschouff, dat evenals zijn voorganger door den landeigenaar moet bezoldigd worden (art. 2). De dorpschouffden worden door het Bestuur van eene akte van aanstelling voorzien; terwijl het Bestuur ook bevoegd is ten allen tijde een dorpschouff door den landeigenaar te doen ontslaan. De uitnoodiging daartoe wordt, onder mededeeling van redenen, tot den landeigenaar gericht. Bij vertraging zijnerzijds in het geven van ontslag, wordt het dorpschouff, onafhankelijk van den landeigenaar, door het Bestuur ontslagen (art. 3 al. 1—3). Overigens hangt het geheele gemeentewezen op deze landerijen af van de plaatselijke gebruiken, zoo niet van den wil van den landeigenaar, en men heeft dan ook te dien aanzien bijna evenveel verschillende toestanden als er landerijen zijn met Inlandsche gemeenten. In sommigen der op bedoelde landerijen gelegen gemeenten wordt het dorpschouff door de stemhebbende ingezetenen gekozen; elders wordt hij door den landeigenaar benoemd; wederom elders wordt de betrekking aan den meestbiedende verpacht. Hier worden de leden van het dorpsbestuur als in de naburige Gouvernementsdorpen benoemd en ontslagen; daar kiest het dorpschouff, en ginds kiest de landeigenaar ze naar welgefallen. In sommige ge-

meenten bestaat het gemeentebestuur alleen uit het dorps hoofd; in anderen heeft laatstgenoemde slechts één of twee leden van het dorpsbestuur — veelal een kěbajan en een tjarik¹ — naast zich. Er zijn gemeenten, welke in hun geheel aansprakelijk zijn voor de diensten en opbrengsten aan den landeigenaar verschuldigd, en waar ook het standsverschil bij de repartitie dier diensten en opbrengsten wordt in acht genomen; maar er zijn ook anderen, waar alles individueel wordt gepraesteerd, zij het door tusschenkomst van het dorps hoofd. Ook de voordeelen, aan het ambt van dorps hoofd of lid van het dorpsbestuur verbonden, loopen, wat aard en hoegrootheid betreft, plaatselijk zeer uiteen. Met de inning der belastingen ten behoeve van den lande hebben de dorps hoofden geene bemoeienis, doch wel op sommige landerijen met de heerendiensten. Voor zooverre namelijk bij de oorspronkelijke voorwaarden van verkoop der landerijen niet anders werd overeengekomen, zijn de opgezetenen onderworpen aan het verrichten van de heerendiensten ten algemeenen nutte, doorden Gouverneur-Generaal aan te wijzen (Ind. Stbl. 1880 N° 150 art. 1). De ordonnantiën betreffende de heerendiensten in elk gewest, en de regelingen van de gemeentelijke diensten der Hoofden van Gewestelijk Bestuur kunnen intusschen bij het vorderen van die diensten hoogstens tot leiddraad strekken, als het gebruik dit medebrengt, en de landeigenaar het goedvindt; maar verbindend zijn deze ordonnantiën en regelingen niet. Zoo ook is het voortbestaan van het plaatselijke gewoonterecht omtrent andere onderwerpen, als standen, gemeentelijke huishouding, invloed van het gemeentewezen op het privaatrecht, enz. op de landerijen niet als in de Gouvernementsdorpen gewaarborgd door het Regeeringsreglement, maar aan allerlei inbreuken van den kant des landeigenaars blootgesteld. Op sommige landerijen heeft b.v. vroeger de verkiezing der dorps hoofden bestaan, maar is zij door den landeigenaar afgeschaft. Het behoeft geen betoog, dat door een en ander het gemeentewezen op de landerijen beoosten de rivier Tji-Manoek, waar het bestaat, veel minder ontwikkeld is dan op het omliggende staatsdomein, al mag men niet ontkennen, dat het welbegrepen belang van den landeigenaar om een goeden geest onder zijne bevolking te bewaren, in den regel van het vernietigen daarvan zal afhouden².

¹ Zie boven, p. 57.

² Zie boven p. 18, en, voor nadere bijzonderheden, de beschrijving der verschillende landerijen bij Van Dissel, t. a. p., p. 453 en vv.

Van meer belang zijn de afwijkende toestanden in de zoogenaamde „vrije” dorpen. Men verstaat daaronder Inlandsche gemeenten, die geheel of ten deele, van alle of van sommige belastingen ¹ en diensten jegens den lande ² zijn vrijgesteld, maar daarentegen verplicht zijn tot het onderhouden van godsdienstscholen, van zekere aanzienlijke familiën of van geestelijken, aan eene bepaalde inrichting verbonden, dan wel tot het onderhouden of bewaken van heilige of vorstelijke graven, van moskeeën of van andere met den godsdienst in verband staande gebouwen. Bij de overname van streken, welke vroeger onder het Inlandsche vorstenbestuur hadden gestaan, zijn steeds door het Gouvernement de privilegiën dezer gemeenten gewaarborgd. ja zelfs heeft men, om staatkundige redenen, niet eens altijd de aanspraken van sommige gemeenten op vrijstelling al te critisch willen onderzoeken ³. Bij het Gouvernementsbesluit van 23 September 1853 N° 2 (Ind. Stbl. N° 77) is de vrijstelling van belastingen ten aanzien van alle als „vrij” bekend staande gemeenten voor goed uitgesproken.

Er zijn tegenwoordig op Java en Madoera 241 vrije dorpen, en wel in Cheribon 1, in Tegal 1, in Pekalongan 20, in Banjoemas 41, in Bagelen 69, in Kedoe 1, in Semarang 2, in Japara 9, in Rembang 2, in Madioen 51, in Kediri 6, in Soerabaja 5 en op Madoera 33 ⁴. Het beschrijven van den oorsprong dezer gemeenten, van de verschillende doeleinden, waarom de vrijstelling heeft plaats gehad, en van de eigenaardige vormen van grondbezit aldaar aangetroffen, behoort niet tot ons onderwerp ⁵. Alleen zijn hier aan de orde de afwijkingen, welke het gemeentewezen aldaar oplevert, van de toestanden, in de vorige bladzijden van dit opstel beschreven ten aanzien

¹ De hier bedoelde belastingen zijn: de landrente (Ind. Stbl. 1872 N° 66 juncto N° 219a art. 1 sub e), de belasting op het bedrijf (Ind. Stbl. 1878 N° 12 art. 2 sub 7^e), het hoofdgeld (Ind. Stbl. 1893 N° 68 art. 1), de belasting op het slachten van runderen, buffels en paarden (Ind. Stbl. 1898 N° 349), en de belasting op de rijtuigen (Ind. Stbl. 1885 N° 25 art. 2 sub 2^e).

² In de regelingen betreffende de heeren- en cultuurdiensten, vermeld boven, p. 81 noot 3, komt geene algemeene vrijstelling van de gemeenten in quaestie voor. De vrijdom berust dus op hetgeen, ten aanzien van elke gemeente afzonderlijk, bij administratieven maatregel is bepaald. Logisch is dit stellig niet.

³ Zie Fokkens: Vrije desa's op Java en Madoera, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXI (1886), p. 498 en vv.

⁴ Een register van alle vrije dorpen werd laatstelijk gearresteerd bij het Gouvernementsbesluit van 13 September 1887 N° 3 (Bijbl. N° 4738), en tot een beperkt getal exemplaren gedrukt, maar niet in het Bijblad opgenomen.

⁵ Zie daarover Fokkens: Vrije desa's, p. 501 en vv.; Dezelfde: De priester-school te Tegalsari, in het Tijdschrift voor Ind. T. L. en Vk., dl. XXIV (1877), p. 318 en vv.; Hasselman: De perdikan-nessa's in het distrikt Tjahijana, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. I (1888), p. 72 en vv.; Vermogensrecht, p. 165 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 22 en vv.

van de gewone, of, gelijk men in sommige streken ¹ zegt, „landrente opbrengende“ (pamadjëgan (N) of pamaosan (K)) gemeenten.

Die afwijkingen zijn zeer gering in de gemeenten, waar de speciale lasten niet op alle ingezetenen of op alle gronden rusten, maar waar slechts aan een zeker aantal bepaalde personen, of aan de bezitters van zekere bepaalde gronden, bedoelde lasten zijn opgelegd, een en ander tegen vrijstelling van belastingen of diensten jegens den lande. De aldus vrijgestelden hebben dan soms een afzonderlijk hoofd, ondergeschikt aan het dorpshef. Overigens worden echter deze gemeenten op de gewone wijze geadministreerd, en alle, in den loop van dit opstel vermelde, wettelijke of administratieve voorschriften zijn daarop van toepassing, behoudens de vrijstelling der personen of gronden in quaestie en de daartegenover staande verplichtingen ². Anders is het echter met de gemeenten, die in hun geheel zijn vrijgesteld, hetzij van alle, hetzij van sommigen der gewone belastingen en diensten, en op deze gemeenten alleen heeft het volgende betrekking.

Daar de vrije dorpen allen op het staatsdomein zijn gelegen, staat geen landeigenaar tusschen hunne gemeentelijke bestuursorganen en het Gouvernement. Zij hebben diensgevolge allen rechtspersoonlijkheid, en een ingrijpen in hunne autonomie door derden is uitgesloten. Terwijl de wettelijke en administratieve bepalingen omtrent het gemeentewezen in het geheel niet van toepassing zijn op de gemeenten, gelegen op de particuliere landerijen, tenzij krachtens een uitdrukkelijk voorschrift, zoo zijn die bepalingen in beginsel wel van toepassing op de vrije dorpen, tenzij met het wezen der vrijstelling onverenigbaar, dan wel uitdrukkelijk uitgezonderd. Zoo werd er hierboven reeds op gewezen, dat de bepalingen omtrent splitsing of samenvoeging van gemeenten geene betrekking hebben op de vrije dorpen ³, en dat de hoofden daarvan niet door de bevolking worden verkozen, doch door den Resident benoemd ⁴. De splitsing of samenvoeging is aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden, en, wat de benoeming der hoofden betreft, zoo zal daarbij op familiebetrekking met den vorigen titularis worden gelet ⁵. Deze factor zal zich natuurlijk niet in alle vrije dorpen

¹ B.v. in Banjoemas. Zie Hasselman, t. a. p., p. 93 noot 1.

² Zie Fokkens: Vrije desa's, p. 477, 503, 511, 512, 516; Eindresumé, dl. III, p. 26.

³ Zie boven, p. 23 noot 4.

⁴ Zie boven, p. 31.

⁵ Zie Fokkens, t. a. p., p. 477, 499.

op gelijke wijze doen gelden. Waar het hoofd b.v. tevens de hoofd-onderwijzer is van eene godsdienstschool, zal de vraag, wie onder zijne familieleden daarvoor geschikt is, dikwijls aanleiding geven tot het voorbijgaan van zijn oudsten zoon, of zelfs van alle zijne zoons, en tot benoeming van een meer verwijderden bloedverwant ¹. Waar omgekeerd de vrijstelling heeft plaats gehad ten behoeve van eene bepaalde familie of voor het onderhoud van graven, zal in den regel de oudste zoon den vader opvolgen ², natuurlijk met inachtneming van den voorrang der echte zoons boven de onechten ³. Dergelijke bezigheden, als het hier geldt, vereischen immers geene speciale voorbereiding of ontwikkeling.

De hoofden der vrije dorpen zijn bijna zonder uitzondering van aanzienlijke afkomst. Al was hun stamvader dit niet, zoo heeft toch in den regel de familie zich door aanhuwelyking met voorname geslachten tot een hooger maatschappelijk standpunt verheven ⁴. De hoofden der gewone Inlandsche gemeenten daarentegen behooren bijna uitsluitend tot de volksklasse, en staan dientengevolge dichter bij hunne ingezetenen dan die der vrije dorpen. Laatstgenoemden voeren dan ook dikwijls hoogere titels dan de gewone dorps hoofden. Zoo hebben zij in Banjoemas den titel van *dë mang*; doch elders worden zij gewoonlijk *kiahi* genoemd ⁵.

Wat de uitoefening der politie betreft, zijn de hoofden der vrije dorpen aan dezelfde voorschriften als die der andere gemeenten onderworpen; maar zij hebben geene bemoeienissen met de krachtens algemeene verordeningen geheven belastingen en de aan den lande te praesteeren diensten, waarvan hunne gemeenten zijn vrijgesteld. Zij hebben dus ook van de inning dier belastingen geene voordeelen. Daarentegen zijn de beperkende voorschriften omtrent het aantal der huisdienstplichtigen en omtrent de uitgestrektheid van het ambtelijke landbezit niet op hen toepasselijk. In sommige vrije dorpen beschouwen zij zich zelfs als de eenige zakelijk rechtheb-

¹ Vergl. Fokkens: De priesterschool, enz. p. 322, 324.

² Vergl. Hasselman, t. a. p., p. 97, en mijne verhandeling over de Inlandsche rangen en titels op Java en Madoera, p. 74.

³ Vergl. over het onderscheid tusschen „echte” en „onechte” kinderen in Midden-Java, Familie- en erfrecht, p. 488, 489.

⁴ Men denke aan den overgang van den adel in de vrouwelijke lijn in Midden-Java. Zie Inlandsche rangen en titels, p. 23, 28, 32, 34, en vergl. over de afkomst van sommige hoofden, Fokkens: De priesterschool, p. 322; Hasselman, t. a. p., p. 82, 101; Inlandsche rangen en titels, p. 73 en vv.

⁵ Zie Fokkens: Vrije desa's, p. 506, 509.

benden op den grond, en heeft de bevolking daarop alleen contractuele gebruiksrechten. Het gevolg van dezen toestand is, dat aan de hoofden der gemeenten in quaestie door de ingezetenen allerlei diensten en leveringen worden gepraesteerd, of betalingen worden gedaan, in de gewone Inlandsche gemeenten onbekend ¹. Daarentegen hebben die hoofden ook ambtsplichten na te komen, aan de gewone dorps hoofden vreemd. Waar de vrijstelling heeft plaats gehad met het oog op het onderhoud eener godsdienstschool, een bedehuis of eene begraafplaats, moeten zij als onderwijzer optreden, dan wel het bedehuis onderhouden, of bij de graven de noodige offers en offermalen doen plaats hebben. Bovendien zijn bijna alle hoofden van vrije dorpen, krachtens hun ambt, belast met de functiën van distriktsgeestelijken, d. w. z. niet slechts moeten zij in het gemeenschappelijke gebed, speciaal des Vrijdags, voorgaan; maar zij hebben ook de administratieve en rechterlijke bemoeienissen der distriktsgeestelijken na te komen, onder genot van de daaraan verbonden voordeelen ².

Het dorpsbestuur is in den regel ongeveer samengesteld als in de omliggende niet-vrije dorpen. Alleen ontbreekt in gezegd bestuur de dorpsgeestelijke in de gemeenten, waar de hoofden met de functiën van distriktsgeestelijken zijn belast. Wat elders de dorpsgeestelijken doen, behoort in die gemeenten tot den werkkring van het hoofd zelf, bijgestaan, voor de minder belangrijke werkzaamheden, door assistenten, die allen door de gemeente moeten worden onderhouden. Zoo heeft het hoofd b. v. zijne hulponderwijzers aan de godsdienstschool, zijn ondergeschikt moskee-personeel, zijne dagelijks dienstdoende gravenbewakers, enz. Deze personen worden door het hoofd gekozen en ontslagen; de voordeelen aan hun ambt verbonden worden door hem vastgesteld, alles naar zijn subjectief gevoel van billijkheid, geleid door de plaatselijke gebruiken, zoo niet naar willekeur. Hetzelfde kan men zeggen van de leden van het dorpsbestuur, op wie evenmin de administratieve regelingen ten deze toepasselijk zijn, in de gewone gemeenten geldende. Het behoeft geen betoog, dat door een en ander het standpunt van de leden van het dorpsbestuur tegenover het hoofd in de vrije dorpen aanmerkelijk lager is, ja dat men eigenlijk aldaar

¹ Zie Eindresumé, dl. III, p. 27 en vv.; Hasselman, t. a. p., p. 98 en vv.

² Zie, over de functiën der hoofden als distriktsgeestelijken en de daaraan verbonden inkomsten: Moh. Geestelijkheid, p. 9 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 23, en over hunne andere ambtsplichten, Fokkens, t. a. p., p. 501 en vv.; Hasselman, t. a. p., p. 97.

niet eens van leden van het dorpsbestuur behoorde te spreken, doch alleen van beampten van het hoofd ¹.

De rechtstoestand van de ingezetenen der vrije dorpen ondervindt uit den aard der zaak den weerslag van de hier geschetste afwijkingen van het gewone gemeentewezen. De belastingen en diensten, waarvan zij jegens den lande zijn vrijgesteld, drukken hen natuurlijk niet; maar daartegenover staan de leveringen en diensten, niet slechts aan het hoofd, zijne hulponderwijzers, hulpgeestelijken, hulpgravenbewakers, leden van het dorpsbestuur, enz. op te brengen, doch ook de zorg voor de schoolgebouwen, studentenkwartieren, bedehuizen, graven, enz., met levering van hetgeen voor het onderhoud van een en ander noodig is, alles ten definitieve ter appreciatie van het hoofd alleen. Slechts ingeval van ergerlijke misbruiken ten deze, in verband met de plaatselijke gebruiken, zoude bij het Europeesch of Inlandsch Bestuur kunnen worden geklaagd, en dit langs administratieven weg tusschenbeide kunnen komen, ja desnoods het hoofd kunnen doen afzetten. Er moet echter veel gebeuren, eer men daartoe overgaat. De godsdienstige opbrengsten, bekend onder de namen van djakat en pitrah, elders alleen gegeven door hen, die zulks willen, worden over het algemeen in de vrije dorpen als gemeentelijke verplichtingen beschouwd. Het bijwonen van den Vrijdagdienst in de moskee is eveneens verplichtend voor hen, die volgens het Mohammedaansche recht in de termen daartoe vallen ². De dorpsvergaderingen, elders zulk een krachtig instrument van medebestuur der ingezetenen, worden in de vrije dorpen alleen belegd voor offermalen of andere ceremoniën. In één woord het hoofd is zoo goed als alleenheerscher ³.

Daarbij is in velen der vrije dorpen de bevolking nog gebonden aan tal van oude, elders niet of niet meer bekende gebruiken. Zoo vind ik van de vrije dorpen in Banjoemas vermeld, dat als verboden (pali) wordt beschouwd het planten van tabak, het verkoopen van gepelde rijst (bras), gekookte rijst (sěgoel), sirih en pinang, het dragen van zekere patronen van batik, ja zelfs het gebruik van sommige woorden en uitdrukkingen ⁴. In het dorp

¹ Zie, voor de plaatselijke bijzonderheden, Hasselman, t. a. p., p. 96 en vv., 102; Fokkens: De priesterschool, p. 332; Dezelfde: Vrije desa's, p. 501 en vv.

² Zie Hasselman, t. a. p., p. 101, 102, 103; Fokkens: De priesterschool, p. 333; Dezelfde: Vrije desa's, p. 501 en vv.; Eindresumé, dl. III, p. 27 en vv.

³ Zie Hasselman, t. a. p., p. 101; Fokkens: De priesterschool, p. 331.

⁴ Zie Hasselman, t. a. p., p. 95.

Tegalsari (Madioen) is het ongeoorloofd huizen te bouwen met djati-houten dakribben, dakbedekking of wanden, dan wel steenen huizen; terwijl het huis van het hoofd altijd denzelfden vorm, speciaal wat het dak betreft, moet behouden ¹. Met deze voorbeelden kan worden volstaan. Dat de nationale, maar door den Islâm verboden of althans afgekeurde, muziekinstrumenten en tooneelvertooningen in het gebied der meeste vrije dorpen niet zijn toegelaten, ligt in den aard van hunnen toestand van geestelijk territoir. Door dit alles hebben bedoelde dorpen een voorkomen, hetwelk sterk afwijkt van dat der omliggende gemeenten. Handel en industrie zijn er onbeteekenend. Er ligt over de ingezetenen veelal een kerksch, om niet te zeggen schijnheilig, waas, dat des te onaangener aandoet, dewijl de zedelijkheid, speciaal in vele vrije dorpen met godsdienstschoolen, doch ook in anderen, te wenschen schijnt over te laten ².

Niet slechts de geestelijken, gravenbewakers, onderwijzers en studenten geven in de vrije dorpen den indruk van te leven van hunne renten; maar de geheele gemeente maakt veelal dien indruk. De welvaart der ingezetenen is zeer verschillend. Waar de grond schraal, of het hoofd inhalig is, ontwaart men armoede en achteruitgang, hetgeen niet belet, dat dan toch veelal de aanleg van het dorp een min of meer voornaam karakter draagt. In het omgekeerde geval, of waar een groot aantal bedevaartgangers het heiligdom bezoeken, en hunne voeding, huisvesting, enz. ruim betalen, of zelfs waar de meestal arme studenten door hun groot aantal toch een zeker vertier doen ontstaan, is de economische toestand over het algemeen eerder beter dan minder goed, in vergelijking met de gewone gemeenten. Sommige hoofden verkeeren in bekrompen omstandigheden, niet-tegenstaande hunne bijzondere rechten op den grond en op den arbeid der ingezetenen hunner gemeente. Anderen hebben zich, om hun staat eenigszins te kunnen ophouden, in schulden moeten steken. De meesten echter staan, uit een economisch oogpunt, boven de gewone dorpschouwen, en leven dan ook op grooteren voet ³.

¹ Zie Fokkens: Vrije desa's, p. 489, 491.

² Zie: Het Mohammedaansche godsdienstonderwijs, enz., p. 521 en vv.

³ Zie Hasselman, t. a. p., p. 94, 96, 102, 104; Fokkens: De priesterschool, p. 324, 331; Dezelfde: Vrije desa's, p. 596; Moh. Geestelijkheid, p. 16 noot 3.

ag 29/22

